

T.C.

**HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**GELENEĞİN YENİDEN KEŞFİ BAĞLAMINDA
HALK BAYTARLIĞI: HATAY ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Yarem İFLAZOĞLU

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Bülent ARI

Hatay-2023

T.C.

**HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**GELENEĒİN YENİDEN KEŞFİ BAĒLAMINDA
HALK BAYTARLIĒI: HATAY RNEĒİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Yarem İFLAZOĒLU

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Bülent ARI

Hatay-2023

ONAY

Yarem İFLAZOĞLU tarafından hazırlanan “*Geleneğin Yeniden Keşfi Bağlamında Halk Baytarlığı: Hatay Örneği*” adlı bu çalışma, jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği/oyçokluğu ile **TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

-/-/2023

Jüri Üyeleri	İmza
Prof. Dr. Bülent ARI (Tez Danışmanı - Başkan)	

Yarem İFLAZOĞLU tarafından hazırlanan “*Geleneğin Yeniden Keşfi Bağlamında Halk Baytarlığı: Hatay Örneği*” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunan jüri üyelerince kabul edildiğini **onaylarım**.

Prof. Dr. Leyla HARPUTLU
Enstitü Müdürü

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezde yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (09/06/2023)

İmzası

Yarem İFLAZOĞLU

ÖN SÖZ

Kültür bir grup insanın tarih bilinci içerisinde oluşturduğu maddi ve manevi değerlerin bütünü temsil etmektedir. Bu değerler toplumun sosyal normlarını oluştururken süreklilik kazanmaktadır. Kültürel normlar bireylerin bir arada yaşamalarının ve ortak bir bilinç ile hareket etmelerinin temel unsuru olarak dikkat çekmektedir. Belirli bir bölgede yaşayan halk, kültürel normlar çerçevesinde sosyal yaşam biçimine uygun bir düzen kurmaktadır. Bu sebeptir ki halk maddi ve manevi bir dayanağı olan geleneğe bağlı yaşam biçimini sürdürmektedir. Geleneğin ürünü olan kültür kodları toplumun ortak bilincini oluşturmaktadır. Kültür kodlarının izleri ise bireylerin eylemlerinde oldukça dikkate değer biçimde ortaya çıkmaktadır. Toplumun mihenk taşı konumundaki kültürel unsurlar literatür taramasıyla birlikte halk biliminin metotlarından yararlanarak gözlem ve görüşme yöntemleri kapsamında analiz edilerek değerlendirilir.

Halk baytarlığı, halk biliminin inceleme alanları içerisinde yerini almaktadır. Halk hekimliğiyle benzerlik göstererek hayvan sağlığında yaşanan fiziksel problemleri tanımlama ve sağaltma amacıyla uygulanan yöntemlerin bütünü halk baytarlığı olarak kabul görmektedir. Halk veteriner hekimliği iyileştirme amacıyla uygulanan çeşitli işlemlerin ve yöntemlerin genelini kapsamaktadır. Veterinerlik alanının henüz olmadığı dönemlerde halk tecrübe yoluyla ya da anne ve babalarından gördükleri uygulamaları benimseyerek hayvanlarında gördükleri bir sağlık sorununu çözmeye yönelik işlemler uygulamaktadırlar. Bu işlemlerde bitki, maden, hayvan, din ve büyüsel kökenli yöntemler kullanılmaktadır. Bu uygulamalar kapsamında toplumun coğrafi ve tarihi yapısı oldukça önemli bir role sahiptir.

Hatay, coğrafi konumu, tarihî dokusu ve iklimsel özellikleriyle kültürel sembollere etki eden bir kent olması yönünden önem arz etmektedir. Bununla birlikte Hatay'ın farklı medeniyetlere de ev sahipliği yapmış olması halk veteriner hekimliği ve inançları açısından zengin bir yapıyı işaret etmektedir. Hatay'da halk veteriner hekimliği alanında oluşan inançların ve uygulanan işlemlerin bu zengin yapıdan beslenerek ve şekillenerek oluştuğu ifade edilebilir. Hatay yöresinin kırsalında geçim kaynağı olarak tarım ve hayvancılık baş göstermektedir. Bu sebeptir ki hayvan hastalıkları alanında sağaltım yöntemlerinin gelişmesi oldukça doğaldır. Veterinerin olmadığı ya da veterinerlere ulaşamadığı durumlarda halk, kendi deneyimleri ya da

anne ve babadan edinilen bilgiler çerçevesinde hayvanını geleneksel yöntemler ile tedavi etmeye çalışmaktadır. Bu çalışmada hayvanların kültürel geleneğe uygun ve akla dayalı dinlik, sihir ve büyü, bitkisel özellikler taşıyan sağaltma yönteminde kullanılan materyallerin mahiyeti ve işlevleri hakkında araştırmalar yapılarak değerlendirilmiş ve tablo ile gösterilmiştir.

Hatay yöresine dayalı halk veteriner hekimliği konusu çerçevesinde yapılan çalışma Hatay bölgesindeki kültürel zenginliğin birikimini ve halk veteriner hekimliği alanındaki geçmişten bugüne devamlılığını sağlayan yöntemlerin hala geçerliliğe sahip olduğu olgusunu sunmak bakımından değerlidir. Çalışmanın halk veteriner hekimliği çalışmalarına ve Hatay’da yapılacak diğer çalışmalara kaynaklık etmesini temenni etmekteyiz.

İlgili çalışmanın başından sonuna kadar bilgisini ve desteğini esirgemeyen ve her daim yol gösteren danışmanım, Prof. Dr. Bülent ARI hocama sonsuz teşekkür ve saygılarımı arz ederim. Çalışma sırasında engin bilgilerinden faydalandığım Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ ve Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Burak TÜRKYILMAZ hocalarıma da teşekkürlerimi sunarım. Tez çalışmam süresince maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme; her zaman desteğini hissettiğim arkadaşlarım, Mulla BAĞÇİVAN ve Sevim KIR’a çok teşekkür ederim.

Yarem İFLAZOĞLU
2023

GELENEĞİN YENİDEN KEŞFİ BAĞLAMINDA HALK BAYTARLIĞI: HATAY ÖRNEĞİ

Yarem İFLAZOĞLU

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2023

Danışman: Prof. Dr. Bülent ARI

ÖZET

“Geleneğin Yeniden Keşfi Bağlamında Halk Baytarlığı: Hatay Örneği” adlı bu çalışma Hatay ili, ilçe ve köylerinde yapılan alan araştırmaları ile hayvancılıkla uğraşan kişilerce uygulanan geleneksel veterinerlik uygulamaları ve yöntemlerinin tespit edilmesine yönelik hazırlanmıştır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci kısmını araştırmanın; konusu, amacı, önemi, yöntem ve sınırlılıkları oluşturmaktadır. İkinci kısımda çalışmanın sosyo-kültürel yapısını daha iyi kavramak ve anlamak amacıyla bölgenin tarihi, coğrafi özellikleri, nüfusu ve ekonomik yapısı ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Çalışmanın üçüncü kısmında Türk toplumunda hayvancılığın önemine, halk veteriner hekimliğine yönelik yapılan tanımlara ve kullanılan tedavi yöntemlerine değinilmiştir. Dördüncü kısımda ise Hatay bölgesinden tespit edilen uygulama ve pratiklerin Türkiye’deki uygulamalardaki benzerlik ve farklılıklarını belirleyebilmek amacıyla çeşitli bölgelerden örnekler verilerek karşılaştırma yoluna gidilmiştir. Hayvan hastalıkları ve tedavi biçimleri; Türkiye ve Hatay sahası halk veteriner hekimliği şeklinde ayrı başlıklar içerisinde değerlendirilmiştir. Kaynak kişilerin belirlenmesinde Hatay bölgesinin merkezinde, ilçe ve civar köylerinde geçimlerini özellikle hayvancılıkla sağlayan kişiler rol oynamaktadır. Saha çalışması pandemi dönemine denk geldiği için bu süreçte yüz yüze görüşmeyi kabul eden kaynak kişilerce görüşme yüz yüze yapılırken, kabul etmeyenler ile dijital ortamda görüşme yapılarak tezin içerik sınırları dâhilinde hayvan hastalıklarının teşhisi, tedavi yöntemleri ve süreçleri aktarılmıştır. Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde

önceden hazırlanmış olan sorular kişilere yöneltilirken görüşmede ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Sözlü kaynaklardan edinilen bilgilerin güvenilirliğini ölçmek ve saptamak açısından birçok kaynak kişiyle görüşülmüştür.

Çalışmanın beşinci kısmında sonuç ve önerilere yer verilmiştir. Hatay bölgesinde yer alan halk veteriner hekimliğinin teşekkülü, günümüze kadarki süreci, yöntem ve pratiklerinin derlenmesiyle toplanan veriler yer almaktadır. Ulaşılan veriler tarihi bir zemine dayanan ve günümüze kadar varlığını sürdürmekte olan halk veteriner hekimlik bilgi düzeninin sahip olduğu işlevleri ve halk yaşantısındaki kıymetini belirtmesi açısından önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Halk veterinerliği, hayvan hastalıkları, Hatay, halk bilimi, gelenek, baytar.

FOLK VETERINARY PRACTICE IN THE CONTEXT OF THE REDISCOVERY OF TRADITION: THE CASE OF HATAY

Yarem İFLAZOĞLU

Department of Turkish Language and Literature, Master Thesis, 2023

Supervisor: Prof. Dr. Bülent ARI

ABSTRACT

Folk Veterinary Practice in the Context of the Rediscovery of Tradition: The Case of Hatay, this study has been prepared to determine the traditional veterinary practices and methods applied by people dealing with husbandry, with field research in the province of Hatay, its districts and villages.

Researching the first part of the study; subject, purpose, importance, method and limitations. In the second part, general information about the history, geographical features, population and economic structure of the region is given in order to better comprehend and understand the socio-cultural structure of the study. In the third part of our study, the importance of husbandry in Turkish society, the definitions made for folk veterinary and the treatment methods used are mentioned. In the fourth part, in order to determine the similarities and differences of the practices and practices determined from the Hatay region with the practices in Turkey, examples from various regions were given and a comparison was made. Animal diseases and forms of treatment; Turkey and Hatay area were evaluated under separate headings as folk veterinary. In the determination of the source people, the people who make their living especially from husbandry play a role in the center of the Hatay region, the district and the surrounding villages. Since the fieldwork coincided with the pandemic period, the interview was conducted face-to-face with the resource persons who agreed to meet face to face, while the diagnosis, treatment methods and processes of animal diseases were conveyed within the limits of the content of the thesis by interviewing those who did not accept it in digital environment. A voice recorder was used in the interviews while the questions

prepared beforehand were directed to the interviewees. Many people were interviewed in order to measure and determine the reliability of the information obtained from oral sources.

In the conclusion part of the study, there are data collected by compiling the establishment of folk veterinary in the Hatay region, its process up to the present, its methods and practices. The data obtained are important in terms of indicating the functions of the folk veterinary information system, which is based on a historical background and has survived until today, and its value in folk life.

Keywords: Folk Veterinary, Animal Diseases, Hatay, Folk Science, Veterinary.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	1
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Kuramsal Çerçeve	3
1.5. Yöntem	3
1.5. Sınırlılıklar	5

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BÖLÜMLERİ

2.1. ARAŞTIRMA ALANI İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER.....	6
2.1.1. Araştırma Alanının Tarihi	6
2.1.2 Araştırma Alanının Coğrafi Özellikleri	9
2.1.3 Araştırma Alanının Nüfusu ve Ekonomik Yapısı.....	11
2.2. KOnuyla İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR.....	13
2.2.1. Kitaplar	13
2.2.2. Tezler	14
2.2.3. Makaleler	15

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALK VETERİNER HEKİMLİĞİ İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR VE TEDAVİ YÖNTEMLERİ

3.1. HALK VETERİNER HEKİMLİĞİNE GENEL BİR BAKIŞ	17
3.2. TÜRK TOPLUM YAŞANTISINDA HAYVANCILIĞIN ÖNEMİ.....	20
3.2.2. Halk Veteriner Hekimliği Tedavi Yöntemleri	24
3.2.2.1. Sihir, Büyü ve Dine Dayalı Tedavi Yöntemleri	25
3.2.2.2. Akla Dayalı Tedavi Yöntemleri	26
3.2.2.3. Maden Kökenli Emlerle Yapılan Tedavi Yöntemleri	26
3.2.2.4. Bitki Kökenli Emlerle Yapılan Tedavi Yöntemleri	27

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
HATAY’DA HAYVAN HASTALIKLARINA YÖNELİK HALK BAYTARLIĞI
UYGULAMALARI

4.1. HAYVANLARIN CİNSLERİ.....	28
4.1.1. Hayvanların Barınma Alanı	29
4.1.2. Hayvanların Temizliği	31
4.1.3. Hayvanların Tırnak Bakımı	31
4.1.4. Küçükbaş Hayvanlarda İşaretleme.....	34
4.2. HAYVANLARIN BESLENMELERİ.....	35
4.3. DIŞ HASTALIKLAR.....	37
4.3.1. Boynuz ve Ayak Bölgesi Kırığı	37
4.3.3. Göze Perde- Boz İnmesi	41
4.3.4. Deri ve Cilt Hastalıkları	44
4.3.4.1. Siğil	44
4.3.4.2. Çıban	45
4.3.4.3. Mantar	46
4.3.5. Ağız ve Çene Bölgesi Hastalıkları	48
4.3.5.1. Domuzbaşı.....	48
4.3.5.2. Dil Biti- Kırpma	50
4.3.5.3. Yanak Apsesi	51
4.3.6. Göğüs, Karın ve Sırt Bölgesi Hastalıkları	51
4.3.6.1. Yanıkara- Yaracak.....	51
4.3.6.2. Deri Kurdu – Dud - Ur	53
4.3.6.4. İdrar Tutukluğu	53
4.4. İÇ HASTALIKLAR.....	55
4.4.1 İshal	55
4.4.2. Kabızlık.....	58
4.4.4. Öksürük/ Yel Değmesi/ Beyaz Kas Hastalığı	60
4.4.5. Boğulma.....	61
4.4.6. Yüksek Ateş	62
4.4.7. İştahsızlık.....	63
4.4.8. Mide Dönmesi.....	65
4.4.9. Kolik Sancı Bağırsak Dolanması.....	66
4.4.10. Şeker Krizi	68
4.4.12. Burun Akıntısı.....	68
4.5. SALGIN HASTALIKLAR.....	69
4.5.1. Kuduz.....	69
4.5.2. Şap (TABAK)	69
4.5.3. Sarılık	73
4.5.4. Delibaş.....	74
4.5.5. Üç Günlük Hastalığı.....	75
4.6. DOĞUM VE JİNEKOLOJİ	76
4.6.1. Plesentanın (Etene) Dışarı Atılamaması	81
4.6.2. Göbek Bağı Kesimi	83
4.6.3 Rahim Patlaması	83
4.6.4 Kısırlık.....	84
4.6.5. Kısırlaştırma (Kastrasyon)	86
4.7. PARAZİTER HASTALIKLAR	86
4.7.1. Bitlenme- Pirelenme- Kene.....	86
4.7.2. Uyuz.....	89
4.8. DIŞ ETKENLER	91
4.8.1. Yılan veya Akrep Sokması.....	91

4.8.2. Kurt Isırması.....	92
4.8.3. Zehirlenmeler	93
4.8.4. Nazar	94
4.8.5. Yabancı Cisim Yutma	100
4.9. KANATLI HAYVANLARDA BARINMA, BAKIM, TEMİZLİK VE TEDAVİ YÖNTEMLERİ	101
4.9.1. Yumurtlama ve Kuluçka.....	101
4.9.2. Çorak Hastalığı	103
4.9.3. Çiçek Hastalığı	103
4.9.4. Nabza.....	103
4.9.5. Ses Kısıklığı	103
4.9.6. Boğulma.....	104
4.9.7. Kabızlık.....	104
4.9.8. Tüy Dökme.....	104
4.9.9. Pire-Bit.....	104
4.9.10. Felç.....	105
4.9.11. Göz Hastalıkları	105
4.9.12. Nazar	105

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER	107
KAYNAKÇA	114
EKLER.....	126

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Hatay İlçesi Belediye Sınırları İle İlçe Sınırlarındaki Büyükbaş, Küçükbaş ve Kanatlı Hayvan Varlığı	28
Tablo 2. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Tırnak Bakımı İşlem Basamakları ve Öneriler	32
Tablo 3. Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvanlarda Boynuz Bakımı İşlem Basamakları ve Öneriler	37
Tablo 4. Hatay Halk Veteriner Hekimliğinde Küçükbaş ve Büyükbaş Hayvan Hastalıkları ve Kullanılan Malzemeler	109
Tablo 5. Hatay Halk Veteriner Hekimliğinde Kanatlı Hayvan Hastalıkları ve Kullanılan Malzemeler.....	111

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1. Küçükbaş hayvan doğumunda katılımlı gözlemci olarak yavruya ağız sütünü verdiğim an.	127
Fotoğraf 2. Doğumdan sonra Plesentanın düşüşü.	128
Fotoğraf 3. Yavrunun beslenmesi.	129
Fotoğraf 4. Çiçek hastalığında mavi spreyl tedavisi.	130
Fotoğraf 5. Çiçek hastalığı belirtileri.	131
Fotoğraf 6. Küçükbaş sürüsü.	132
Fotoğraf 7. K.9'un uyuz tedavisi için yapmış olduğu ilaç.	133
Fotoğraf 8. Delibaş hastası olan bir küçükbaş.	134
Fotoğraf 9. Küçükbaş sürüsünün mera zamanı.	135
Fotoğraf 10. Kuzuyu severken.	136
Fotoğraf 11. Büyükbaş hayvanların barınma alanı.	137
Fotoğraf 12. Buzağılardan bir kare.	138
Fotoğraf 13. Küçükbaş hayvanların barınma alanı.	139
Fotoğraf 14. Uyuza yakalanmış bir dana.	140
Fotoğraf 15. Hayvan beslenmesinde etkili beyaz darı.	141
Fotoğraf 16. Hayvan beslenmesinde etkili yonca.	142
Fotoğraf 17. K.22 küçükbaş hayvanlarını beslerken.	143
Fotoğraf 18. K.22'nin küçükbaş hayvan beslenmesinde kullandığı saman.	144
Fotoğraf 19. Atlı spor salonunda bir midilli.	145
Fotoğraf 20. Atların barınma alanı.	146
Fotoğraf 21. Kanatlı hayvanların barınma alanı.	147
Fotoğraf 22. Horoz.	148
Fotoğraf 23. Tavuk ve civcivleri.	149
Fotoğraf 24. Hayvanları nazardan korumak için ahırın kapısına asılan balık kuyruğu, süpürge, nazar boncuğu ve nal.	150
Fotoğraf 25. Hayvanları nazardan korumak için ahırın kapısına asılan geyik boynuzu.	151
Fotoğraf 26. Nazara karşı ahıra asılan nal.	152
Fotoğraf 27. Nazardan koruduğuna inanılan iğde dalı.	153

KISALTMALAR

Cm.	: <i>Santimetre</i>
Dk.	: <i>Dakika</i>
Gr.	: <i>Gram</i>
K	: <i>Kaynak Kişi</i>
Kg.	: <i>Kilogram</i>
M.Ö.	: <i>Milattan Önce</i>
M.S.	: <i>Milattan Sonra</i>
MEB	: <i>Milli Eğitim Bakanlığı</i>
MKÜ	: <i>Mustafa Kemal Üniversitesi</i>
S	: <i>Sayı</i>
TİGEM	: <i>Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü</i>
Vs.	: <i>Vesaire</i>
YY	: <i>Yüzyıl</i>

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Geleneğin Yeniden Keşfi Bağlamında Halk Baytarlığı: Hatay Örneği adlı çalışmanın konusu, geleneksel kültürün bir ürünü olarak geçmişten günümüze kümülatif bir yapıyla süregelen halk veteriner hekimliğinin bir parçasını oluşturan Hatay ilinde uygulanan yöntem ve tekniklerin folklorik açıdan incelenmesidir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Halk veteriner hekimliği günümüzde Anadolu sahasında sürekliliği olan uygulamalarla devam etmektedir. Bu sebeple geçmişten günümüze varlığını ve önemini sürdürmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı Hatay ilinde halk veteriner hekimliği konusu çerçevesinde gelişen sözlü kültür ürünü olan tedavi yöntem ve uygulamalarının araştırılıp incelenmesidir.

Hatay halkının geçimini hayvancılık ve tarım üzerinden sağlaması üzerine hayvan sağlığı alanında tecrübe edinmeleri ve bu tecrübeler ile karşılaşılan sağlık sorunlarına yaptıkları müdahaleler halk veteriner hekimliği araştırmaları açısından oldukça önemlidir. Hatay ili medeniyetler şehri olması yönü ile halk veteriner hekimliği alanında araştırma yapılacak uygun bölgelerdendir. Bu bağlamda birbirinden farklı mezheplere ve kültürlere sahip insanların ortak bir bilinç ile baytarlık alanında uygulama ve yöntem oluşturması farklı kültürden insanların sözlü kültür ürünü açısından geniş bir perspektife sahip olması bakımından önem arz etmektedir. Bu sebeple Hatay'da hayvancılık mesleği ile halk veteriner hekimliği alanında yöntem ve uygulamaların gelişmesi araştırmamızın odak noktasını belirlemiştir.

Böylece Hatay halkı arasında hayvancılıkla geçimini sağlayan, çobanlık yapan veya hayvancılıkla ilgilenen kişilerle görüşülerek, tedavi amacıyla kullandıkları bitkisel, hayvansal ve madensel maddelerden yararlanılarak folklorik

kökenli uygulamaların ortaya çıkarılması ve halk kültürüne katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Çalışmaya yönelik yapılan literatür taraması ile bu bölgede henüz böyle bir çalışmanın yapılmadığı saptanmıştır. Bu bağlamda önem arz ettiğini düşündüğümüz çalışmanın akademik araştırmalara da katkı sağlayacağını temenni etmekteyiz.

1.3. Araştırmanın Önemi

Her millet kendine ait kültürü içerisinde barındırır. Maddi ve manevi bir bilinç ile bireyler toplumun kültürünü oluşturmaktadır. Bu durum gelenek ve göreneği kapsamaktadır. Kültür bir milletin yaşam biçimini, dünyayı algılayış tarzını ifade etmesi bakımından oldukça önemlidir. Bir milletin kültürel yapısını anlayabilmek için o milletin folklorik yapısına bakılmalıdır. Geleneğin ve kültürün araştırılmadığı, incelenmediği toplumlarda ilerlemeden bahsedilemez. Folklor geçmişten günümüze değişim ve dönüşüme maruz kalarak gelişen bir yapının ifadesidir. Uygulama alanları ata mirasımızın değerine işaret ederken bu mirasın araştırılıp kayıt altına alınması kaybolmaması ve gelişen döngünün bir sistematığe oturtulması bu bağlamda önem arz etmektedir. Toplumumuzun yaşam tecrübeleriyle oluşan ve gelişen değerlerden biri de halk veteriner hekimliğidir. Halk veteriner hekimliği doğa ve evrenle ilgili uygulama ve bilgileri de içinde bulunduran sağaltım yöntemidir. Bu durum somut olmayan kültürel miraslar listesinde yer alması bakımından çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Şehirlerin kırsal kesimlerinde hayvancılık ve tarımla ilgilenen Türk toplumunun geçmişten günümüze daima doğayla iç içe bir yaşam idame ettirmeleri sebebiyle hayvanlara ve bitkilere özel bir önem atfettikleri açıkça görülmektedir. Hatay'da kapsamlı bir şekilde literatür taraması yapıldığında halk hekimliği açısından Bülent Arı ve Mustafa Burak Top'un *Hatay'da Sağlık Sorunlarını Gidermek İçin Başvurulan Başlıca Halk Hekimliği Uygulamaları* (2017) Okan Atahan'ın ise *Hatay Yöresi Halk Hekimliği* (2019) adlı çalışmalarının bulunduğu ancak halk veteriner hekimliği alanında kapsamlı bir çalışmanın yapılmadığı ve bu konuda kaynak bakımından kısıtlı bir alan olduğu tespit edilmektedir. Konuyla ilgili kaynakların yetersizliği sebebiyle sözlü kültür ürünü olan halk veteriner hekimliği alanında yapılan bölgesel çalışma ile bu alandaki yöntem ve tekniklerin kayıt altına alınarak kaybolmaması amaçlanmıştır. Hatay yöresi birbirinden farklı medeniyetleri

içerisinde barındırması bakımından zengin bir halk kültürüne sahiptir. Fakat Hatay yöresine yönelik folklorik çalışmalarda halk veteriner hekimliği alanında herhangi bir çalışmaya yer verilmemiştir. Çalışma sahası olan Hatay'da hala yöre halkının geçimini hayvancılıkla sağlaması bakımından halk baytarlığı araştırması önem taşımaktadır.

1.4. Kuramsal Çerçeve

Araştırmanın konusu halk veteriner hekimliğini kapsamaktadır. Çalışmada Hatay yöresi halk veteriner hekimliği uygulamaları ve tedavi yöntemleri folklorik açıdan değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında halk bilgisi ve halk veteriner hekimliği arasındaki etkileşimin belirlenmesi, halk bilimi açısından öneminin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

1.5. Yöntem

Bu araştırma Hatay iline bağlı ilçeler baz alınarak geleneksel halk veteriner hekimliği uygulamalarının tespiti bağlamında alan araştırması yapılarak hazırlanmıştır. Araştırmamızda bölgeye ve bölge halkının kültürüne ait yazılı ve sözlü kaynaklara yer verilmiştir. Hatay'ın tarihi ile ilgili kapsamlı bilgilere; (1999) *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, (2011) *Hatay*, (2013) *Hatay Tarihi*, (2020) *Hatay'ın Anavatana Katılma Sürecinin Halkevi Dergilerine Yansıması*, (2020) *Hatay Fevkalade Murahhası Cevat Açıkalın'ın Gözüyle Hatay Devleti'nin Kuruluş Süreci ve Dönemin Diğer Gelişmeleri* isimli çalışmalar kaynak alınarak ulaşılmıştır.

Gelenek-görenek ve kültür yapısına dair bilgilere ise (1996) *Çağlar İçinde Harbiye (Defne)*, (2016) *Antakya'da Dinler Arası Hoşgörü ve Habibi Neccar Örneği*, (2020) *Hatay Halk Kültürü Üzerine Araştırmalar* adlı çalışmalardan ulaşılmıştır. Bölgenin coğrafi, ekonomik ve nüfus bilgileri öncelikli olarak Hatay Valiliğinin resmi sitesindeki raporlar ve çalışmalar incelenerek çalışmaya dâhil edilmiştir. Daha sonra ise (1944) *Coğrafya Gözüyle Hatay*, (2004) *Hatay İlinin Sosyo-Ekonomik ve Tarımsal Yapısı* (2012) *Reyhanlı İlçesi'nin Coğrafyası* isimli kaynaklardan yararlanılmıştır.

Yazılı kaynakların yanında çalışmanın genelini ve en önemli kısmını sözlü kaynaklar oluşturmaktadır. Sözlü kaynakları belirlerken yöreyi iyi tanıyan,

hayvancılıkla ilgili geniş kapsamlı bilgi sahibi olan, özellikle yaşlı ya da baba mesleği olan hayvancılığı atadan görüp öğrenerek devam ettiren, okuma yazması olmayan ya da belli bir eğitim seviyesinde olan kadın erkek bireylerle iletişime geçilmesine dikkat edilmiştir. Sahada derleme yöntemi kullanılırken nitel araştırma yapılarak görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Karşılıklı görüşme yöntemi, Halk biliminin ilgilendiği konuların icra ortamında derlenmesi için yaygın kullanılan yöntemlerden biridir. Bu yöntemle kaynak kişi ile ilgili bilgilere ulaşılmakla birlikte kişinin anlatı ve icra biçimi hakkında birçok bilgiye ulaşılabilir. Kimi zaman karşılıklı görüşme yönteminde gözlem tekniğinden de yararlandığı unutulmamalıdır (Ekici, 2001: 64-86). Ancak çalışmanın Pandemi sürecine denk gelmesi sebebiyle kaynak kişilerin yüz yüze görüşmeyi kabul eden kısmı ile görüşmeler yüz yüze yapılırken yüz yüze görüşmeyi sorun edenler ile görüşme dijital ortamda yapılmıştır. Çalışmada görüşme tekniğinin kullanılmasıyla birlikte katılımlı ve katılımsız gözlem teknikleri de kullanılmıştır. Katılımlı gözlem Halkbilimi (folklor) derleme yöntemleri arasında en güvenilir olanıdır (Artun, 2011: 58).

Katılımlı gözlemde derlemeci folklorik yapının yaratılması işinde bizzat etkin rol oynamaktadır. Katılımsız gözlemde ise derlemeci folklorik yapının oluşumu sürecinde yer almaz, izleyici konumundadır. Katılımlı gözlemde derlemeci bölgedeki kişilerin davranış şekillerini, değerler sistemini inceler. Halk bilimsel açıdan ise gerekli olan kültürel bütünlüğü yakından gözlemleyebilme imkânına sahiptir. Katılımsız gözlemin de sağladığı bazı kolaylıklar mevcuttur. Bu yöntemi tercih eden derlemeci folklorik yapının nasıl oluştuğu, anlatıcı ve dinleyici gruplarının, icracı ve icra esnasında izleyicilerin yaratılan ürüne yönelik tavırlarını derinlemesine gözlemleyebilme ve bunları rahatlıkla kaydedebilme olanağına sahiptir (Ekici, 2001: 64-86). Bu sebepler doğrultusunda çalışmada katılımlı ve katılımsız gözleme yer verilmiştir.

Kaynak kişilere ulaşma yolunda ise kartopu tekniği kullanılmıştır. Bazı zamanlarda grup görüşmeleri yapılmış sağaltım uygulamalarıyla ilgili detaylı bilgiler tespit edilmiştir. Derleyici tarafından belli başlı soruların önceden hazırlanması derleme açısından önemlidir. Ancak kaynak kişiyi yönlendirmek açısından derlemeci kimi zaman ortaya bir konu atarak kaynak kişiye alan açar ve kaynak kişi, konuyla ilgili bilgiler verir. Derlemeci önemli bulduğu kısımlarda müdahale ederek yönlendirici yaklaşım ile konuşmayı belirli sınır içinde tutar ve detaylı bilgilere

ulaşmış olur (Çobanoğlu, 1999: 63-64). Bu bilgiler ışığında çalışmada, halk baytarlığı kapsamında icra edilen yöntemlerin ne derece sorgulandığını belirlemek üzerine ölçme aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniğine başvurulmuştur. Konuyla ilgili yirmi soru hazırlanarak kaynak kişilere bu sorular yöneltilmiştir (bk. Ek 1. Sorular). Yapılan görüşmeler ses kayıt cihazı, fotoğraf makinesi ve kâğıt-kalem ile kayıt altına alınmıştır. Örneklem olarak belirlenen yüz yedi kaynak kişi ile görüşülmüştür. İlgili kişilerin on beşi kadın, doksan ikisi erkektir. Görüşme sağlanan sözlü kaynakların yaklaşık %17'si yaşlı (65ve üzeri) kategorisinde yer almakla birlikte kişilerin yaş ortalaması 53,5'tir. Görüşülen kişilerin 75'i ilkokul mezunudur. 8'i sadece okuma yazma bilmektedir. 3'ü ise okuryazar olmayan kişilerdir. İlgili diğer kaynak kişilerin 11'i ortaokul, 8'i lise, 2'si ön lisans veya lisans eğitimi almıştır. Sözlü kaynaklar, tez içerisinde "K" kısaltması ile belirtilmiş; kişi adlarında alfabetik sıralama gözetilerek "K1, K2, ..." biçiminde kodlanmıştır.

Öncelikli olarak halk biliminin konusu içerisinde yer alan halk veteriner hekimliği, halk bilimciler dışında veterinerlik fakültesine bağlı araştırmacıların da yöneldiği bir konu olmuştur. Bu sebeple tezin sistematik yapısında veteriner fakültesinde yapılmış olan çalışmalardan yararlanılarak hayvan hastalıkları tasnif edilmiştir.

Literatür taraması ile ulaşılan yazılı kaynaklarda süreli ve süresiz yayınlardan, YÖK Dokümantasyon Merkezi'nden, Milli Kütüphaneden, Hatay Cemil Meriç İl Kütüphanesinden, Mustafa Kemal Üniversitesi Kütüphanesi ve elektronik ortamda bulunan kaynaklardan yararlanılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

Araştırma bölgesi Hatay ili, ilçeleri ve ilçelerine bağlı köyleri kapsamında sınırlandırılmıştır. Bu kapsam bağlamında çalışma halk veteriner hekimlerinin hayvan hastalıklarına yönelik kullanmış olduğu tedavi, yöntem, süreç ve emler belirlenerek yazılı ortama aktarılmıştır. **(Çalışmanın süresi yüksek lisans tez süresiyle sınırlıdır).**

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BÖLÜMLERİ

2.1. Araştırma Alanı İle İlgili Genel Bilgiler

Araştırma alanımız olan Hatay İli hakkında genel bilgileri derlediğimiz bu bölümdeki bilgilerin kaynağında Hatay Valiliği ve Hatay Belediyesi kayıtlarında yer alan çalışmalardan, Anavatana Katılışının 80. Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumundan ve Hatay ile ilgili süreli yayınlardan yararlanılmıştır.

2.1.1. Araştırma Alanının Tarihi

Hatay bölgesi Anadolu'nun en kadim iskân şehirlerinden biri olması bakımından dikkat çekmektedir. Bu bölgede yapılan kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkmaktadır ki bölgenin tarihi M.Ö. 100.000'le başlatılan orta paleolitik döneme uzanmaktadır. Hatay Anadolu'yu Suriye ve Orta Doğu'ya bağlayan bir konuma sahip olması bakımından Mezopotamya'dan Akdeniz'e ulaşmak için elverişli liman özelliğiyle önem arz etmektedir. Bu sebepler doğrultusunda bölgeye göçler yoğunluktadır. M.Ö 1800'lü yıllarda Hititler Hatay bölgesine gelmişlerdir. Bu zaman diliminde Antakya ve çevresinde Babiller yerleşmekteydi. Hititler Babiller ile yaptıkları savaşın mağlubu olmuştur. Antakya bölgesi, M.Ö. 1800'lerden M.Ö. 1600'lere kadar merkezi Hapla (Halap) olan Yamhad Krallığına bağlı bir beyliğin himayesindeydi. M.Ö 1686 yıllarından sonra ise Hatay'ın bir ilçesi olan Antakya bölgesinde Hitit Krallığı siyasal güç olarak ortaya çıkmıştır. Birçok mücadele sonucu Hatay bölgesi Hitit Devletinin himayesine girmiştir. Hitit Devleti yöneticisi Muşil'in ölümünden sonra Antakya'da bulunan Prenslikler Hitit Devletine karşı gelerek eylemlerde bulundu. M.Ö. XIV. yüzyılda Hitit Devletinin komşuları Mısır ve Asur Krallarıydı. Hititler bu dönemlerde Mısırlılarla büyük bir mücadeleye girmiş ve bu mücadeleler uzun yıllar aleyhine sonuçlanmasına rağmen sonunda M.Ö. 1280 Kadeş Antlaşması ile Hitit Devlet'inin Antakya arazisine sahip olmasıyla sonuca ulaşmıştır. M.Ö. XIII. yy 'da Hitit Devleti'nin giderek güç kaybettiği ve Asur Krallığının zamanla güç kazanmaya başladığı görülmektedir. Asur Krallığı zengin bakır ve demir yataklarını ele geçirmek için Güneydoğu Anadolu'ya akınlar

düzenlemiştir. Bu akınlar sonucunda bütün Güneydoğu Anadolu'yu egemenliğine katmıştır. M.Ö 1200lerde Ege Göç Kavimleri Balkanlardan Anadolu bölgesine girmeye başladı bununla birlikte göç alan Hatay'da iç çatışmalar baş göstermeye başlamış ve giderek zayıflayan Hitit Devleti'nin yerini güçlenen Asur Krallığı almıştır. Asur Krallığı M.Ö. 612 yılına kadar Hatay bölgesinde egemenliğini sürdürmüştür daha sonra ise Medler ve Babiller Asur topraklarını istila ederek aralarında bölüşmüşler. Hatay bölgesinde Babillerin hâkimiyeti Pars istilasına kadar sürerken Pars hâkimiyeti ise Makedon istilasına kadar sürmüştür. Hatay bölgesi Makedon egemenliğine girmiştir (Bahadır, 2013: 19-20).

Roma İmparatorluğu ise M.Ö. 64 yılında Antakya'yı özgür şehir tanımlıya bünyesine katmıştır. Böylece Suriye Eyaleti'nin başkenti olarak konumlandırılmıştır. Daha sonra ise M.Ö. 47 yılında Sezar şehri ziyaret ederek şehre Roma mimari yapısını temsil eden büyük binalar kurulmasını sağlar. Bu bölgede Roma Valisi Casiuss'un Partlar'ın saldırısına direndiği tarihi bilgiler arasında yer almaktadır (Şahin, 2011: 27).

Antakya'nın tarihine baktığımızda yukarıda ki bilgilerden de anlaşılacağı üzere birçok istilaya ve hâkimiyet savaşlarına maruz kalarak birçok kez farklı imparatorlukların egemenliğine girmiştir. Sırasıyla baktığımızda M.Ö. 1800'lü yıllardan itibaren Akadlılar, Huri-Mitanni, Hititliler, Asurlular, Sami-Aramiler, Urartular, Oğuzlar, Persler, Makedonlar, Fenikeliler, Ermeniler, Romalılar, Arap Müslümanlar, Alevi Hamdaniler, Bizanslılar, Fatimiler, Selçuklu Türkleri, Haçlı orduları, Memlükler, Osmanlılar ve en son da Fransızlar ve Türk Cumhuriyeti'dir. Bu şekilde çeşitli uygarlıklara beşiklik etmesi sebebi ile geniş bir kültüre sahip olduğunu söyleyebilmekteyiz (Türk, 2016: 183).

Hatay'ın kuruluşundan bugüne kadar ki tarihi kronolojik süreç bu şekildedir:

MÖ 1460 yılında Hitit İmparatorluğu

MÖ 1200 yılında Hitit Persliği

MÖ 680 yılında Oğuzlar

MÖ 550 yılında Persler

MÖ 333 yılında Büyük İskender

MÖ 64 yılında Romalılar

MS 395 yılında Hunlar

MS 638 yılında İslamî dönem

MS 969 yılında Bizans

MS 1074 yılında Selçuklular ve ardından Haçlılar

MS 1187 yılında Selahattin Eyyübî-Memlûklular dönemi

MS 1516 yılında Osmanlılar

MS 1918 yılında Fransızlar

MS 1939 yılında Türkiye Cumhuriyeti dönemi başlamıştır (Sarı, 1996: 1-2).

1918 yıllarında Fransa Hatay'a bağlı İskenderun Sancağına yönelik hukuksal taleplerde bulunmuştur. I. Dünya Savaşının bitimine yakın Sykes-Picot Antlaşması İngiltere ve Fransa arasında imzalanarak Anadolu'nun güneyinden itibaren Suriye ve Lübnan çevrelerini de kapsayan coğrafya, Mondros Ateşkes Antlaşması ile Fransa'nın işgal bölgesi olarak konumlandırılmıştır. Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanması ile Türk Milli Mücadelesinin başlaması Fransa için kaos ortamının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Türk kuvvetlerinin baskısı ve eylemleri sonucunda Fransa'nın kapana kısılması Milli Mücadelenin amacına ulaşmasını sağlamıştır. Bu sebeple Fransa, 1921 yılında Türkiye ile Ankara Anlaşmasını imzalayarak Türkiye ile Suriye arasındaki sınırı kesin çerçevelerle oluşturmuştur. Türkiye'nin Lozan Antlaşmasını imzalaması sonucunda bağımsızlığını kazanması ile Hatay sorunu tekrardan gündeme gelmiştir. Mustafa Kemal'in Misakı Milli ideolojisini gerçekleştirmesi adına Hatay sorununu çözüme kavuşturamaması Türk milleti açısından tedirginliğe sebep olmuştur. Ancak Mustafa Kemal Adana'da yaptığı konuşma esnasında “...*Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalamaz*” diyerek Hatay'ın önemine vurgu yapmıştır (Kara, 2020: 7-8).

1936 yılında Dünya siyasal olarak tamamen karışmıştır ve bu karmaşa içerisinde Fransa ile Suriye arasında görüşmeler devam etmektedir. Mustafa Kemal bu görüşmelerin farkına vararak Lozan'daki Boğazlar düzeninin bizden yana olması için bir fırsat oluştuğunu anlayarak bu konuda Türkiye hükümetinin girişimlerde

bulunmasını sağlamıştır. Bunun üzerine Boğazlar konusu Montreux Konferansı'nda ele alınmış (22 Haziran–20 Temmuz 1936) ve aleyhimize sonuçlanmıştır, Boğazları tekrardan berkitmek hakkına ulaşılmıştır (Sökmen, 1999:4).

Fransa 1936'da Paris'te Suriye ile ilgili bir anlaşma yaparak üç yıl sonrası için Suriye'ye bağımsızlık ve Milletler Cemiyeti'ne de üyelik sözü vermiştir. Bu anlaşmada İskenderun Sancağı ile ilgili bir bilginin olmaması Sancağa ait hakların yeni kurulacak olan devlete ait olacağı ve bölgedeki Türklerin azınlık durumuna düşeceği bilgisini vermiştir. Fransa'nın sadece Suriye'nin aleyhinde tavırlar sergilediğini anlayan Türkiye Cumhuriyeti Fransa ile anlaşma yollarına gitmiş öte yandan da Suriye'yi destekleyerek olası bir sorundan uzak kalmayı amaçlamış bu sebep ile Suriye'nin bağımsızlığını savunmuştur. Sancak Bölgesinin de Suriye gibi bağımsız olması gerektiğini ifade etmiştir. Bunların yanı sıra Hatay meselesini de Türk kamuoyu meselesi haline getirerek milli bir dava konumuna getirmiştir. Mustafa Kemal 1 Kasım 1936'da yaptığı meclis açılış konuşmasında Antakya ve İskenderun bölgesine Hatay adını verdiğini duyurmuştur (As, 2020: 380-381).

27 Ocak 1937'de Milletler Cemiyeti İskenderun Sancağının özerk bir devlet olmasını kabul etmiştir. Eylül 1938 yılında da açılan Millet Meclisi *“Hatay Cumhuriyeti'nin Cumhur Başkanı olarak Tayfur Sökmen'i Başbakan'ı olarak ise Abdurrahman Melek'i, Meclis Başkanı olarak Abdülgani Türkmen'i seçmiş, milli marşı olarak İstiklâl Marşı benimsenmiştir”* (Hatay İl Turizm Stratejisi ve Eylem Planı, 2012: 40).

2.1.2 Araştırma Alanının Coğrafi Özellikleri

Hatay Türkiye'nin güneyinde bulunmaktadır. İskenderun körfezinin ise doğu kıyılarında yer almaktadır. Batı bölgesinden Akdeniz, güney ve doğu tarafından Suriye, kuzeybatı yönünden Adana, kuzeyden Osmaniye ve kuzeydoğu bölgesinden de Gaziantep ile çevrilidir. Hatay ilinde Antakya, Altınözü, Belen, Dört Yol, Erzin, Hassa, İskenderun, Kırıkhan, Kumlu, Reyhanlı, Samandağ ve Yayladağı ilçeleri bulunmaktadır (Gündüz, Özer ve Pamir, 2011: 21).

Hatay bölgesinin sınırları içerisinde Alt Paleozoyik devirlerden bugüne kadar gelen bütün jeolojik devirleri görmek mümkündür. Güney Amanoslarda Mesozoyik yaşlı ofiyolitler yoğunluktadır. Ayrıca orta Amanoslar'da Paleozoyik ve Mesozoyik

yaşlı kalkerlerin yüzeylendiği bir bölgedir. Yaşlı Tersiyer kalkerler ise Hatay'ın güney ve güneydoğu bölgelerinde bulunmaktadır. Bölgedeki Kuvaterner yaşlı alüvyal dolguları ise Amik Ovası, akarsu vadileri ve kıyı ovalarında yer almaktadır. Bahsedilen bu dolgular Hassa çevresinde genç bazalt akıntıları ile kaplanmıştır.¹

Hatay dış sınırları bakımından, kuzey-güney yönüne doğru uzanan Anadolu bölgesine aittir. Hatay bölgesinin temel yapısı, Kel dağ ve Nur dağ yapılarıyla aralarında bulunan çukur bölgeler Suriye'nin içinde bulunduğu eski plâtfoma dahil değildir. Akdeniz bölgesinde bulunduğundan dolayı Hatay kışın ılık yazın ise serin bir denizin kıyısında bulunması yönüyle çok rüzgârlı bir iklim yapısına sahiptir. Özellikle bünyesinde bulundurduğu Âsi oluğu ve devamında rüzgâr hâkimiyet göstermektedir. Yaz aylarında serin deniz bölgelerinden esen ve Arabistan'dan Mezopotamya'nın sıcak çöllerine doğru gelen kuvvetli rüzgâr, gece ve gündüz yedi ay Nisan'dan Birinci teştirene dek Antakya bölgesini ve çevresini serinletmeye gayret eder (Alagöz, 1944: 203-207).

Bu bölge Akdeniz ikliminin özelliklerini bünyesinde barındırarak yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı bir iklime sahiptir. İklim özelliklerinin yanı sıra bölgenin bitki örtüsü ormanlardan oluşur ancak ormanlar yıkıma uğradıktan sonra ormanların yerini makiler almıştır.²

Hatay'ın bir ilçesi olan Reyhanlı sınırları içerisindeki Amik Ovası nemli iklim özelliğine sahiptir. Fakat bölgeler klima bakımından farklılık göstermektedir. Antakya ve civarında ılıman iken Reyhanlı bölgesine doğru iklim özellikleri kuraklaşmaktadır. Amik Ovası'nın, Akdeniz Flora Bölgesi'ne katılmasının yanında geniş bir yerleşme alanına sahiptir. Bu sebeptendir ki alandaki ormanlar tamamen yok edilmiş, alan antropojen step sahasına evrilmiştir. Bunun haricinde Amik Gölü ve bataklıklar kurutularak bu alanlar tarım arazisi yapılarak genişletilmiştir. Hatay'ın geneline baktığımızda tarım ve çiftçiliğin yaygın olduğu bir bölge olması önemlidir. Özellikle Reyhanlı ilçesi verimli tarım arazilerine sahiptir. Etraftaki köylerin de tarım arazisi ve mera arazisi olarak yararlandığı hazine arazilerine devlet çiftliklerinin kurulması ile (*TİGEM, MKÜ Çiftliği*) bölgede göç vuku bulmuştur. Daha sonra ise bu bölgelerde yerleşme genişleyerek iskân ünitesi ve basamağı halini almıştır. Bu

¹ <http://www.hatay.gov.tr/sosyal-ve-cografi-durum> (Erişim Tarihi: 27.12.2022).

² <http://www.hatay.gov.tr/sosyal-ve-cografi-durum> (Erişim Tarihi: 27.12.2022).

şekilde Amik Ovası ve civarında çok çeşitli bir etnik yapının ortaya çıktığı belirlenmiştir. Reyhanlı bölgesinde ve Hatay'ın genelinde tarım ve hayvancılık, esas geçim kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır (Atasoy, 2012: 10-11).

2.1.3 Araştırma Alanının Nüfusu ve Ekonomik Yapısı

Nüfus bütün ülkelerin ekonomik ve sosyal yapısını etkileyen bir unsur olarak önem arz etmektedir. Türkiye'nin bir ili olan Hatay 2004 yıllarında Türkiye nüfusunun %1,9'unu kapsamaktadır. Bu bölgenin nüfus artışının %1,2 olduğu araştırmalar kapsamında belirlenmiştir. Hatay'ın nüfus artış hızı Türkiye genelinin (%1,8) aşağısındadır. Hatay ilinin çoğunluğu o dönemlerde de kırsal kesimde ikamet etmektedir (Dağıstan, Camcı, Parlakay, 2004: 74).

2021 yılının nüfus kayıt raporuna baktığımızda ise Hatay il nüfusu 575.226'dır. Bu nüfusun 790.209'u erkek, 785.017'si ise kadındır. Türkiye'de de olduğu gibi Hatay nüfusunun çoğunluğu ovalarda yerleşmiştir. Bilhassa Dört Yol'dan Belen ve Arsuz'a doğru giden kuzey-güney tarafındaki hat ile Samandağ'ından Antakya'dan Serinyol'a devam eden güneybatı-kuzeydoğu bölgelerinde yerleşmeler sıklaştıkça diğer bölgelerde yerleşim azdır.³

Hatay köklü bir tarihe mensup olması bakımından ekonomik anlamda geniş bir yelpazeye sahiptir. 2017 verilerine baktığımızda bu bölgede 37 bini aşkın kayıtlı esnaf mevcuttur. Hatay bölgesinde bulunan esnafların geleneği Ahilik sistemine dayanmaktadır. Coğrafi yapısı bakımından Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılan kapısı olması özelliği ile dış ticaret açısından önem arz etmektedir. Geleneksel üretimi baz alan Hatay teknoloji ile bu alanı geliştirmektedir. Bu bölgenin geçim kaynağı uzun bir süredir mobilyacılık ve ayakkabı sektörüne dayanmaktadır. 2017 verilerine baktığımızda o dönemde 1.300'ü aşkın mobilya üreticisi Hatay bölgesinde ikamet etmektedir. Ayakkabı üretiminde ise bu rakam 5.000'ini oluştururken Türkiye'de erkek ayakkabı üretiminin %35'ine kaynaklık etmektedir. Hatay ili Amik Ovası gibi Türkiye'nin en verimli tarım alanlarına sahiptir. Hatay'ın %50'sini tarım arazileri oluşturmaktadır. Demir-çelik üretiminde ise Türkiye'nin %50 yassı çelik üretimini sağlamaktadır. Yük taşımacılık alanında da uluslararası görev üstlenen 8.825 adet

³<https://hatay.tarimorman.gov.tr/Belgeler/Sol%20Men%C3%BC/2021%20YILI%20FAAL%C4%B0YET%20RAPORU.pdf> (Erişim Tarihi: 18.10.2022).

aracın bulunduğu bilinmektedir (2017 Yılı Hatay İli Ekonomik Görünüm Raporu, 2018: 1).

2021 verilerine baktığımızda ise Hatay ekonomisinde ticaretin boy gösterdiği bir tablo oluşmaktadır. Hatay bölgesinde bulunan Cilvegözü ve Yayladağı sınır kapıları üzerinden Suriye ve diğer Arap ülkeleriyle ticaret yapılmaktadır. Ticaretin genelini tarım ve sanayi ürünleri kapsamaktadır. Bu bölgede tarımsal kültür, toprağın bünyesi, iklim ve birçok koşul ürünlerin farklılığında, hasatta erkenciliğe ve tekrardan yeni bir ürün yetiştirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu sebeple bu bölgede yılın dört mevsimi üretim yapma olanağı mevcuttur. Bu bölgede oluşan bitki desenleri buğday, sanayi bitkileri, sebzeler, zeytinlikler, yağlı tohumlar, narenciye, meyve, tarla sebzeciliği, yem bitkileri ikinci ürün ve ara ziraatı da olması ile toplamda 275.578 hektar ekim arazisi mevcuttur.⁴

Hatay bölgesinde tarım arazilerinin geniş yer tutmasının yanı sıra hayvancılığın da bu alanda önemli bir yeri vardır. Hayvan yetiştiriciliği açısından önem arz eden mera arazilerinin payı Hatay'ın ilçesi olan Reyhanlı bölgesinde %4'dür (14.372). Bu bölgede mera arazileri az olmasına rağmen hayvancılığın önemli olmasının sebebi kırsal kesimde yerleşmiş olan birçok ailenin topraklarının olmamasıdır. Bu bölgede ikamet edenler yol kenarlarında, drenaj kanalları çevreleri ve köye ait meralar üzerinde hayvancılık mesleğini icra ettirmektedirler. Bu bölgede 1981 köy envanter istatistiklerine göre 10.709 olan hayvan popülasyonu 2010 yılı anket çalışmasına göre 25.931'e çıkmıştır. Amik Gölü'nün kurutulması ile tarım sahaları genişlemiştir. Bu sebep ile bölgeye ilgi artmış ve bölge göç almaya başlamıştır. Bunun sonucunda da hayvan sayısı 1981-2011 yıl aralığında geçen 30 yıllık sürede %242,1 oranında artmıştır (Atasoy, 2012: 209-300).

Bu bilgiler ışığında 2022 yılına ait nüfus ekonomi gelişiminde Türkiye Cumhuriyeti Tarım Orman Bakanlığı verilerine baktığımızda Hatay nüfusunun 2022 yılında 1 milyon 670 bin kişiye ulaştığı sonucuna varılmaktadır. 2021 yılında büyükbaş hayvan varlığının 149.206'a ulaştığı bilgiler arasındadır. Küçükbaş hayvanların sayısı ise 538.745 iken kanatlı hayvanların toplam varlığı 1.087.328'e ulaşmıştır.

⁴<https://hatay.tarimorman.gov.tr/Belgeler/Sol%20Men%C3%BC/2021%20YILI%20FAAL%C4%B0%20YET%20RAPORU.pdf> (Erişim Tarihi: 18.10.2022).

Hatay bölgesinde nüfus ve ekonomik yapının geneline baktığımızda 2004 yılından 2022 yılına kadar olan sürede bir artışın olduğu anlaşılmaktadır. Ekonominin tarım ve hayvancılık kısmı çalışma açısından önem arz etmektedir.

2.2. Konuyla İlgili Yapılmış Çalışmalar

Halk veteriner hekimliği geçmişten günümüze atalardan öğrenilerek ya da tecrübe yolu ile dönüşüp gelişerek icra edilen bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu alanın izleri İslamiyet Öncesine kadar uzanmaktadır. Halk veteriner hekimliği ile ilgili çalışmaların sınırlı ve az olması bu bağlamda dikkat çekmektedir. Türk kültür tarihine baktığımızda Halk veteriner hekimliğinin izlerine rastladığımız en önemli kaynak olarak gözümüze Divan-ü Lügati't Türk çarpmaktadır.

Divan-ü Lügati't Türk, Türk kültürü açısından oldukça önemlidir. Türkler ile ilgili siyasal, sosyal ve ekonomik anlamda birçok bilgi içermesi bakımından geçmişten geleceğe uzanan önemli bir kaynak niteliğindedir. Özellikle bu çalışma açısından değerli olan hayvan ve hayvancılık ile ilgili kavramlara yer vermesi bu bağlamda önemlidir.

“Divan’da hayvanlarla ilgili 1051 terim tespit edilmiştir. Bunlardan 405’i hayvanlarla ilgili fiiller, 123’ü hayvanlarla ilgili terimler, 42’si atla ilgili, 69’u kuş adları ve kuşlarla ilgili, 83’ü hayvansal ürünler, 99’u hayvanlarla ilgili sıfatlar, 27’si hayvanlarla ilgili yansıma kelimeler, 17’si hayvanlarla ilgili uygulamalar, 15’i et ve deriyle ilgili, 10’u hayvan hastalıkları ve hayvanlardan yapılan ilaçlarla ilgilidir. 6’sı av ve avcılıkla ilgili terimlerdir” (Karaaslan, 2010: 157).

Hayvan hastalıkları ve tedavileriyle ilgili yazılmış eserlerin genel adı olarak karşımıza baytarnâmeler çıkmaktadır. Ancak baytarnâme ismi İslam dünyasında daha çok at hastalıkları ve at tedavilerini karşılamaktadır (Şen, 1995: 177).

2.2.1. Kitaplar

Çalışmanın kapsamıyla ilgili literatür taraması yapıldığında Ali Abbas Çınar’ın yapmış olduğu (2001) *Türk Halk Hekimliği ve Veterinerliği Üzerine Kısa Bir Bibliyografya Denemesi* adlı çalışma bu alanda yapılmış olan ilk bibliyografya denemesidir.

1948 yılında ise Mustafa Salman'ın derlemiş olduğu *Halk Hekimliği ve Halk Veterinerliği* adındaki çalışma Türkiye'de halk hekimliğiyle ilgili olarak yapılmış ilk çalışma olma özelliği ile önem taşımaktadır. Çalışma Balıkesir ili Savaştepe bucağı Karacalar köyü çerçevesinde yapılmıştır. İki kısımdan oluşan çalışmanın birinci kısmını halk hekimliği ve tedavi yöntemleri, ikinci kısmını ise halk veteriner hekimliği oluşturmaktadır.

Canser Kardaş Muş yöresinin genelini ele alarak (2019) *Muş'ta Halk Veterinerliği ve Geleneksel Tedavi Yöntemleri* adlı çalışmayı öncelikle bir doktora tezi olarak oluşturmuştur. Daha sonra ise bu çalışma kitaplaştırılmıştır. Çalışma üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım Halk Veterinerliği ile ilgili kapsamlı bilgileri içermektedir. İkinci kısım Halk Veterinerliği Uygulamalarını konu almaktadır. Üçüncü kısımda ise Halk Veterinerliğinde Sağaltım Yöntemlerini işlemektedir.

2.2.2. Tezler

Ferruh Dinçer (1967) yılında *Türk Folklorunda Veteriner Hekimliği Üzerine Araştırmalar* adı altında bir doktora tezi oluşturmuştur. Bu tez hayvan hastalıklarını kapsamlı bir biçimde içermektedir. Saha araştırması yöntemiyle hazırlanan çalışma Türkiye'nin birçok bölgesinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Hayvan hastalıkları ve tedavi yöntemlerini içeren çalışma: dış hastalıklar, iç hastalıklar, salgın hastalıklar, paraziter hastalıklar, doğum ve jinekoloji bilgisi olarak ele alınmıştır.

Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu'nun danışmalığını yürüttüğü Gökdemir'in (1997) *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyet'inde Küçükbaş Hayvancılık Kültürü* adlı doktora tezi Kıbrıs bölgesi baz alınarak çoban ve çobanlık geleneği, çoban ve hayvan iletişimi, hayvancılıkla ilgili geleneksel işlemler, uygulamalar, tören, inançlar gibi birçok kapsamlı konuya yer vererek geniş bir çalışma ortaya koymuştur.

Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü kapsamında (2011) yılında Çağrı Çağlar Sinmez'in *Bozlak Kültüründe Folklorik Veteriner Hekimliği ve Hayvancılık Üzerine Araştırma* adlı doktora tezi Orta Anadolu Bozlak kültüründe devamlılığını sağlayan folklorik veteriner hekimliği uygulamalarının saptamalarına yönelik bir alan araştırmasıdır

Yüksel'in (2012) *Aşağı Fırat Havzasında Veteriner Hekimliği Folkloru Üzerine Araştırmalar* adlı çalışması bir doktora tezidir. Bu çalışmada Yüksel hayvan

hastalıkları, tedavi yöntemleri ve korunma amaçlı uygulamaları konu almıştır. Tez, Ferruh Dinçer'in farklı çalışmalarında bulunan veteriner hekimliği folkloru için tavsiye ettiği tasnif çalışması baz alınarak oluşturulmuştur.

Büşra Köylü'nün (2020) *Karaisalı Yöresi Halk Veteriner Hekimliği Üzerine Bir İnceleme* isimli çalışması Adana bölgesinin Karaisalı Yöresine ait kapsamlı bir inceleme yapılarak oluşturulmuştur. Çalışma araştırma alanı ve Halk Veterinerliği ile ilgili kapsamlı bilgiler içererek Karaisalı Yöresindeki hayvan hastalıkları ve uygulamaları bağlamında hazırlanmıştır.

Bu kısımda çalışma sahamızı baz alan folklorik başka çalışmalardan da bahsetmek araştırmamıza ışık olması bakımından önem arz etmektedir. Hatay yöresine ait halk hekimliği tedavi ve uygulama yöntemlerini kapsamlı bir biçimde içeren çalışma Doç. Dr. Hüseyin Kürşat Türkan'ın danışmanı olduğu Okan Atahan tarafından *Hatay Yöresi Halk Hekimliği* (2019) adı altında yüksek lisans tez çalışması olarak hazırlanmıştır. Birinci bölümde halk hekimliğiyle ilgili genel bilgiler ikinci bölümde Hatay'da ocaklık geleneği bağlamında uygulanan yöntemler üçüncü bölümde Hatay'da halk hekimliği bağlamında evde uygulanan yöntemler dördüncü bölümde ise Hatay'da şifalı olduğuna inanılan mekânlar detaylıca aktarılmıştır. Hatay bölgesinin siyasal, sosyal, kültürel yönünü içeren çalışma bu bölgenin halk bilimi açısından çalışılmaya değer önemli bir bölgenin olduğuna dair bilgiler vermesi bakımından da önem arz etmektedir.

2.2.3. Makaleler

Adıyaman İlinde Hayvan Hastalıklarının Tedavilerine İlişkin Folklorik Uygulamalar adlı çalışma bir makale örneğidir. Bu çalışmada Adıyaman ilinin halk veterinerlik uygulama ve yöntemlerinin derin incelemesi yer almaktadır. Çalışma 81 kişi ile yüz yüze görüşülerek oluşturulmuştur (Alan, Eryol, Özen: 2021). Çalışmamıza kaynaklık etmesi bakımından önemlidir.

Mahmut Davulcu'nun (2020) yılında UHAD'e yayınlanan *Antalya Yöresinde "Deve" İle İlgili Halk Veterinerliği Uygulamaları Hakkında Bir İnceleme* makalesi Antalya bölgesindeki develerin hastalıklarının tedavisini ve bu tedavilerin folklorik alt yapısını sunan bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma 53 kaynak

kişiden yararlanılarak oluşturulmuştur. Hayvan hastalıkları teşhis ve tedavi yöntemlerinin sistematliğini yansıtmaları ile bu çalışmaya yön vermiştir.

Mehmet Alptekin'in (2019) *Mersin Folklorunda Püse (Kara Hekim) İle İlgili Tespitler* adlı çalışmasında püsenin halk hekimliğinde ve halk veterinerliğinde tedavi amaçlı kullanım alanlarına yer verilmiştir. Çağrı Çağlar Sinmez'in (2018) *Sivas Folklorunda Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliği ve Hayvansal Ürünlerin Değerlendirilmesi* başlıklı çalışması Sivas bölgesindeki küçükbaş ve büyükbaş hayvanların yetiştirilmesi ve hastalıklarındaki tedavi yöntemleri ile ilgili folklorik yapıyı vermektedir. Halis Yerlikaya'nın (2002) *Elazığ ve çevresinde hayvan hastalıklarında halk hekimliği üzerine araştırmalar* adlı çalışması Elazığ bölgesinin kültürel yapısının halk veterinerliği üzerine etkisini açıkça belirtmektedir. Çağrı Çağlar Sinmez ve Aşkın Yaşar'ın (2011) ortak makalesi olan *Orta Anadolu Bozlak Kültürü Folklorik Veteriner Hekimliğinde Kullanılan Hayvansal Droglar* adlı çalışma da Orta Anadolu Bozlak kültürünün halk veterinerlik uygulamalarındaki yöntem ve tekniklerini içermektedir. Çalışmada bunlara benzer birçok makaleden yararlanılarak Hatay bölgesi halk veterinerlik tedavi yöntem ve uygulamaları diğer bölgelerdeki tedavi yöntem ve uygulamaları ile bir arada verilerek karşılaştırmaya gidilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALK VETERİNER HEKİMLİĞİ İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR VE TEDAVİ YÖNTEMLERİ

3.1. Halk Veteriner Hekimliğine Genel Bir Bakış

Anadolu halkının veteriner olmadığı ya da veterinerlere varamadığı durumlarda ya da veterinerlere gitmek istemediklerinde hayvanlarını hastalıklara karşı korumak veya hayvanlarını sağaltmak amacı ile iletişim kurdukları uygulama ve pratiklerin geneline halk veteriner hekimliği (baytarlık) adı verilir (Artun, 2011: 221).

Halk biliminin alt dalı olan halk hekimliği ve halk veteriner hekimliği konusu birçok araştırmacı tarafından önemsenerek araştırılıp bu konu çevresinde çalışmalar yapılmıştır. Ancak yapılan çalışmalarda halk veteriner hekimliği konusu halk hekimliğinin alt dalı olarak ve de kısaca değinilerek aktarılmıştır (Çolak, 2015; Sever, 2016).

Bu da çalışmalarda halk hekimliğine yönelik detaylı çalışmaların varlığına, halk veteriner hekimliğinde ise tam tersi detaylı çalışmaların kısıtlı olduğuna dikkat çekmektedir. Türk kültüründe ise halk hekimliği kadar halk veteriner hekimliği de önem arz etmektedir. Bu bağlamda geçmişten bugüne Türklerin halk hekimlik gelenekleri kadar halk veteriner hekimlik geleneklerine de bakmak gerekmektedir.

Türklerin Anadolu'ya gelmeden önce bozkır kültürünün etkisiyle atlı-göçebe bir hayat yaşamaları hayvanlarla etkileşimde olmalarının en önemli sebebidir. Geçimlerini de hayvanlardan sağlayan Türkler, hayvan sağlığı ve tedavileri konusunda gelişerek köklü bir geleneği temsil etmektedirler (Batu 1939; Dinçer 1982; Çetin 1986; Kutlu 1987; Artun 2011; Sinmez, 2011: 1).

Halk veterinerliği, veteriner hekimliği mesleğinin folklorik yanını temsil etmektedir. Bunlar halk çapında uygulanan tedavi şekillerini, batıl yöntem ve inanışları kapsamaktadır. Veteriner hekimliği folklorünün kapsam alanı; hayvan

yetiştiriciliği, bakımı, cinsleri, çoğaltmaları, ürünleri ile bunların elde edilme yöntemleri ve yapılış yolları, hayvanların nişanları, donları, damgaları ve hayvanların insanlarla kurdukları ruhsal bağlar ile hayvan hastalıkları ve tedavi yöntemlerini içerir (Dinçer, 1982).

Halk veterinerliği birçok araştırmacı tarafından değerlendirilmiş, araştırılmış ve tasnif edilmiştir. Bu konuya yönelik yapılan açıklamalar ise şu şekildedir:

Halkın köy yaşantısı içinde veteriner hekim olmadığı ya da veteriner hekime ulaşamadığı anlarda ya da veteriner hekime gitmek yerine hayvanlarını kendi çabaları ile hastalıklardan korumak ve tedavi etmek istediklerinde uyguladıkları eylemlerin tümüne “halk veterinerliği” adı verilmektedir (Dinçer 1967, Boratav 1994, Arslan 1998, Yerlikaya 2002, Artun 2011).

Salman’a göre de (1948: 4)

“Köylü hastalandığı zaman doktoru, eczaneyi nereden bulacak? Böyle bir vaziyet karşısında o, köyünün veya çevresinin en yaşlı, en tecrübeli ve en görgülüsüne başvurarak derdine deva arıyacaktır. İşte bu zarurettir ki halkı gerek insan hastalıklarına ve gerekse hayvan hastalıklarına karşı kendi bilgi ve görgü derecesine göre bir tedavi usulü aramaya ve yüzyıllar boyunca bu usulleri tatbik etmeye zorlamıştır”.

Her milletin ve topluluğun kendi kültürüne has bir folkloru, kendi anlatış yöntemleri, folklorun uygulanması ve anlam açısından, kendine ait davranış biçimleri olup (Goldstein, 1977) icra edilen her mesleğin dayandığı gelenek ve görenekleri, inandığı batıllar ile halk arasında kabul edilerek icra edilen bir şekli vardır. İşte bu da, o mesleğin folklorünü oluşturur. Meslek olarak icra edilen veteriner hekimliğinin de kendine ait gelenek ve görenekleri, çeşitli inanç dinamikleri ve halk arasında uygulanabilen yöntemleri bulunmaktadır. Bu da veteriner hekimliği mesleğinin folklorik yapısı olarak adlandırılmaktadır (Dinçer, 1967: 1980).

Hayvanların evcilleştirilmesi ile hayvanlardan birçok alanda yararlanmaya başlayan insanların gün geçtikçe onların hastalıklarıyla da ilgilenmek durumunda kaldıkları, böylelikle de veteriner hekimliğin ortaya çıktığı kabul edilmektedir (Erk, 1957; Dinçer, 1967). Leclainche’e (1936) göre, insan ve hayvan hekimliğinin uzun

yıllar bir arada kabul edildiği; insanın kendine uyguladığı tedavileri hayvanına da uyguladığı bir gerçektir. Böylelikle, veteriner folklorunun kökünün de evciltmenin ilk yapıldığı dönemlere kadar uzandığı bilinmektedir (Erk, 1962; Dinçer, 1967).

Kutlu (1987), Şavaklı Türkmen Aşiretine yönelik yaptığı folklor araştırmasında hayvancılıkla ilgili olarak topladığı bilgileri beş ana başlık çerçevesinde incelemiştir. Bunlar:

1. Hayvanların bakımı, beslenmesi ve korunması.
2. Çoban ve çobanlık.
3. Hayvancılıkla ilgili geleneksel işlemler ve uygulamalar (hayvan hastalıkları ve tedavi işlemleri, hayvanların kısırlaştırılması, hayvan işaretleri ve süslemeler, hayvanların adlandırılışları ve kümelendirilişi).
4. Hayvancılıkla ilgili tören ve kutlamalar (koç katımı, döl dökümü kutlamaları, ilk sağım töreni, kırkım töreni).
5. Hayvansal ürünlerin elde edilişi ve değerlendirilmesi (süt, yün ve deri ve ürünleri üretimi).

Kutlu'nun sistematik hale getirdiği tasnifinin "hayvancılıkla ilgili geleneksel işlemler ve uygulamalar" maddesi halk veterinerlik hekimliği bağlamında değerlendirilebilir.

Dinçer (1967, 1976, 1980) ise Türk folklor yapısındaki veteriner hekimliği konusunun sözlü ve yazılı bağlamda kökenine inerek bu konunun zenginliğine değinmeyi amaçlamıştır ve bu bilgileri yedi grupta incelemiştir:

- 1- Hayvan hastalıkları ve tedavileri
- 2- Hayvan yetiştiriciliği, bakım ve beslemesi
- 3- Hayvan maddeleri ve hayvansal ürünler
- 4- Yaş, cins ve ırklarına göre hayvanların adları, nişanları ve donları
- 5- Hayvan damgaları
- 6- Hayvan nalları ve nallama sanatı

7- Hayvan ve insan ilişkilerinde inançlar, deyimler, atasözleri, masallar, şiirler ve bilmeçeler.

Geleneksel yapı dâhilinde bilgi sistematığına bağlı olarak hayvan hastalıkları ve uygulamalarını yapan kişilere halk veteriner hekimi adını vermekteyiz. Şenesen, bu uygulamaları yapanların özelliklerini şu şekilde belirtmiştir: “Halk veteriner hekimleri hayvanlara yönelik eğitim görmüş kimseler değildir. Halk veteriner hekimi diye andığımız bu kişiler, edindikleri tecrübelerden, bazen de aile dinamiği içinde şahit oldukları olaylardan bu konulara yönelik bilgi edinmişlerdir. Bununla birlikte hayvanlara yakınlık duyan, sevgi besleyen, onları merak eden kişilik yapıları vardır. Bu bireyler, hayvan hastalıklarını teşhis ederek onları tedavi eder ve hastalıklarına yönelik ilaç hazırlayarak gerektiği yerde iğne, aşı yapar bununla birlikte doğumlarını dahi yaptırırlar” (Şenesen, 2009: 379).

3.2. Türk Toplum Yaşantısında Hayvancılığın Önemi

Hayvanlar, insanoğlunun dünyaya geldiği andan itibaren karşılıklı etkileşimde bulundukları varlıklar olarak insan hayatında önemli bir yere sahiptir. Türklerin tarihsel sürecine baktığımızda konargöçer bir yapıya sahip olmaları hayvanlarla iletişimlerinin kaçınılmaz olduğu ve bu sebeple kuvvetlendiği izlenimini vermektedir. Bu iletişimlerin sonucunda kültürel yapının kökeninde hayvanlara yönelik inanmalar ve gündelik hayatlarına etki eden yapıların ortaya çıkması bu alandaki folklor ürünlerini de ortaya çıkarmıştır (Yeşildal, 2015: 4).

Orta Asya ve Anadolu’daki Türkler geçmiş dönemlerde büyük hayvan sürülerine sahiptiler ve konar-göçer olmalarındaki en önemli sebeplerden biri de hayvancılığa yaslanan ekonomik zorluklardır. Hayvancı Türklerin “köylü-yaylacı” bir yaşam sürdürmeleri hayvancılığın gelişiminde önem arz etmektedir. Moğolistan’da ise konargöçerlik yaygın değildi. Bunun üzerine Moğolistan’da 1973 Mayıs ayında “Hayvancı göçebelerin Orta Asya medeniyetindeki rolleri” konulu sempozyumda gerçekleştirilen ilmî toplantının amacı ekonominin kaynağının hayvancılığa yönltilmesi gerektiğini belirtmektir. Bu sebep doğrultusunda toplantının kaynağını “Hayvancı toplulukların”da kendi benliklerine ait kültür ve medeniyet unsurlarını geliştirdiğine dair merhalelerin tartışılması önem arz

etmektedir. Bu bilgiler ışığında anlaşıyor ki hayvancılar, Orta Asya ve dünya medeniyetine dolaylı ya da doğrudan olarak etki etmektedir. Bu etki ile hayvancılığın Türk coğrafyasına birçok katkısının olduğunu belirtmek doğru olacaktır (Ögel, 1978: 38-39).

Türk coğrafyasındaki Bozkır ikliminin de eski Türk yaşam biçimine etki ettiği düşünce tarzı, inanç sistemi, örf ve gelenek yapılarına bakıldığında açıkça gözlemlenebilmektedir. Dünya üzerinde insanlar yaşadıkları coğrafyanın başlıca üç doğal kaynaklarından olan orman, hayvan ve tarım imkânlarını kullanarak hayatlarını devam ettirebilmişlerdir. Eski çağlarda ilk kültür izlerinde her bölgeye özgü kültürel yapının oluşmasıyla birlikte orman toplulukları “*asalak*” kültürü (avcılık, devşiricilik), ziraata uygun bölgelerde ikamet edenler “*köylü*” kültürünü (çiftçilik), bozkırdakiler “*çoban*” kültürünü (besicilik) oluşturmuşlardır (Kafesoğlu, 1998: 213).

Birbirinden farklı birçok kültürel yapıya sahip olan Türk topluluklarının da coğrafi yapının etkisiyle bulundukları bölge ve topluluğa ait hayvan yetiştirme sınırlılıkları oluşmuştur. Bu sınırlılıklar belli başlı Türk kavimlerini ve bu kavimlerin besicilik yaptıkları hayvan türlerini oluşturmaktadır.

Evcil hayvan besiciliğinde ilk olarak Tunguz ve Moğallarda; domuz, İndo-Germenlerde; öküz, manda, inek vb. çöl topluluklarında; deve, Türklerde ise at ve koyun dikkat çekmektedir. Bu sebeple Afanasyevo-Andronova kültüründe at ve koyun kemiklerinin aynı bölgede bulunmaları Türk Bozkırlarının temel ekonomik yapısını ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte Hun çağına ait Bozkır “*hayvan üslûbu*” tasvirlerinde öküz, inek, boğa, manda ve evcilleştirilmiş domuzun bulunmaması da önem arz etmektedir. Türk Bozkır sürülerinde sadece at ve koyun değil bunlara ek olarak sığır, katır ve deve gibi sürülerin de eşlik etmesi bu bakımdan önemlidir. Bunların yanı sıra Bozkır Türklerinin besin kaynaklarını araştırdığımızda en önemli besin kaynaklarından birinin et olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Bu toplulukta at ve koyun eti en çok tüketilen besin kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. İlerleyen safhalarda et üretimini geliştiren Türkler, etin tazeliğini korumak ve bozulmasını önlemek adına birçok yöntem geliştirmişlerdir. Bu yöntemlerin başında konserve yapımı gelmektedir. Eti konserve yaparak korumalarının yanında Çin’e ihraç ederek ekonomilerine katkı sağlamışlardır. Hun Türklerinin et ile beraber en çok tükettiği içki ise kısrak sütünden yapılan kımızdır.

Bozkır yemeklerinin de başlıca kaynağı olarak karşımıza hayvansal gıdalar çıkmaktadır. Hayvanın sütünden elde edilen yoğurt ve peynir bunlara örnek teşkil etmektedir (Kafesoğlu, 1998: 318).

Bu bağlamda Türklerin ekonomik yapısının yanında fiziksel ihtiyaçlarını karşılayan varlıklar olarak hayvanların önemine değinmek gerektiği fikri oluşmaktadır. Türk toplumunun sadece ekonomik yapısını sağlamakla kalmayarak fizyolojik beslenme ihtiyaçlarına da kaynaklık etmesi bakımından hayatlarını idame ettirebilmelerinin temel kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türklerin bozkır kültür yapısına uygun olarak atlı-göçebe hayata bağlı olmalarının temel yapısında hayvanları evcilleştirmek, yetiştirmek, büyük sürüleri göndermek, idarelerini sağlamak, değişen iklim ve coğrafi şartların etkisiyle hayvanlara sürekli yeni otlaklar ve su kaynakları bulmak için büyük özveri, enerji, çalışma gücü oluşturmaları güç bir iş olarak karşımıza çıkmaktadır. Atlı-göçebe hayatın ekonomik yapısını iki temel dayanak oluşturmaktadır. Bu dayanaklardan birisi “at”, diğeri ise “koyun”dur. Bu iki cins hayvan sürüler halinde beslenmekteydiler. Bilhassa at bu etkinlik içinde en önde gelenlerdendir. Bunun sebebi ise büyük sürülerin takip edilebilmesi, bir arada olmalarının sağlanması, otlakların keşfedilmesi ve sınırlandırılması gibi bozkır ekonomisine yönelik bütün oluşumların sağlanması için dönemin hızlı aracı olan at önem arz etmekteydi. Kısaca at göçebe hayatın temelini oluşturmaktaydı (Koca, 2002: 15-16).

At Türk kavimleri için sadece ekonomik manada değil kültürel manada da önem teşkil etmekteydi. Hunlar ve diğer Eski Türk toplulukları ilkbahar mevsiminde at yarışları düzenleyerek geleneksel eylemler gerçekleştirirlerdi. At, gök ve buna bağlı olarak güneşin mukaddes hayvanını temsil etmekteydi (Rasonry, 1993: 30).

İskitler de at, sığır ve koyun yetiştiriciliği yapmışlardır. Ancak domuzla münasebetleri olmamıştır. İskitler yaşayış biçimleri sebebi ile günlük yaşamlarında pişmiş et ile beslenerek kısırak sütü tüketerek ve kısırak sütünden elde edilen bir çeşit peynir yemektedirler. At ile münasebetleri sadece yetiştiricilik ile kalmayarak genç kadınların ata binmeleri, ok atmaları ve at üstünde kargı savurmaları gibi eylemleri de bulunmaktaydı (Durmuş, 2008: 55).

Han topluluk tarihine baktığımızda *Hiung-nular*'ın evcil hayvanları içinde sığırdan söz edilir. Bu hayvanın Türklerle münasebetinin koyundan sonra olabileceği düşünülmektedir. Sığır Ogur Türklerinin de etkileşimde bulundukları bir türdür. Macar *ökör* kelimesi *Ogur* lügatındaki *ökür*'den gelmektedir. Farklı Türk dillerindeki kullanım biçimi ise öküz'dür. Bu kelimenin Türkçe olmama ihtimali de mevcuttur. Tohar'ca manasına baktığımızda *okso* kelimesine denk gelmektedir. Türklere Eski Hint dil kaynağından gelen bir diğer kavram ise dana- tana (genç inek)'dir. Sığır kelimesi ise aslen Türkçe kökenli olup sağimlık anlamına denk gelmektedir (Rasonyı, 1993: 52).

Hayvan sembolizmine baktığımızda ise Eski Türklerde sığır (boğa-öküz) destanların önemli kavramları olarak dikkat çekmektedir. Destanlarda sığırın Alplığı temsil ettiği belirtilmektedir. Aynı zamanda sığır, kuvvet ve kudreti de simgelemekle birlikte hükümdarlığa işaret etmesi bakımından Türkler için önem arz etmektedir. Kuvvet ve kudretin simgesi olarak hükümdarlığı temsil etmiştir. Ancak sığır imgesi Hint mitolojisinin etkileşimi ile Türk mantalitesinde dünyayı taşıyan hayvanlardan biri olarak kabul görmüştür. Dede Korkut anlatılarında da kuvvet, kudret, alp gibi simgelere işaret etmektedir. Burç figürü olarak sığır (boğa-öküz) Türk hayvan takviminde yıl sembolü olarak da karşımıza çıkmaktadır (Çatalbaş, 2011: 52).

Türk anayurdunda gelişen bir kültür olarak nomad kültürü de atlı-hayvan yetiştiren kültür adı ile anılmaktadır. Buz çağıının sonuyla birlikte Baykal Gölünden Baltık Denizine kadar gelen geniş sahaları da içinde bulunduran tekdüze bir kültür oluşmuştur. Bu kültürün en önemli özelliği: Âletlerin kemikten işlenerek yapılması ve alan değiştiren balıkçı-avcı yaşam biçimidir. Bu yaşam biçimine “*miolitische Knochenkultur*” denilmektedir. Ural-Altay dil ailesine ait toplulukların esas kültürünü bu oluşturmaktaydı. Ancak bunun etkisi Amerika ve Güney Asya'da da kendini belli eder. Bu kültürün hayvanlarla münasebeti hayvan besleme, öncelikli olarak köpek ve ren geyiğinin evcilleştirilmesi ile vuku bulur. Çevresi içinde hayvan besleme, önce köpek ve ren geyiğinin ehlileştirilmesi ile başlar. Sanioyed'ler ve Lapon'lar da tarihin sonlarına kadar bu kültürün etkisiyle yaşadılar. Fin-Ugor'ların ataları da 5-6000 yıl civarı önce aynı düzeyde idiler (Rasonyı, 1993: 3).

Eski göçebe (*altnomadistisch*) tek tanrılı kültür yapısından diğer iki geniş kültür alanı; “*Totemistische KLingenkultur*” ve ondan “*Rinderhirtenkultur*” sığır

oban kültürü büyüdü. “*Pflanzerische Faustkeilkultur*” Totemizm ve Őamanizm’den doğan olgularla zenginleŐerek “*nomadizm*” in st mertebesi olan at besiciliği, atlı göçebe yapı ve onun etkisiyle de savaŐçı oban bozkır kültürü gelişerek ilerledi (Rasony, 1993: 4).

Kimmerler Bozkır kavimlerinin ilki olarak karşımıza çıkmaktadır. Bozkır kültürünün izlerini taŐımaları açısından oldukça değerlidir. O döneme ait Katakomb Mezarları ve Kuban Kurganlarından elde edilen keŐiflerden yola çıkararak Kimmerler’in göçebe-oban bir kültürel yapıya sahip oldukları anlaşılmaktadır (Tarhan, 1979: 361).

Diğer Türk topluluklarından olan İskitler için ise Hippokrates’in verdiği bilgilere baktığımızda da Kimmerler gibi İskit topluluklarının da hayvanlarla münasebetinin derin bir yapısı olduğu bilgisi çıkmaktadır.

İskitlerdeki bu yapıda kızların kanunların getirisi ile kocalarıyla aynı evi paylaŐmak için bu eylemden önce tanrıya hayvan kurban etmeleri gerekmektedir. Evlenmeden önce ata binen ve kargı savurup düŐmanla savaŐan kız, evlendikten sonra bu eylemleri gerçekleŐtiremez ve ata binme eylemi sona erer. Konar-göçer yapıya sahip olan İskitlerin barınma alanlarını arabalar oluşturmaktadır. Bu arabalarda kadınlar ve çocuklar ikamet etmektedirler. Erkekler ise g halinde iken at üzerinde onlarla birlikte giderler. Koyun, at ve sığır sürülerini de beraberlerinde gtrrleri. G esnasında hayvanlara otlaklar bularak besinlerini karŐılayacakları alanların izini sürmektedirler. İskitlerin besin kaynaklarını da hayvanlar karşılamaktadır. Bu topluluk pişmiş et ve kısrak sütü ile beslenerek bu sütten “Hippace” adı verilen peyniri yaparlar (Durmuş, 2008: 96).

3.2.2. Halk Veteriner Hekimliği Tedavi Yöntemleri

Atlı göçebe bozkır kültürünün etkisinde olan Türkler, Anadolu bölgesinde varlıklarını sürdürmeden önce de yaşadıkları bölgelerde geçimlerini öncelikli olarak hayvancılıkla sağlıyorlardı. Bu sebeptendir ki hayvan sağlığı ile ilgili olarak zengin bir geleneğe sahiptirler. Kaşgarlı Mahmud’un eserinde buna yönelik birçok söylem karşımıza çıkmaktadır, Bunlardan biri de “Atın karnı ağrıdığı zaman ilaç içirildiği”dir (Boratav, 1994: 129).

Halk hekimliğine yönelik yapılan uygulamalarda halkın kendi uğraşları ve tecrübeleriyle oluşan yöntemlerin bütünü halk hekimliğini içermektedir. Bu uygulamalar sözlü kültür ürünü olarak nesilden nesle aktarılmaktadır. Özellikle atadan öğrenilen bu uygulamalar yeni nesil tarafından icra edilmektedir. Bu sebeptendir ki geleneğin parçası halini alan bu uygulamalar yaygınlığını koruyarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür (Atahan, 2019: 38).

Hayvanlara yönelik yapılan halk hekimliği sağaltma yöntemleri ve hayvanların sağlığını koruma uygulamaları insanlarla aynı sınıflandırmada incelenmektedir.

- 1) Tümüyle akılcı yöntemler.
- 2) Tümüyle büyülek işlemler.
- 3) Büyülek ve akılcı katışık işlemlerdir.

3.2.2.1. Sihir, Büyü ve Dine Dayalı Tedavi Yöntemleri

Her toplumda yaygın olarak var olan nazar inancının temeli Neolitik çağa kadar uzanmaktadır. Boz çağına ait, Girit, Aşağı Mısır, Kuzey Fransa ve Britanya bölgelerinde balta görünümünde yapılmış nazarlıklar (*amuletler*) bulunmuştur. Bu bilgilere ek olarak Batı'da ve Doğu'da da büyü ve nazar inancının var olduğu bilinmektedir. Bunlara yönelik uygulamalardan da bahsedilmektedir (Koşay, 1956: 86). Eski dönemlerde Mısır, Fenike, Roma ve Yunanlıların da nazara yönelik el görünümünde muskalar kullandığı araştırmalar sonucunda bilinmektedir (Westermarck, 1961: 10).

Hayvan hastalıklarının nazarla bağlantısı olduğu inançları da mevcuttur. Nazar inancına sahip bireyler hayvanındaki ani değişimlerin, ürünlerindeki azalma sebeplerinin çoğunu nazarla ilişkilendirirler. Nazara ilişkin inanmalar sonucu hayvana uygulanan yöntemlerde hayvanın başına muska takılması ve doğal malzemelerden elde edilen ürünlerle nazarlık yapılması da bunların içinde yer almaktadır. Bununla birlikte nazarı çözdüğüne inanılan hocaların yaptığı uygulamaların hayvana yapılması, ahır ve hayvanların üzerlik bitkisi ve bazı doğal maddeler ile tütsülenmesi, hastalıkları iyileştirdiğine inanılan bazı yatırırların ziyaret

edilmesi gibi eylemler sihir, büyü ve dine dayalı tedavi yöntemleri adı altında değerlendirilmektedir (Aça, 2017: 457).

Tarihi kaynakların incelenmesi sonucunda ulaşılan bilgilere göre; hayvanların evcilleştirilmesiyle insan hayatını kolaylaştırması, Türk kültüründe hayvanın önemli bir yere sahip olduğu bilgisini vermektedir. İlkel dönemde yaşamış insanların hayvan hekimliğine yönelik ne ölçüde bilgiye sahip olduğu bilinmemektedir. İlkel insan bitkilerden yararlanarak hayvanlardaki kırık, çıkık ve yaraları tedavi etmekteydi. Beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan hayvan hastalıklarıyla karşılaşan insan, bunun sebeplerini genellikle cin ve şeytanda aramaktaydı. Bunların önüne geçmek için ise sihirle tedaviye başvuruluyor, kurbanlar kesiliyor, dualar okunuyor ve büyük ateşler yakılıyordu (Erk, 1966: 4).

3.2.2.2. Akla Dayalı Tedavi Yöntemleri

Mediko-sosyal bağlamda Empirik tedavi Majik tedavinin tam tersi olarak; deneysel yol ile gerçekleşen rasyonel tedavinin genelini kapsamaktadır. Örneğin Yeni Gine ilkel topluluklarının sezeryan yöntemiyle yaptığı tedaviler bugünkü rasyonel tedavilerin empirik olarak gerçekleştirilmesinin temsiline kaynaklık etmektedir. Barak Türkmenlerinde de (Gaziantep ve dolaylarında) bu uygulama hem insanın hem de hayvanın doğumunda kullanılmaktadır (Karadeniz, 1973: 25).

3.2.2.3. Maden Kökenli Emlerle Yapılan Tedavi Yöntemleri

Maden kökenli em'lerle yapılan tedavilerde madensel ürünler, saf halleriyle ya da birtakım işlemler geçirerek hastalara em olarak verilir (Acıpayamlı, 1989: 2-4).

Bayat (2016: 247) maden kökenli emlerle ilgili şunları ifade etmiştir; Eski Türkçede ilaç ve deva manasında *em*, *ot*, *em sem* ile beraber *em-sem* yer almaktadır. Hastalıkları ilaç yöntemi ile sağaltma eylemi Emden türeyen emlemek kelimesi ile ifade edilmektedir. İlaç üreten kişilere de aynı şekilde Emci denmektedir. Divan-ı Lügati't Türk'te hekim manası *tasagun* olarak belirtilmiştir.

İnsanlar buldukları maddelerden ilaç olarak faydalanmıştır. Bu ilaçlara yönelik temel kullanımda *tuz* önem arz etmektedir. Diğerleri ise taş, su, akik ve akla gelmesi muhtemel madenlerdir. Bu madenler çoğu zaman su, zeytinyağı ile

harmanlanarak ya da toz şekline getirildikten sonra sağaltma amacı ile kullanılmaktadır (Acıpayamlı, 1978: 11-12).

Günümüz modern tıbbının ilaç kökenleri emlere dayanmaktadır. Bu nesneler insanların atalarından ya da hayati tecrübelerinden öğrendikleri sağaltma maddeleridir. Geçmiş dönemlerde bu nesneler işlem görmeden kullanılıyorken zamanla modern tıbbın yöntemleri ile birtakım işlemlerden geçerek kullanılmaktadır (Baysal, 2014: 33).

3.2.2.4. Bitki Kökenli Emlerle Yapılan Tedavi Yöntemleri

Bitkiler, geçmiş dönemden beri insanoğlunun hem kendi hastalıklarının tedavisinde hem de hayvanların tedavisinde ilk kullandıkları kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kaynaklar toplumların geçmişten günümüze tedavi edici özelliklerinin olması ile ilaçlara göre daha düşük maliyette olmaları bakımından önem arz etmektedir. Ekonomik manada yeterli bir kaynağa sahip olmayan hayvan yetiştiricileri tarafından Dünya’da kullanılmaktadır (Özen, 2021: 18).

Anadolu’da bitki kökenli tedavi uygulamaları eski dönemlerden beri yapılmaktadır. Bu bölgeye yerleşen insanlar çevrelerinde yetişen bitkilerden yararlanarak hastalıkları sağaltma yoluna gitmişlerdir. Anadolu’da oluşan bitki tedavi uygulamalarına yönelik bu geniş bilgi birikimi bu konu ekseninde zengin bir folklorik yapıyı meydana getirmiştir (Turan, 2000: 1).

Birçok bitki; çıtırğı, ısırgan, çörek otu, ebe gömeci, kara tabak, sarımsak, üzerlik, papatya, düvencik, keten tohumu, saparma, zeyrek, ak zencefil, mısır püskülü, afyon, kara üzüm, susam, dut gibi bitkinin kökü, birçok uygulamadan geçtikten sonra hastalara em olarak verilmektedir (Artun, 2011: 220- 221).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HATAY'DA HAYVAN HASTALIKLARINA YÖNELİK HALK BAYTARLIĞI UYGULAMALARI

Hayvancılık, köy toplumlarının belli başlı geçim kaynağı olarak halkın temel uğraşlarının başında gelmektedir. Fakat hayvancılıkla ilgilenmek büyük özen gerektirmektedir. Hayvanların beslenmeleri, hastalıklarının tedavi edilmeleri ya da salgın hastalıklara karşı korunma yöntemleri amaçlı birçok emek bu iş ile ilgilenen insanlar tarafından verilmektedir. Bilhassa tıbbî kaynakların mümkün olmadığı geçmiş dönemlerde hayvanların tedavisi halk tarafından çeşitli yöntem ve uygulamalarla sağlanmıştır ve geçmişten günümüze bu yöntemler gelişerek varlığını sürdürmektedir (Ertaş, 2006: 100).

Bu bilgiler ışığında çalışmanın bu bölümünde araştırma alanı olarak Hatay sahasının halk veteriner hekimliği uygulamalarının özellikleri ortaya konularak incelenmiştir. Derlediğimiz hayvan hastalıkları ve tedavi yöntemlerine ilişkin bilgiler diğer bölgelerde uygulanan yöntemlerle birlikte verilerek bu bölgedeki uygulamaların halk veteriner hekimliği uygulamaları konusunda diğer yerlerle benzeştiği ya da ayrıldığı noktalar hakkında doğru değerlendirmeler yapabilmek için çalışmalarda ortaya konan çeşitli örneklerle de yer vermek bu bağlamda doğru olacaktır.

4.1. Hayvanların Cinsleri

Tablo 1

Hatay İlçesi Belediye Sınırları İle İlçe Sınırlarındaki Büyükbaş, Küçükbaş ve Kanatlı Hayvan Varlığı

Cinsler	Tür	2020	2021
Büyükbaş	Manda	670	608
	Sığır	147.366	148.598
Kanatlı	Hindi	1.777	1.674
	Kaz	6.603	6.255
	Ördek	5.024	5.064
	Tavuk	848.512	1.074.335
Küçükbaş	Keçi	179.656	17.151
	Koyun	293.366	351.594

Not: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Strateji Geliştirme Bakanlığı Tarımsal Yatırım Danışma Ofisi “Hatay Tarımsal Yatırım Rehberi (2022) İlçe Müdürlüğü Arazi Varlığı Raporları” (2002), adlı çalışmadan alınmıştır.

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

Hatay’da küçükbaş hayvan türlerinde “İvesi koyunu”, “Halep keçisi”, “Akkaraman koyunu”, “Kıl keçisi” en çok beslenen hayvanlardandır. Büyükbaş hayvan türlerinde yerli sığır, melez sığır, kültür sığır; “Doğu kırmızısı”, “Kara sığır”, “Montofon”, “Holstein”, “Jersey” ırkları vardır (Atasoy, 2012: 307-309).

- Hollanda, Simental, Eşşek Danası (K.9).
- Hollanda, Simental, Meles, Holstein, Montofon, Belçika, En İyisi Bence Hollanda veya Belçika Mavisii (K.11).
- Hatay’da genellikle “Avvez” koyunlar var kuyrukları büyük oluyor onların, “Kangal” var hem uzun hem de iri yapılı olanlar var. “Merinos” var kuyruksuz (K.19).
- Yerli ırklar; Kangal, Zum, Sakız ve Merinos. Dışarıdan gelme ırklar; Et için Romanov ve Dorper cinsi koyunlar kullanılır (K.21).
- Güvercin türleri; Şami, Mesevet, Meverdi, Fitilli, Kırmızı Nakışlı, Sarı Nakışlı, Melike, İspir, Sarı Gümüş (K.75).

4.1.1. Hayvanların Barınma Alanı

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Büyükbaş ve Küçükbaş hayvan barınakları; çevreye göre hafif yüksek ve meyilli arazili bölgelerde inşa edilmelidir. Drenajı zor düz arazilere, içme suyu kaynaklarına, basık veya taban suyu yüksek olan yerlere, dere yataklarına kurulmalıdır. Taban suyu yüksek düz araziler veya basık yerlerde sineklerin yoğun olması barınak içerisinde nemin yükselmesine ve kirli hava birikimine yol açmaktadır. Ağıl inşa edilecek yer; kuzey rüzgârlarından korunaklı, yaz rüzgârlarına ise açık olmalıdır. Güneşin ısıtıcı ve kurutucu özelliğinden faydalanmak adına ağılın

açık olan kısmı güneye, güney-doğuya veya doğuya bakmalı, kapalı kısmı ise kuzeye bakmalıdır.⁵

Hayvancılık işi ile meşgul olunan bölgelerde sığırların yetiştirildiği ve beslendikleri alanlara barınak veya ahır adı verilmektedir. Sığır barınaklarında olması gereken belli başlı özellikler mevcuttur. Bunlar şu şekildedir:

1. Hayvanları ve çalışanları kötü hava şartlarından korumalı,
2. Hayvanların yaralanmalarına yol açmamalı, aksine hareketlerini kolaylaştırmalı,
3. Hayvanlar yem ve su ihtiyaçlarını karşılayabilmeli,
4. İşletme faaliyetlerinin yürütülmesinde kolaylıklar sağlamalı,
5. Çeşitli yaş gruplarından hayvanların ihtiyaçlarına cevap verebilmeli,
6. Sağımın düzgün, temiz ve kolay yapılabilmesine imkân vermeli,
7. Yem depolama ve gübre biriktirme imkânlarına sahip olmalı,
8. İşgücü ihtiyacını en aza indirmeli,
9. Yörede bol ve ucuz bulunan malzemeleri kullanarak ve düşük maliyetle inşa edilebilmelidir (MEB, 2015: 2).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Şu anda bizim ahırımız kerpiç ve beton maalesef hiç iyi randıman alamıyoruz. Ahırımız rutubet veriyor ve adaklık danalarımız hasta, betonumuz su akıyor. Kiremitli ve altları topraklı bir ahır olsa en güzeli olur hayvanlar daha iyi olur (K.8).

- Üstü kapalı, kış zamanı soğuk almayacak, yazın hava alacak şekilde, yemlikleri iyi olmalı. Altları günde 3 defa temizlenmelidir. En sağlıklı kiremittir. (K.9).

- Herkes kendi maddiyatına göre kümes yapar. Kışın sıcak ortam gerekir. Rüzgâr ve yağmur suyu geçmeli içine yazın ise serin bir yer lazım. Örnek vereyim Benim kümesimin tamamını kiremitten yapmışım yanlarını kapatmışım sadece kapısını açık bırakmışım tabi kış olduğu için öyle. Etrafını naylonla sarmışım tel örgüleri var kışın naylonu sararım yazın ise naylonu çıkarırım hava alsınlar diye (K.11).

- En iyi ahır, topraktan yapılır, rutubet falan almaz (K.14).

⁵<https://www.tarimorman.gov.tr/HAYGEM/Belgeler/Hayvanc%C4%B1%C4%B1k/K%C3%BC%C3%A7%C3%BCKba%C5%9F%20Hayvanc%C4%B1%C4%B1k/Koyun%20Yeti%C5%9Ftiricili%C4%9Fi/2017%20Y%C4%B1%C4%B1/Koyun%20Yeti%C5%9Ftiricili%C4%9Fi.pdf>

- Kışın oksijeni bol olan yerde hayvanı bulundurursan hastalık çıkma riskini azaltmış olursun ama oksijen zayıf olduğu zaman akciğer bozar. Asit dediğimiz bir olay var o asitlenme olduğu zaman hayvanı öldürürsün. Ayrıca hayvanın bulunduğu yerin altının ıslak olmaması lazım temiz tutulması lazım çamurun içinde soğuk zeminde barınmaması lazım hava süspansiyonuna yakalatmamak lazım hayvanları aşırı ve birden soğuk yel vurursa o hayvan için tehlikeli (K.17).

- Şimdi 2 çeşit var açık besi kapalı besi kapalı besi yapan bir insan onları soğuktan muhafaza edecek ama tabi ki ortamı da oksijensiz temiz havasız bırakmayacak ona göre çatı malzemesi kullanacak. Açık besi yapanlarda sadece yemek yedikleri yer kapalı sadece gerisi açık olmalı (K.18).

- Ahır doğal toprak olmalı açık besi olmalı (K.47).

4.1.2. Hayvanların Temizliği

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- İdrar asittir hayvana zarar verir altlarını temizlemek gerek (K.1).

- Hayvanın altında kalan gübreyi hastalık yapmaması için sabah öğle akşam temizliyoruz. Ahır sert bir zemin, altına saman seriyoruz (K.10).

- Oksijen bol dediği olay o işte oksijeni bol olduğunda altındaki o gübre ona halı gibi gelir. Önemli olan gübre değil hayvanın oksijeni (K.17).

- Temizlik olayı arada bir dezenfekte etmek lazım mikropların barınmasına müsaade etmeyeceksin arada bir yıkayacaksın veya ilaçlama yapacaksın bakteri üremesin diye. Biz günde 2 defa altlarındaki gübreyi temizliyoruz. Her yem koyduğumuzda temizleriz (K.18).

- Kümes temizlenir ve kireç atılır hayvan kolay kolay hastalık kapmaz (K.64).

- Hayvanlarda bit, pire olmaması için kümesi sürekli temizleriz (K.68).

- Kümesin yanına su koyarız hayvanlar ona girerek yıkanır (K.75).

4.1.3. Hayvanların Tırnak Bakımı

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

At nallanırken, atın ayaklarına vurulacak nalların, önce nallar eşit ağırlıkta olacak şekilde tartıldığı, nalların hayvanın tırnağına “nal tokmağı” denen tahta tokmaklar ya da nallama adı verilen özel çekiçle çakıldığı; nallanan atın bir gün dinlendirildiği belirtilmektedir. Nallama işinde kullanılan malzemeler; yavaşa, nal, mih, kerpeten, renet, çekiç ve sunturaç olarak belirlenmiştir. At topuk çalması diye tırnakları kesilmekte ve törpülenmektedir. Mihların ucu kesilerek tırnağın üzerine yatırılır. Maya renetle yontulur ve fazla yontulduğunda atın yürüyemediği, bir keçe konulduğu ve nallama yapıldığı; keçe konulmazsa, her yaşa basışta yumuşama olduğu ve kurtlandığı, kurt düşünce de katran kaynatılarak sürüldüğü tespit edilirdi (Sinmez, 2011: 79).

Tablo 2

Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Tırnak Bakımı İşlem Basamakları ve Öneriler

İşlem Basamakları	Öneriler
Deforme olmuş tırnaklı hayvanları ayırınız.	Ahırda kontrol yaparak hayvanların genel duruşuna bakınız.
	Duruşlarında problem olan hayvanlarda ayak tırnak kontrolü yapınız.
	Tırnaklarında deformasyon olan hayvanları belirleyiniz.
	Uygulanacak tedavi yöntemlerine göre hayvanları ayırınız.
Tırnak bakımında kullanacağı alet ve malzemeleri hazırlayınız.	Hayvanın cüssesine uygun olarak kullanacağınız alet ve malzemeleri belirleyiniz.
	Alet ve malzemelerin genel temizliğini yapınız.
	Kullanılacak alet ve malzemelerde öncelik sırasını belirleyiniz.
	Her 120-150 günde bir tırnak bakımı yapılmalıdır.
Tırnak bakımı yapınız.	Tırnak bakımı yapılacak hayvanı sabitleyiniz.
	İç tırnak ön uzunluğunu 7,5 cm'ye kısaltınız.
	Dış ve iç tırnak mümkün olduğunca aynı uzunluk ve yükseklikte olmasını sağlayınız.
	Taban hafif eğimli olmasına dikkat ediniz.
	Bu işlemleri yaparken hayvana zarar vermemek için azami dikkati gösteriniz.
	Bu işlemleri yaparken hayvana zarar vermemek için azami dikkati gösteriniz.

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Eskiden tahra ile keserdik sonra bıçakla düzeltirdik. Islak toprağa bastırırdık (K.3).
- Babam keski, testere, orak ya da balta ile tırnakları kesip düzeltirdi (K.4).
- Tırnak kesilmez törpülenir. Tırnak çok uzarsa ayak tabanına zarar verir o yüzden törpü yapıyoruz. Törpü yapılmıyorsa kesmek gerekir ama törpü yapılırsa daha iyi (K.6).
- Biz yapmıyoruz eskiden beridir nalbant yapıyor. Kimisi kara düzen yapıyor kimisi profesyonel yapıyor. Yontar tırnağı sonra nalı ısıtır ve ayağa koyar yanan yer şeklini alır daha rahat ve güvenli oluyor. Tırnağı fazla aldığında 35 giyiyorsan 33 gibi bir şey oluyor o nal sıkıldığında tendona zarar verir ve o patladıysa attan bir şey bekleyemezsin (K.6).
- Testere, tahra yardımıyla tırnakları kesiyoruz. Tırnak uzunsa ayağına rahat bir basış sağlayamaz. 2 senede bir kesmek gerek (K.8).
- Testereyle keserim ve güzel bir bıçakla düzeltirim. Törpüyle düzeltirim (K.9).
- Tırnakları uzayınca törpüyle kesiyoruz (K.10).
- İneklerin tırnakları uzadığında odun tahrasıyla veya keskin bir bıçakla kesiyorduk (K.14).
- Atların tırnaklarını genelde nalbantlara düzelttiriyoruz ama imkân yoksa bizde yapabiliyoruz. Kendimiz yaparsak törpü ve bıçakla yapıyoruz. Tırnağın altında maya denilen yer var orayı düzeltiyoruz dış kısmındaki tırnağı düzeltiyoruz. Ondan sonra törpü ile ayarlıyorduk (K.16).
- Danaların değil ineklerin tırnaklarında uzama gerçekleşiyor kesici bir aletle uzayan etsiz bölümlerini hayvanı rahatsız etmeyecek şekilde düzeltiyoruz (K.17).
- Mesela tırnak bakımları oluyor. Testere ve törpü gibi aletler var bunlar ile tırnaklarına bakım yapıyoruz. Koyunlarda da aynı şekilde tırnak bakımı yapıyoruz.

Küçük koyunlarda yapılmaz dişi koyunlarda tırnak uzamadığı veya tabak hastalığı olmadığı sürece sadece uçları kesiliyor (K.19).

- Besiye çekilen küçük ve büyük hayvanlarda çok hareket etmediğinden dolayı tırnak uzaması meydana gelir. Tırnağı uzayan hayvan yere rahat basamaz, dengeli yürüyemez. Küçükbaş hayvanların tırnakları budama makası ile veya bıçakla kanamayacak şekilde kesilir eski haline çevrilir. Büyük baş hayvanlarda da uzayan tırnaktan dolayı içerisinde apse, irin oluşur. Uzayan tırnak keski yoluyla kanatılmadan kesilir. İrin bıçakla temizlenip içi boşaltılır. Tırnağın irin olan yeri kızgın demir parçası ile dağlanır (K.20).

- Biz kesiyorduk eskiden çok ihtiyaç duyulmazdı hayvanlara çit sürerlerdi uzamazdı (K.47).

4.1.4. Küçükbaş Hayvanlarda İşaretleme

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Hayvanların kaybolmaması, diğer sürülerle karışmaması ve tanınabilmesi amacıyla vücutlarına “en” ve “dağ” adıyla bilinen işaretlemeler yapılır. En uygulaması, hayvanın kulağının kırkım makasıyla kesilmesi ya da “kertiklenmesi” şeklinde olur. Dağ ise, demirin kızdırılmasıyla hayvanın burnuna, gözlerinin alt kısmına, çene kemiklerine ve sağ kalçanın üzerine yapılan işaret şeklinde olur. Tosunlara “yıldız”, “kara”, “yuvarlak” damgalar şeklinde, karakeçilerin burnuna “S”, “C” veya “8” biçiminde kızgın demirle dağlama yapılır (Sinmez, 2018: 144).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Sürümüz kalabalık ise yapıyoruz. Özel bir anlam veya işaret kullanmıyoruz çevremizdekilerden farklı ayırt edebileceğimiz şeyler kullanıyoruz. Bizim kullandığımız renk kiremit rengi onu bazen sprej boya ile bazen de kına ile uyguluyoruz genelde sprej boya kullanıyoruz. Bazen sürüleri birleştirip yayıyoruz daha kolay olsun vakit kaybı yaşamayalım diye yapıyoruz bizim hayvanlar ile diğer arkadaşın hayvanlarının karışmasını önlemekte boya ile işaretlemek bize kolaylık sağlıyor (K.19).

- Çoklu doğumlarda annenin hangi yavrulara sahip olduğunu belirlemek için sakatlanmış veya sürünün arkasında kalmış bir yavru varsa annesini aramak yerine annenin ve kuzunun üstüne aynı renk boya sürülür (K.21).
- Numaralarınız hayvanları. Sürü belli olsun diye yaparız (K.53).
- Davarlar birbirine karışmasın diye işaretlerdik. Artı işareti yapardık boyayla. Kimi alnına vurur kimi sırtına vurur işareti. Numara ya da sarı kırmızı yeşil boya renkleri konulur (K.56).
- Demiri ısıtarak hayvanın üzerine işaret koyarız (K.72).
- Biz kulağını böyle keseriz üçgen gibi ucundan keseriz. Diğer sürülerle karışmasını önler (K.107).

4.2. Hayvanların Beslenmeleri

Türkiye Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

Sığırlar beslenme ihtiyaçlarının önemli bir kısmını, mutlak yem niteliği taşıyan, kuru ot ve saman türleri, çayır-meralar, silaj tarzlı kaba yemlerden karşılamaktadırlar. Ancak süt ve besi sığırlarının beslenme şekilleri ve ihtiyaç farklılığından dolayı bu hayvanlara uygulanan beslenme programı değişkenlik göstermektedir (Ergün, Tuncer, 2015: 123).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

Hatay'da büyükbaş ve küçükbaş hayvanların, saman, arpa, yonca, mısır, fiğ temel besin kaynaklarıdır. Kışın hayvanların beslenmesi saman, kuru ot, hayvan yemleriyle sağlanmaktadır. Bunların yanı sıra kepek, küşne (burçak), yulaf, arpa gibi hayvan yemleri ot ve samanla karıştırılarak verilmektedir (Atasoy, 2012: 306).

- Ezik buğday, yulaf, en fazla atlara ve yarış atlarına verilirdi ineği ise parlatır. En güzel saman yulaftır. Az miktar yedirirdik, ezilmiş arpa yedirirdik, günde 3 defa yemek verirdik saman kepek göz kararı kovayla, samanı büyük eleklerle elerdik şimdi yapmıyorlar. Hayvan öksürmesin diye elerdik. Tozu kalırsa öksürtür (K.1).
- Kepek, dut ağacı yaprağı verirdik (K.2).

- Dövmüş buğday, kepek, saman, kuru ot, dut ağacı, incir yaprağı, arpa. Buğdayı döverlerdi. Evine aldıktan sonra artan hayvana verilirdi. Eskiden kimyasal yem yoktu günümüzdeki kadar hastalık olmuyordu (K.3).

- Kış aylarında arpa yaz aylarında da yulaf verilmelidir. Arpa kışın sıcak tutar, yazın ise yulaf serin tutar. Arpa besleyici yağlandırıcıdır. Yulaf ise enerji veren bir besindir. Yulaf ve arpadan başka atlar doğada otlanmalıdır (K.5).

- Yetişkin bir at için 5-6 kilo yulaf yediriyoruz. Yulaf taraftarıyım çünkü arpa her zaman yiyemezler ezme daha doğrusu çünkü yazın atı çok ısıtır. O ezmeyi bir yerde fazla bırakıp sakladın mı küflenme özelliği var hayvanları hasta eder. Yulaf öyle değil hem serin tutar hem de besleyicidir bu yüzden yulaftan yanayız. Küf atı öldürür bu başımıza geldiği için söylüyorum (K.7).

- Her hayvanın bünyesine göre verilir. Sabah erken saatlerde yem verimiz bir buçuk saat sonra suyunu verimiz. Kış günleri iki kere besleriz. Yazın ise 3 defa. Sabah altıda inirim. Sağılan ineğe fazla yem verimiz. Küspe, arpa, mercimek unu, kepek, saman bunları karıştırarak veriyoruz. Göz kararı verimiz. Su ne kadar içerlerse veririm. Evden ne çıkarsa veririm. Ot veririm, ekmek artığı, portakal kabuğu, maydanoz, karpuz kabuğu ne çıkarsa verimiz (K.9).

- Hayvan saman, küspe, arpa, ekmek, bulgur her şeyi veriyoruz et ise yemezler. Sütlü hayvan ne kadar yerse veriyoruz (K.10).

- Hayvanlara genelde saman, arpa, yabani yonca (cülben), kepek vs. karıştırıp yediriyoruz (K.14).

- Asıl yiyecek yeşil ot veya kuru ottur ama kışın yeşil ot yeme şansı yok kuru ot ve yem verilir yazın daha çok yulaf verilir 2 kg. yulaf veriyorsam 250 gr. arpa veriyorum genellikle yulaf tercih edilir (K.16).

- Şu anda sığıra günlük 3 defa yem veriyoruz. Danalara sabah akşam arpalık, bitirme yemler, kepek 3-4 çeşit karma yaprak veriyoruz. Evimizden artakalanları verme onunla doyurma imkânımız yok çok fazla hayvanımız var (K.17).

- Et ve süt için ayrı beslemek gerekir. Mesela süt için %40 suni yem %60 kepek veya arpa ile karışık verdiği zaman süt kalitesi yüksek oluyor. Bazıları sadece süt yemi veriyor bunun kadar kaliteli olmuyor sütü aynı zamanda yoğurdu da sünüyor.

İlkbaharda ot biçiyoruz bir kısmını taze bir kısmını kuru olarak veriyoruz. Kesim için olan hayvanlara hazır yem vereceksek özel besi yemi var o kullanılır. Yağsız bir et istiyorsa küspe yedirmez arpa yedirir kepek yedirir. Suni yem yedirir besi yemi yani küspe hayvanda yağlanma yapar şişme yapar (K.18).

- Yazın stoklanan yemi yazın ve kışın veriyoruz. Yazın meraya çıkan hayvanlarda kaba yem sadece akşam verilir. Kaba yemin içerisinde buğday samanı arpa bulunur. Bunların besin değeri yoktur. Bunun içine mısır silajı karıştırılır mısır silajı nemli olduğu için arpa ve saman ile birbirlerine yapışır diğer bir yem ise yoncadır her bir koyun günlük iki kg kadar kaba yem yer bunun altı yüz gramı kaliteli yem olan yoncadır yoncanın protein miktarın yüze yirmi ikidir. Verilen yemin miktarı ise gebelik doğum ve kuzu büyütme süreçlerinde değişkenlik gösterebilir. En iyi besin ise meralarda yetişen otlardır, otun beş ila on cm olduğu dönemler en besleyici dönemdir mineral tarafından en zengin olanıdır ot beş ila on cm olduğu için koyunun dudakları toprağa çarpar ve topraktaki vitaminleri de alır buda kuzunun büyümesine sebep olur (K.21).

- Eskiden 3 öğündü. Şimdi 2'ye düştü ekonomiden kaynaklı. Posanın yanında yeşillik verilmeli. Ot hayvana iyi gelir. Silaj dedikleri darı süt yapar süt yemleri var. Hayvan dinç kalsın diye arpa veririz (K.49).

- Sabah akşam yem atarım sonrada yaylıma bırakırım (K.68).

4.3. Dış Hastalıklar

4.3.1. Boynuz ve Ayak Bölgesi Kırığı

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Tablo 3

Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvanlarda Boynuz Bakımı İşlem Basamakları ve Öneriler

İşlem Basamakları	Öneriler
Mekanik yöntemlerle boynuz köreltme yapınız.	Hayvanın yaşına göre boynuz köreltmede hangi mekanik yöntemi uygulayacağımıza karar veriniz. Boynuz köreltmede kullanacağımız aletleri kullanıma hazır hale getiriniz.

Kimyasal yöntemlerle boynuz köreltme yapınız.	Hayvanı uygun bir şekilde bağlayınız. Boynuz köreltme işlemine başlayınız.
	İşlem esnasında hayvanların zarar görmemesine azami dikkat gösteriniz.
	Boynuz kesimi için boynuz testeresi, boynuz kerpeteni veya boynuz teli gibi aletlerden biri kullanılabilir.
	Hayvanları zarar görmeyecek şekilde zapturapt altına alınız.
	Boynuz düğmesi belirleyerek etrafındaki kılları tıraşlayınız.
	Kullanılacak kimyasal hayvanın gözüne kaçmaması için etrafına vazelin sürünüz.
	Kullanılacak kimyasalı uygun aparatlarla boynuz düğmesi üzerinde dairesel hareketlerle sürünüz.
	Bu işlemleri yaparak kendinizi ve hayvanları kimyasal maddelerin yakıcı etkilerine karşı koruyacak önlemleri alınız.
(MEB, 2017: 27).	

Küçükbaş hayvanlarda boynuz kırıklarına rastlanır. Kanayan yere domates (*Solanum lycopersicum*) salçası veya balmumu sürülür. Balmumu bölgenin hava almasını engelleyerek kanamayı durdurur. Bol tuzlu su ile bez ıslatılır, kırık olan bölgeye sarılır. Alçı gibi kurur. Kırık 3-4 günde iyileşir. Ayrıca gres ya da yanık motor yağı üç gün boyunca uygulanır (Alan, Eryol, Özen, 2021: 161).

Hayvanların dövüşmesi, yüksekten düşmesi gibi olaylar sonucunda ayaklarının incinmesi, burkulması, yerinden çıkması veya kırılması sonucunda oluşan rahatsızlıklardır. Her ayak için bir yumurta, tuz ve biraz ip kullanılır. Kırık ayağın kılları kesilmeden ayağı çevrilecek şekilde üç odun ayak boyunda kesilir.

Kemik yerine etturtulduktan sonra iyice sıkmadan iple bağlanır. Birkaç günde iyileşir. İlk üç gün ayağın kesinlikle yere değmemesi gerekir (Kardaş, 2019: 68).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Biz güzelce sarardık, baktık olmayacaksa günden güne zayıflar 2, 3 yumurta darı hamuru yapardık sargıya koyup ayağını sarardık kemiği yerine bindirerek bunu bağlardık üstüne tahtaları sarardık. Bakardık, iyileşiyor mu iyileşiyorsa bırakırdık. İyileşmiyorsa kasaba satardık (K.1).

- Dedem ayağını iyileştirirdi ama babam yapamazdı (K.2).

- Hayvanın sağlam ayağını bağlıyorsun ki çıkık olan ayağına bassın bastıkça düzelsin iyileşsin. Yayladağında şahit oldum. Kolu kaymış olan hayvanın o kolunu deldiler. Serum hortumu takıp şişirdiler, şişirdikten sonra da kolu yerine oturtular. Boynuz kırılmasında hamur yapıp boynuz sarıyorduk. Boynuzun hava almasını engeller, boynuzu hava alan hayvan ölüyor. 15-20 gün boyunca yenileniyor. Orası lehimleşince iyileşiyor (K.3).

- Eskiden ayağı kırılan atlar vurulurdu (K.5).

- Hayvanın çatı tarafı, arka bacakları ayrılır zamanında müdahale edersek kurtarılır iki arka ayağını bağlayarak kaynama yapmasını sağlıyoruz (K.6).

- Türkiye’de asla tedavi edilemez çünkü at yatan bir hayvan değildir. İlla ayağa kalkacak o yüzden öldürüyoruz (K.7).

- Kasaba verirdik. İyileşmez (K.8).

- Ben kendim yapmadım dedemden gördüm ayağını bağlardı çiğ yumurta içine tuz atardı kırılan yere koyardı. Bazen de eliyle kemiği yerine koyardı. Boynuz kırılmasında kırılan yere gres ve yanık yağ koyuyoruz ki o bölge kurtlanmasın (K.9).

- Ayağında kırık çıkık varsa az bir şey delik açıp üfürüyoruz, kırıklara tahta koyarız. Sabun, zift ve benzin üstüne koyup sarıyoruz. Kırık yeri tahtayla bağlıyoruz. Boynuz kırılmasında çamurla sarılıyor (K.10).

- Yumurtayı beze sürüp tahtayla sarıp, bağlayıp o şekilde tedavisini yapıyoruz (K.15).

- Onu hayvanın boyutuna göre farklı yöntemler uyguluyoruz. Büyükbaşın bakımı ve tedavisi zor ve sonuç verme olasılığı düşük olduğu için kesime gidiyor. Küçükbaş mesela ön bacağı kırılır veya kaval kemiği kırıldığında bağlantı yapıyoruz ve kaynayıp iyileşmesini bekliyoruz ama daha yukarı bölümdeki gövdeye daha yakın veya gövdedeki kırıklarda kesime gönderiyoruz. Daha eskiden de yumurta da kullanılırdı. Kemiklerin kaynamasına yardımcı olmak için (K.17).

- Hayvanların ayaklarında ben karşılaşmadım kırılma zedelenme gibi şeyler. Ama tarım kooperatifi tırnaklarındaki bozulmaları düzeltmede yardımcı oluyormuş onun haricinde eskiden sıcak su ve katran sürerek tedavi ediliyormuş (K.18).

- En sabit şekilde nasıl durdurabiliyorsak ayağını durduruyoruz. Bir süre kendine gelene kadar bakılıyor hayvan bağlanıyor hareket kabiliyeti askeri düzeye indiriliyor (K.19).

- Boynuz kırıklarında kurtlar oluşabilir oluşmaması için antibiyotik sprey kullanılır. Boynuz kırıkları koçların kavga etmesiyle veya bir yere takılıp kırılmış olabilir tedavisi için antibiyotik sprey ve ağı kesici yapılır (K.21).

- Eğer dirsekten aşağı kırılmışsa sarılır ve tahtayla bağlanır ayağını bağlarız düzgünce basabileceği şekilde. Yumurta akı ile ayağı sarmak için kamış kullanırız. Eğer boynuzu çok uzamışsa testereyle keserdik. Eğer çok uzayan boynuzu kesmek istemiyorsak darı hamuru koyarız her iki tarafa iki üç gün sonra kendiliğinden düşecektir (K.22).

- İyileştiremiyorduk (K.35).

- Bir şey yapamıyorduk (K.43).

- Satılırdı (K.47).

- Bitli bezden bir parça keseriz, kullanılmamış sabun, yumurtanın beyazı karıştırılır lazka yapılır kırık yer yerleştirilir ve bu lazka sarılır. 20 gün 25 güne iyileşiyor (K.55, K.56).

- Kırık çıkıkta ben sarıyorum ağacı keserim ayağını sararım (K.57).

-Tedavisi yok. Küçükbaş için bir adam vardı eskilerden etrafına tahta koyardı onu sarardı geçerd (K.58).

- Onu bir kamışla sararız. Ben de yapıyorum. Ama büyükbaş hayvanda yapamazsın

onu. Yumurta akı, defne sabununu toz şekilde koyarak harç şeklinde yaparız. Ayağı iyice çekip bu harcı o bölgeye süreriz bez ile sararız. Etrafına da iki tahta koyarız 3 gün sonra da bunu gevşetiriz alçı gibi olur (K.62).

- Biz onu sarardık. Etrafını kamışla çevirip bezle sarardık (K.65).

- Kesiyoruz (K.89, K.95).

- Kimisi alçı koyuyor. Geçen ben denedim defne sabunuyla iyice yıkadım masaj yaparak. Yumurta kırdım ayak bileğine koydum. Çok şükür hayvan toparladı (K.98).

- Yumurtayla kınayı karıştırıp bir bezle bağlıyoruz iyi geliyor (K.101).

- Düzgün olan ayağını bağlarız ki çıkık olan ayağına basmasını sağlarız böylece çıkık olan ayağına bastırarak yerine oturmasını sağlarız. Tek ayağının üstünde sektiriyoruz. Birde deri hafifçe yarılr ve derinin içine üfleyerek şişiriz. (K.106).

-Yumurta, un ve defne sabunu bunları karıştırırız o bölgeye iyice sürüp kamışla tutturarak bir bezle sararız. 15-20 günde iyişelir. (K.107).

4.3.3. Göze Perde- Boz İnmesi

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Halk arasında bu hastalığa ağ düşmesi (ak düşmesi), boz inmesi, pus gibi adlar verilmiştir. Bu hastalık için Ada çayı (*Salvia officinalis*) yaprakları kaynatılıp soğutulduktan sonra pamukla günde birkaç kez gözlere uygulama yapılır. Bir başka uygulama ise göze tuzlu ılık su, cam tozu ya da şeker üflenerek uygulanır (Yerlikaya, 2002: 133).

Ferruh Dinçer ise bu hastalıkla ilgili şunları belirtmiştir: Hastalıkların gösterdiği belirtilere göre halk arasında farklı adlandırmalar yapılmaktadır. Katarakt için ise halk ağzında boz inmesi ve aksu gibi isimler görülmektedir. Tedavileri yöntemleri ise çeşitlidir. Dövülmüş cam, dövülmüş toz şekeri, biberli, nişadırlı gibi ilaçlar başlıcalarıdır. Göz açısı damarından kan alınarak uygulama gerçekleştirilir. Yakıcı, yaşartıcı, irkiltici olan bu nesneler eski dönemlerden günümüze kadar gelmiş bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bizanslı veteriner Apsyrus'un (4.yy) göz hastalıkları tedavisinde bu damardan kan alarak bir uygulama gerçekleştirdiğini ifade eder. Bohça otu çöpünün kabuğu soyularak iki göz arasındaki bölgenin derisi altına

yerleştirilerek tedavi gerçekleştirilir. Buna ota bozca da denilmektedir (Dinçer, 1967: 11).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Yoğurt, tuz karıştırırdık gözlerine üfürürdük. 2 gün üst üste sabah akşam yapardık iyileşirdi (K.1).

- Göze perde inmiş ise ya da iltihaplıysa ağzını açardık içeride damakta iki delik var oradan gözüne doğru ölçerdik bir daldan keser inceltirdik o deliklere girecek kadar sağ ve sol deliğe onları yerleştirdik ve ağzının içini tuz doldururduk iyileşirdi (K.2).

- Hayvanlarda sıcaktan dolayı gözlerinde boz (beyaz tabaka) oluşurdu onu da tuz yoğurt ağzında karıştırarak tükürüğüyle birlikte göze püskürteceksin. Beyaz tabakayı indiriyor. İnsan tükürüğünün önemli bir fonksiyonu var. Günde 2-3 defa yapılması gerek ama 4 günden aşağı değil daha fazla yapmak gerek. Göz iltihabını, gözle ilgili olan her şeyi bu alırdı. Sinek ısırığından oluşan, çarpmadan oluşan, gözde olan akıntıyı vs hepsini bu yöntem iyileştirirdi. Ben çok yaptım işe yaradı (K.3).

- Bir ot türü var buğdayın çöpüne benzer ama o değil ince bir dal petek gibi ortası delik ağzının içinde dişlerinin orada olan yere yerleştirilir gözüne kadar itilir. Dışarıdan gözünden dişine kadar ölçer ona göre o dalı keserdi babam ve yerleştirdi. Gözündeki iltihap o dalın deliğinden aşağı doğru akardı (K.4).

- Ağzımıza toz şeker alıyoruz ve gözüne tükürüyoruz. Gözünde perde oluyor ya da yemek yerken gözüne bir şey kaçıyor diken gibi iltihaplanıyor biz de bunu yapıyoruz iyileşiyor (K.7).

-Yoğurt ve tuzu karıştırıyoruz şırıngayla gözüne sıkıyoruz ve kesinlikle bu çok yararlı. Günde 2-3 defa yapıyoruz. Hemen 2 günde iyileşiyor (K.8).

- Tuz atıyoruz. Burnundan gözüne kadar buğday sapını geçiriyoruz o orada kalıyor yavaş yavaş onu temizliyor (K.9).

- Perde inmesinde buğday kamışıyla, burnundan gözüne gelecek şekilde geçiriyoruz sürte sürte iyileşiyor. Gözünün içine tuzlu yoğurt üfürüyoruz (K.10).

- Gözüne perde inip, iltihaplanma olursa, tuzlu ayran veya deniz suyunu günde 2-3 sefer yapıyoruz (K.15).

- Gözlerdeki perdelene için göze tuzlu ayran dökülür. Bazen limon da kullanılabilir (K.19).

- İltihaplanma veya perdelene genellikle besin eksikliğinden oluşur. Genellikle kaba yem yiyen ve meraya çıkmayan hayvanlarda oluşur. Tedavisi için bana göre doğru bir teknik olmayan camı eritip toz halinde koyunun gözlerine koyulur. Benim kullandığım tedavi ise Teramisin sürüp kırmızı ilaç olarak geçer günde bir kez sürdüğünüz takdirde tedavisi olacaktır eğer göz içerisinde perde çok kalırsa günde iki defa da sürebilirsiniz olmaması için besinin doğru ayarlanması gerekir (K.21).

- Perdelene olabilir tuz ve yoğurdu ağzının içinde karıştırıp gözüne üfürdüm günde 1 defadan 3-4 üfürmede geçer. Dağda bir ot var burnundan gözüne doğru koyarım o temizler (K.22).

- Tuzlu su püskürterek geçer (K.26, K.41).

- Zeytinyağı sürerdik (K.28).

- Elma sirkesi (K.32).

- Mermer tozuna benzeyen bir şey püskürttük (K.33).

- İlaç kullanırdık (K.34).

- Tuzla yoğurt karıştırıp gözüne koyuyorlar (K.37).

- Taze yoğurda tuz koyardık onu. Zeytinyağı gibi şeyler sürerdik (K.43).

- Gözüne yoğurt, tuz sürerdik (K.44, K.51, K.52, K.61, K.87, K.101).

- Gözlerdeki perdelene için göze tuzlu ayran dökülür. Bazen limon da kullanılabilir (K.45).

- Rahmetlik dedem bir ot getirirdi. Onu damağından gözüne kadar koyardı (K.47).

- Rutubetli ortamlarda karşılaşılır bu hastalıkla o sebeple hijyen çok önemlidir. Gözüne biz ayran koyardık (K.49).

- Yoğurt püskürtüyoruz (K.53).

- Tuz püskürtüyoruz (K.54).
- Gözünün üstüne şişi ısıtıp değirsin geçer (K.57).
- Yoğurt, tuz ve karabiberi karıştırıp kamışla hayvanın gözüne püskürtürdük (K.58).
- Tuzlu ayranı koyardık (K.65, K.72, K.78, K.106, K.107).
- Yoğurt ve tuz karıştırıp kamışın içine konarak göze üflenir (K.95).
- Tuzlu ayran koyarız gözüne. Hayvanın gözüne cam tozu koyuyorum. Benim başıma geldi cam tozu koydum iyi oldu hayvan (K.98).

4.3.4. Deri ve Cilt Hastalıkları

4.3.4.1. Siğil

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Siğillerin görüldüğü alanlar hayvanın baş, boyun, meme ve meme başlarıdır. Boyun ve sırt bölgesinde olan siğiller bir çakmak ile yakılarak tedavi edilir. Güçlü bir biçimde çekilirlerse köküyle birlikte çıkarılarak iyileştirilme sağlanır. Saplı olan siğiller de kökünden ince naylon bir ip yardımıyla bağlanarak zamanla düşmeleri amaçlanır. Hayvan kaşıma tıraşı kullanılarak siğiller koparılmaktadır. Siğillerin düşmesi için ise büyüsel bir işlem olarak yılan kabuğu hayvanların yemlerinin içine karıştırılarak yedirilir. Otomobillerin atık yağları siğillerin üzerine sürülerek birkaç gün sonra ise keskin bir araçla siğil kesilir. Büyüsel işlemlerden bir diğeri de siğil ocağında ocaklı eline bir tuz parçası alır ve bununla siğillerin etrafını çizerek bazı dualar okur (Sinmez, 33: 2011).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Okuturduk hocaya faydasını görürdük (K.42).
- Eskiden akan pınarlarda sülük gibi bir şey olurdu. O sülüğü alıp memesine sürerdik geçerdi. 40 arpayı yasin okuyup sürerdik geçerdi. Özellikle Çarşamba günleri yapardık (K.51).
- Kesen ocağı var onun da bir ağacın kökü var ondan biraz getirir ateşte yakar ve siğil düşer (K.56).

- Yılan kabuğu yedirilir. Siğil otu var siğilli gibi görüntüsü onu yediririm (K.58).
- Çeviriyorlar, ocaklama diyorlar benim hanımda çeviriyor nohutla çeviriyor, arpayla çeviriyor. Diyelim ki ineğin memesinde siğil var benim hanım bunu çeviriyor bir kâğıdın, bezin içerisine okuyarak tuz koyuyor götür bunu diyor su akan yere bakmadan koy git diyor (K.59).
- Hatırimda kalmadı (K.66).
- Nur çalısını boynuzuna bağlarız (K.70).
- Naylon iplikle bağlıyoruz (K.73, K.101).
- Onun tedavisi zordur. İple bağlardım. Hocaya gidip okutuyoruz. Hoca dua ediyor (K.82).
- Defne yağını karanlıkta bekleteceksin üstüne süreceksin (K.93).
- Yılan kabuğu yedirilir (K.95, K.106).
- Bir ip vardı heytt kinnep (naylon ip) o ince ipi bağlıyoruz sertçe o kendiliğinden düşüyor (K.107).

4.3.4.2. Çıban

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Halk ağzında kapalı olan şiş, patlamış ya da fluktuan kıvamda olanlarına ise çıban denilmektedir. Olgunlaşmamış sert apse yapılarına “zobu” adı verilir. Apseler halk arasında; Kırşehir ve Kırıkkale bölgesinde “sarı kese” ve “çıban”, Kayseri ve Yozgat bölgesinde ise “çıkma”, “alazlama” olarak isimlendirilmiştir. Koyunların yanak, dudak ve çene altlarında oluşan apselere ise “cartlak” denilmektedir. Bu yapılar özellikle çene altında yabancı cisimlerin deride oluşturdukları hasar sonucu oluşurlar (Çankırı, Yozgat). Tedavi amaçlı birçok yöntem uygulanmaktadır. Bu uygulamaların başında arpa unu ve herhangi bir sıvı yağ kaynatılıp hamurlaştırıldıktan sonra şiş olan bölgeye sarılır. Bu hamura “dalaz” (Yozgat) adı verilmektedir. Sargı bir-iki günde sıcaklığıyla apseyi yumuşatarak patlatır (Sinmez, 2011: 28).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Elimle keser temizlerdim (K.1).
- Hayvanda çıban çıkıyorsa hayvanı hocaya okuturuz. Balçık sürülür, yılan derisi yediririz (K.15).
- Genellikle “domuz başı” dediğimiz bir çıban vardır. O elma gibi pişer ona müdahale ettiğinde hayvanı incitirsin. Kesinlikle ona müdahale etmeyeceksin o kendi kendine patlayıp kendi kendine iyileşmesi lazım. Patladıktan sonra antibiyotik desteği ile çabucak iyileşmesi sağlıyoruz (K.17).

4.3.4.3. Mantar

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Mantar, özellikle kış aylarında görülen bir deri hastalığıdır. Mantarın yayıldığı bölge kar ile ovularak tedavi edilir. Bir hafta süresince her gün yanmış motor yağı bir bez ile mantarın yayıldığı bölgeye sürülür. Mantarın tedavisi için yapılan karışımlar da bulunmaktadır: Tuz, acı biber, gres yağından karışım yapılarak mantar iyileşene kadar o bölgeye sürülür. Bir diğer merhem karışımı da kükürt ve yanmış yağ ile yapılarak mantarlı bölgeye uygulanır. Tütün de bu hastalıkta tedavi amaçlı kullanılan bir maddedir (Alan, Eryol, Özen, 2021: 162).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- İnsanlara bile bulaştığını gördüm. Benim kuzenlerimin buzağılarında kaşıntı gibi çıktı tüyleri dökülüyordu onlar buzağıyla oynuyorlardı. Bütün başlarındaki saçları döküldü. Hayvanı hemen sattılar (K.1).
- Yanık yağ süreriz ya da salça ve tuz karıştırılır 5 gün sürülür neresinde mantar varsa süreriz. Tuzu fazla olacak yaraya göre bir miktar sürülmesi gerek. İyileşene kadar süreriz (K.3).
- İnsanlara da bulaşmaktadır. Zeytinyağı sürüyoruz. (K.6).
- El yapımı domates salçasını günde 2 3 defa sürüyoruz geçene kadar. Değişik değişik yerlerde çıkar en yaygın başında çıkıyor. Yanık yağ sürüyoruz. Diyelim ki sabah domates salçası sürdük 2 saat arayla bu sefer yanık yağ sürüyoruz öğlen gene domates salçası ve böyle devam ediyor. 10 gün devam eder ve azaldığını görürsünüz

tamamen gittiği de oluyor ama biraz izi de kaldığı oluyor. İz kalmasında sorun yok zamanla o da gider (K.8).

- Zeytinyağı, 1 kilo kükürt karıştırıyoruz krem gibi olacak yaralara süreriz. 15-20 günde 1 sürmek gerekir (K.9).

- Mantar veya uyuz olursa ayaklarında, çamura çıkarıp gezdiriyoruz zamanla iyileşiyordu (K.14).

- Hayvanlarda mantar olursa, acı biber salçası sürüyoruz, mantarlı yeri iyice siliyoruz. Günde 1-2 sefer yapılıyor ortalama 10 – 15 günde iyileşiyor. Ben bu bilgileri babadan, dededen öğrendim (K.15).

- Sarımsak, nar ekşisi ile birlikte hastalıklı yere sürülürdü o tedavi ederdi 1 kupa nar ekşisine 1 baş sarımsak ezilerek yapılırdı. Günde iki defa yapmak lazım bu bileşeni (K.18).

- Hayvanlarda mantar vs. oluyor onun spreyi var onu kullanıyoruz. Adı mavi sprey. O da olmaz ise yarayı jilet ile kanatıp orayı sarımsak veya kantaron ile tedavi uyguluyoruz (K.19).

- Mantar olduklarında kamış kesiyorum iyice kanatıyorum uyuz olan yeri ev yapımı salçayla tedavi ederiz (K.22).

- Zeytinyağı ve kükürt karışımını 3 defa süreriz geçer (K.24, K.101).

- Zeytinyağı veya motor yağını pamukla sürüyoruz. 10 gün içinde geçiyor (K.26).

- Asi nehri var bitişiğimize suya girerdik bağlardık balıklar yerdı uyuzu sadece ayağına kadar boğazında olduğu zaman zeytinyağı sürerdik bizim zahtor kekik hem vücuduna süreriz hem içirirdik eğer hayvanda sancı varsa içirirdik (K.27).

- Hiç görmedik eskiden mantar yoktu (K.28).

- Zeytinyağı veya motor yağı süreriz 1 hafta 10 gün içinde geçerdi sıcak suyla yıkardık (K.29).

- Zeytinyağı kullanılırdı (K.33).

- Biz rastlamadık (K.35).

- Domates salçası sürerdik (K.38, K.52, K.70).
- Defne yağı zeytinyağı bir avuç tuz kükürt kaynatıp sürüyorduk 3 gün boyunca günde 1 sefer yapıyorduk (K.41).
- Zeytinyağı veriyoruz defne yağı sürüyoruz (K.43).
- Motorun yanık yağı ve mısır koçanı ile sürüp domates salçası sürüyorduk (K.44).- Hayvanlarda mantar vs oluyor onun sprey var onu kullanıyoruz. O da olmaz ise yarayı jilet ile kanatıp orayı sarımsak veya kantaron ile tedavi uyguluyoruz (K.45).
- Motor yağı sürülür (K.46).
- Bol sarımsak dövülerek karabiber ve tuz, yanık yağ karışımı yapılarak hayvanın üstüne sürülürdü (K.49).
- Yanık yağ süreriz (K.53, K.58, K.60, K.73).
- Eski sana yağı, Vita yağı süreriz (K.54).
- Defne yağı sürüyoruz (K.56).
- Kantaron yağı sürerdik (K.57).
- Yanık yağ, kükürt iyi gelir (K.61).
- Kükürt ve limon süreriz (K.78).
- Yanık yağ, domates salçası sürülür (K.87).
- Kükürtle tereyağını karıştırıp sürerim merhem gibi olur (K.93).
- Camla yarılr ve üstüne zeytinyağı veya nar ekşisi sürülür (K.95).
- Zeytinyağı, tuz iyice karıştırırız ve mantarın üstüne süreriz (K.107).

4.3.5. Ağız ve Çene Bölgesi Hastalıkları

4.3.5.1. Domuzbaşı

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Bu hastalığın oluşmasına sebep olan bakteriler hayvanın ağız, içkembe ve

memesinde bulunmaktadır. Ağız ve içkembesinde sert ot ya da dikenlerin meydana getirdiği yaralardır. Baş bölgesi ve çenenin altında da yer alan şişliklere domuzbaşı teşhisi konulmaktadır. Domuzbaşı büyükbaş hayvanlarda görülen bir hastalık türüdür. Hastalığın tedavisinde dağlama, kesme ya da büyüye dayalı işlemler yapılmaktadır. Kulak kesilerek uygulanan bir işlem bulunmaktadır. Kulak kesildikten sonra kesilen yere tuz konulmaktadır ve böylelikle şok etkisi yaratan bu işlem ile hastalığın iyileşeceğine inanılır. Hastalıklı bölgenin etrafının dağlanması da bir başka işlemdir. Bir diğer yöntem olarak ise hastalıklı alana kara lastik ayakkabı sürme gibi büyüsel işlemler yapılarak hastalığın geçeceği düşünülmektedir (Kardaş, 2019: 57).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Domuzun dişi muska yapılarak hayvanın boğazına asılırdı (K.10).
- Bilmiyorum (K.18).
- Domuz başı hayvanın memesinde büyük bir şişkinlik olur ineğin memesi çok kırmızılaşır bu bizim bir geleneğimiz domuzun dişini boynuna asarız. Bu bilgiyi dedemden nenemden eskilerden öğrendim. Kendini sağdırmayan ineğin memesine ayakkabıyla vurulur (K.22).
- Soğuk suyla yıkıyoruz (K.26).
- Bize hiç olmadı ilaç getirdik yolda düştü sonra 2 milyara sattık (K.28).
- Buz sürerdik (K.29).
- Zeytinyağı gibi şeyler kullanılırdı tavayı ısıtıp vururlardı (K.34).
- Barut püskürtürlerdi yüzüne (K.38).
- Bağlamıştık (K.43).
- Domuzun azısını ineğe asarlar iyileşir (K.51).
- Bizim hayvanın boğazında çıktı bu şişti böyle boğazı iltihap vardı şişlikte, onada domuzun azısını asardık boğazına bazen geçerdi bazen geçmezdi (K.59).
- Benim bir gün ineğim hamileydi. Satacaktım birine gösteriyordum ben görmedim satacağım kişi gördü boğazında bir şişlik var. E yanıma gelen dedi bu domuz başı

olmuş dedi o şişen yere miras tavayla barutu getirip korkutma yapmak gerek dedi. Öyle yaptık gerçekten de iyileşti (K.65).

- Domuzun dişini alıp hayvanın boynuzuna asıyoruz (K.72).

- Büyüsel işlem terlikle sabah bismillah demeden üç defa memeye vuruyoruz (K.73).

- Hem çene de hem memede çıkar. Domuzun dişi getirilir boynuna asılır. Terlikle vururuz ya da tavayla vururuz. Bu bir inançtır (K.87).

- Memesinde olmuşsa ayakkabının tersiyle 3 kere vururuz (K.93).

- Boncuk koyuyoruz o kurutuyor bunu babam da öyle yapardı. Miras tavayla vuruyoruz o geçiyor öyle yaptığımızda (K.101).

- Sabunla yıkıyoruz. Zeytinyağı ya da araba yağı sürüyoruz (K.102).

4.3.5.2. Dil Biti- Kırpma

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Büyükbaş hayvanların beslenme sırasında ağızlarına gelen dikenlerin dilin alt ve üst yüzeyine batması ve şişmesiyle oluşmaktadır. Hayvanların rahat yem yemelerini ve geviş getirmelerini engelleyen bu rahatsızlık hayvan sağlığı açısından zayıflamalarına sebebiyet vermektedir. Hastalığa sebep olanın da hayvanların yediği dikenli bitkiler olduğu bilinmektedir. Tedavi amaçlı ise cımbız, bıçak, kerpeten, jilet gibi aletlerle diken çıkarılmaya çalışılır (Kardaş, 2019: 55).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Hayvanın dili zımpara ile zımparalanır ve rahatlar ya da yalama taşı verilir. Hayvan yaladıkça o dil biti gider. Tuz taşı denilen bir taş var o çok iyi (K.8).

- Yalama taşı veririz rahatlar. Bunu vermezsek kerpiçleri yalarlar dilini temizlemek için benim hayvanlarım öyle yapıyor (K.9).

- Yemek yemedikleri zaman dillerinde tane tane şey görünüyor, onu cımbızla tuzla sürte sürte kaybediyoruz (K.14).

- Hastalığa bizim yörede tam bir isim konulmasa da herkes tarafından bilinen bir rahatsızlıktır hayvanın yediği dikenli canlılardan veya samanın sert olan sap kısmının

kıymıkları batarak ağızda ve dil üzerinde oluşan sivilcelerdir bu sivilceler el le temizlenir ve nar ekşisi ağzın içine sürülür (K.20).

- Bizde karamık denir. Dilinin üstünde pire gibi şeyler olurdu sumak tuz sürüp çekerdik (K.46).

- Makasla bir şeyle keseriz. Tuzlu yoğurt süreriz geçer (K.51).

- Onu makasla keseriz nar ekşisiyle ovarız (K.58).

- Hayvanda kırpm olunca yemek yiyemez. Jiletle, makasla onu çıkarırız (K.65).

4.3.5.3. Yanak Apsesi

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Bir de bazı hayvanlarda ağız yanak kısmında sivilce gibi bir şey çıkıyor o büyüyor, onun tüylerini makineyle alıyorlar, bir ilacı var veya süs ağacı onunla yakıyorlar o sivilceyi (K.11).

4.3.6. Göğüs, Karın ve Sırt Bölgesi Hastalıkları

4.3.6.1. Yanıkara- Yaracak

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Bu işlemin yöntemi kan alma amacıyla uygulanmaktadır. Ağrı veya hastalığın olduğu alan tespit edilerek o bölge kesici alet yardımıyla yarılr ve vücudun rahatlaması amaçlanır. Bu yöntem sayesinde deri altında biriken kirli kanlar çıkarılarak hastalık tedavi edilir (Alptekin, 2018: 885).

Tedavi amaçlı hastalıklı deri bölgesine bıçak, jilet gibi kesici aletlerle müdahale edilir. Kesik atılan bölgeden kırmızı, siyah renkte tereyağı kokulu köpüklü bir sıvı çıkmaktadır. Yaralı alana sarımsak ve tuz sürülerek tedavi edilir. Bazı bölgelerde ise bu alana iğneleme yapılır ve dağılmaması şiş olan bölge kömürle çizilir (Sinmez: 2011, 57).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Hayvanlarda yarma dediğimiz işlem %100 işe yarar. Sağa ve sola olacak şekilde kesikler açarız. Yaranın içine tuz basıyoruz. Derisi hava alsın diye yapıyoruz. Çok

güzel bir işlemdir. Tuzu hayvanın derisi kurtlanmasın diye basıyoruz (K.8).

- Oksijen tedavisi ile geçer ama eski dönemde susuzluktan kaynaklı deriyi tutup keserler etle deri arasında iğne veya çuvaldızı batırıp hava aldırır, veterinerler kesinlikle karşılar ama bunu bir hayvana yap yemeyen hayvan yemeye başlar. Birde tuz basarlardı yaksın diye hayvan rahatlardı sonra güveldek denen kara bir sinek hayvan onun sesini duyduğu zaman kaçacak yer arardı hayvanın derisinin altına batırır yumurta bırakır (K.25).

- Jiletle küçük küçük kesip tuz sürerdik (K.31,K.80, K.87, K.103).

- Deri büzüşür çektiğiniz zaman kıvamı farklıdır jiletle kesik atardık (K.32).

- Jiletle sırtına çizik atıyorduk ve köpük çıkıyordu böyle iyileşiyordu. Gerçekten iyi geliyordu (K.42).

- Sırtını yarardık derisi sırtına yapıştırdı (K.43).

- Hayvan rahatsızsa nereye gidersek gidelim gördüm bir yerinden bıçakla ya da jiletle kesik atılır hayvan iyileşir (K.49).

- Hayvan hastalandığında jiletle kesip tuz koyardık iyileşirdi hayvan. Yürüyemez küreği yapışmış olur sırtını jiletle keseriz iyileşir (K.51).

- Bıçakla sırtını yararak içine tuz sürerdik (K.54).

- Hayvan hasta olur kulakları buz kesilir. Halsiz görünür hayvan. Bıçakla ya da jiletle sırtında kesik atarsın pis kan dışarı çıkar. Kulağına çizik atarsın. Ya da başını soğuk suyla yıkarız (K.56).

- Jiletle derilerinden yarardık hava alırdı derisi (K.61,K.65).

- Derisine jiletle kesik atarız ve içine tuz basarız. Hayvanın derisinde kabarcıklar oluyor böyle yapınca iyileşir. Bazılarına kaburgadan kesik atılır bazılarına ise koltuk altlarına kesik atarız (K.72).

- Cildi taş gibi oluyor kesiyoruz üstüne de tuz basıyoruz. Burnundan kan gelince de rahatlıyor (K.101).

- Deriyi jiletleriz kuyruğundan, tepesinden, sırtının kenarlarından keserdik ondan sonra tuz basardık iyi gelirdi. Hayvan sancılanırdı, bir gün baktım hayvan sancılanıyor oğluma dedim hemen bana jilet getir getirdi hemen kuyruğunun

ucundan tepesinden kenarlarından jiletle kesikler açtım kestikten sonra içine hava aldı iyileşti (K.106).

4.3.6.2. Deri Kurdu – Dud - Ur

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Bu hastalık türü hayvan derilerine sineklerin larvalarını bırakmalarıyla oluşan iltihaplı şişler şeklinde meydana gelen salgın parazitli bir hastalıktır. Genellikle otlaktaki sığırlarda ilkbahar ve yaz aylarında meydana gelmektedir; seyrek şekilde ise geyik, karaca, keçi ve atlarda ve bazen de insanlarda görülmektedir. Hastalığın belirtileri belirli bölgelerde oluşan küçük şişliklerin zamanla daha da büyümesiyle kendini göstermektedir (Argun: 1967, 552-553).

Tedavi yönteminde ise bitkisel, madeni ve direkt el ile uygulamaların yapıldığı dikkat çekmektedir. Kurtlanmaya yönelik tedavi uygulamalarında özellikle “heliz” otu kullanılmaktadır. Madeni kökenli ise kurt, toprak ya da toz şekline getirilen taş, kurtlu alana sürülerek hastalığın sağaltımı amaçlanır. Hiçbir zararı olmadığını düşünenler de yaygındır. Birçok kişi ise elle uygulamada bulunarak hayvanı tedavi etmeye çalışır (Kardaş: 2019, 53).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Gezen hayvanlarda üzerlerinde kabarcıklar olur bu çok sağlıklıdır. Elimizle sıkarız kurt patlar ve hayvanlara bu çok faydalıdır. Bunu yaparsak günden güne hayvan gelişir. Deri hava alır çok rahatlar (K.8).

- Vitamini az demek ki ona fazla yem vermeliyiz ve kendi elimizle sıkarak çıkartırız (K.9).

- Hayvanı çok zayıflatır. Sırtında böyle solucan gibi bir şey olur onu elimizle sıkarız. Hayvan iyileşir kendine gelir. (K.51).

- Onu sıkarız içinden solucan gibi çıkar (K.52).

4.3.6.4. İdrar Tutukluğu

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

İdrar tutulması büyükbaş hayvanlarda görüldüğü gibi küçükbaş hayvanlarda da görülmektedir. İdrarını yapamama hastalığı halk arasında “ıdrar tutulması” olarak adlandırılmaktadır. Tedavi amaçlı maydanoz suda kaynatılarak elde edilen su hayvana içirilmektedir (Yüksel, 2012: 100).

İdrar tutukluluğunun belirtilerinde hayvan belini çukurlaştırır ve gerilme halini alır. İdrarını tam anlamda boşaltamaz damla şeklinde ya da daha az boşalır. Hareketlerinde de farklılıklar gözlenen hayvan arka ayaklarını yere vurur ya da sürekli ayakları hareket halindedir. Bu hastalığın teşhisi için hayvanın karın kısmından idrar kesesine masaj yapılarak kesenin dolu olup olmadığı belirlenir. Aynı zamanda hayvanın bağlandığı zeminin kuru olması da bu hastalığa işaret etmektedir. Tedavi için mısır püskülü kaynatılarak suyu hayvana içirilir ve hayvanın idrarını yapması sağlanır. Bir diğer yöntem ise hayvanın arkasına geçilir testisler tutularak sallanır ve hayvanın iki bacağı arasına doğru testisler çekilir. Bu şekilde idrarın tıkanıklığının açılacağı düşünülmektedir. Koyun ve keçilere mısır püskülü kaynatılıp suyu içirilir ve hayvanlar idrarını yaparlar. Hayvanın arkasına biri geçerek testislerinden tutar ve sallayarak arka iki bacağının arasına doğru testisleri çeker. Böylece idrar yollarında oluşan bir tıkanıklığın açılacağına inanılır. “Ebem böceği (ateş böceği)” ezilerek su ile karıştırılıp hayvana içirilir ve böylece hayvanın idrarını yapması sağlanır (Sinmez, 2011: 37).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Hayvan idrarını yapamıyorsa mısır püskülü kaynatılarak hayvana içiriliyor idrar yolundaki iltihabı, kireçlenmeyi temizliyor. Günde 1-2 defa içirmek gerekir. İdrar sökücü özelliğe sahiptir (K.3).
- Ilık su içiriyoruz. İçerde o da. Genellikle ilaçla tedavi ediyoruz. (K.7).
- Veteriner eşliğinde İdrarını yapamadığı zaman ilaçla yaparız. Şimdiki dönem üzerine çalışıyoruz kendimizin yaptığı yıllardan beri dedemizin zamanından beri doğum operasyonu var (K.23).
- Tavayı kızdırıp bacağının arasına vururduk iyileşirdi (K.31).
- Eskiden çaresi yoktu (K.47).
- İdrar yaptığı bölgeyi az bir şekilde keserdik (K.58).

- Ben kendim yaptım onu. Bir tane abimin Mandafon danası vardı. İdrarını yapamıyordu. Veterineri getirdiler verdi buna iğneyi dedi sabaha işer verdiler hayvanın karnı şişti 3-5 gün sonra hayvan yattı işeyemedi de. Baktım hayvan ölecek karnına elledim içi sıvı doluydu. Ne yemek yiyor ne içiyor. Bir numaralı iğneyi aldım elime Karnının altından batırdım baktım ki idrar torbası içinde patlamış. Çektim şırıngayla baktım olacak gibi değil idrar kesesi tarafından kesici bir aletle yardım orayı ve oradan da idrarı dışarı aktı. Hayvan içine yapıyor orayı kapatmadık. Oradan hayvanın idrarı aktı birkaç gün boyunca böyle bıraktık bir baktık hayvan kalktı yemek yemeğe başladı kendine geldi. Baktım bu bölge idrardan çürüme yapıyor ben de yatırdım affedersin çükünü aldım karnının altından taşağının dibine kadar kestim. Deriyi de yüzdüm arkadan işemeye başladı. Açık olan yaraya da kurtlanma iltihaplanma olmasın diye yanık yağ sürdüm, bez bağladım. Koca dana oldu iyileşti. İşte idrarını yapamayan tekeler oluyor kireçleme olduğu için onlarında orasını dışarı çıkarıp ucundan makasla biraz kestim mi iyileşiyor hayvanlar (K.59).

- İdrar yapılan organa sünnnet yapar gibi küçük bir kesik atarız (K.61).

- Kesime yollarız (K.72, K.95).

- Mısır püskülünü kaynatıp hayvana içiriyoruz (K.73, K.87, K.106).

- Sünnnet ederiz koyunu, jiletle o bölgesini sünnnet ederiz hayvan iyileşir (K.107).

4.4. İç Hastalıklar

4.4.1 İshal

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

İshalin tanımsal kavramına baktığımızda iç gitmesi, iç kesilmesi, iç yenmesi, iç sürmesi, sürgün, ötürük, ötürme gibi çok çeşitli isimlerle anıldığı bilinmektedir. Bu hastalığın tedavisi semptomatiktir. Bu hastalığın tedavisinde ekşi erik, dağ eriği, demli çay, koruk suyu, kızılıçık suyu, kahve yaygın bir biçimde kullanılmaktadır (Dinçer, 1967: 23).

Buzağılar bu hastalığa en çok yakalanan hayvanlardandır. Yoğurt ve biraz karbonat karıştırılarak buzağıya yedirilir. Bitkisel tedavi yönteminde ise kızanbık dikenini ve yaprakları kaynatılarak suyu hayvana verilmektedir (Üçüncü, 2019: 172).

İshal hastalığına yakalanan hayvana yuşen adı verilen ot kaynatılarak içirilir.

Bitki kökenli tedavi bağlamında sarıçiçek isimli bitkiler kaynatılarak süzölen su hayvana içirilir (Öncöl, 2011: 105).

Adıyaman bölgesinde halk hekimliğinde ishalin tedavisi için kurutulmuş çay yaprakları suda kaynatılarak, iki günde 1 kez 1 lt olacak şekilde hayvana içirilmektedir. Bitkisel kökenli bir diğer tedavi yöntemi de 300 gr “Sıraç otu” 1 litre suda kaynatılarak suyu keçilere 1 çorba kaşığı, sığırlara ise 1 çay bardağı içirilmektedir. Kuru ot, ezilmiş nar kabuğı hayvanın yemine karıştırılarak hayvana yedirilir. İshal tedavisinde ekşi hayvana iyi gelmektedir bu sebeple hayvana limon verilmektedir. Kahvenin de bu hastalığa iyi geldiğı belirtilmiştir. Buzağılarda özellikle bu rahatsızlık çok belirgindir. Bunun için ağız sütü hayvana iyi gelmektedir (Alan, Eryol, Özen, 2021: 165).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Darı ve karnış yaprağı, “Kırrom” yerse hayvan ishali keser (K.1).
- Yanlış bir şey yemişse ishal olur. Ama eskiden çok yiyecek bir şey yoktu o yüzden ishal çok fazla olmazdı. (K.2).
- Yem vermemek gerekir. Birkaç gün at düzelse bile yem vermemek gerekir (K.5).
- Çay ishale iyi gelir. Çay şekersiz olmalı. Günde 2-3 defa veriyoruz ve geçiyor. Himmeyda diye bir ot var onu kaynatıyorsun suyu ılıdığında veriyoruz. Bahçelerimizde var. 3-4 köküyle beraber 1 litre su ile kaynatıyoruz. Sabah akşam verilmeli. Kesinlikle sabaha ishali geçiyor. Defalarca yaptık. Rahmetli arkadaşım söyledi ondan öğrendim (K.8).
- Kuru saman, kuru ot, nar ekşisi veriyoruz (K.9).
- Hayvan ishal ise bulgur unu veriyoruz (K.10).
- Hayvan ishal olursa, buğdaydan çıkan kepek yediriyorduk (K.14).
- Bağırsak enfeksiyonu olmuştur. Enfeksiyon ilacı kullanmak lazım eskiden yem yiyorsa yemi kesilirdi hayvanın otlarla beslemek lazım (K.16).
- İshal için birkaç kilo patates yedirirdik hayvana o onu tedavi ederdi (K.18).
- İshali varsa hayvana yaş ot yerine kuru ot vermek gerekir. Bir de midesi

temizlensin diye mide suyu satılıyor eczanelerde satılan onu verebiliyoruz (K.19).

- Tüm hayvanlarda görülen bir hastalık baharda taze otların çok olması sebebiyle sıkça görülür Hatay yöresinde “geliç” adlı bitki yiyen hayvanlarda görülür yeni doğan kuzu ve oğlaklarda fazla süt içimden dolayı görülür hayvana sabah merhaba salmadan aç karna demlikte dinlendirilen saf çay içirilir (K.20).

- Koyunlarda ishali önlemek için ilk önce sebebi bulunmalıdır. İshale neden olan sebepler ise hızlı yem geçişi ve merada yediği yabancı cisim veya otlardan olabilir soğuk almış olabilir veya bakteriyel bir durum olabilir. İshale neden olan bakteriyel bir durumsa ilk önce antibiyotik tedavisine başlanır. Koyun sürüden ayrılır. Hayvanın bulunduğu yer kireçlenir. Koyun herhangi bir yemden hasta olmuşsa sadece insanlarda kullanılan bir ilaç olan Reflor kullanılır. Sadece ishali keser ya da İnsomin adı verilen ilaçta kullanılabilir (K.21).

- Ona da yumurta iyi gelir (K.24).

- Karbonat içiririz (K.26, K.29).

- Kepek koyardık. Kepek bağırsakları açardı yavrusunun kuyruğuna kırmızı kurdele bağlardık. Eğer ishal olursa geçeceğine inanılırdı kırmızı kurdele ile zeytinyağı içirirdik karbonat içirirdik (K.28).

- Patates yedirirdik (K.31).

- Sütü az verirlerdi nar ekşisi gibi şeyler verirlerdi (K.33).

- Nar ekşisi içirirlerdi hamur mayası yedirirlerdi (K.35).

- Kırmızı ip bağlardık (K.37).

- İshal tozu içiriyoruz (K.38).

- Limon, nar ekşisi gibi şeyler kullanırdık (K.41).

- Tuzlu yoğurt yalatırdık (K.43).

- İshali varsa hayvana yaş ot yerine kuru ot vermek gerekir. Birde midesi temizlensin diye mide suyu satılıyor eczanelerde satılan onu verebiliyoruz (K.45).

- İncir yedirilir (K.46).

- Ağır yem verilmiyordu çeşitli otlar veriliyordu ve su içiriliyordu (K.48).
- Kahve veririz (K.51).
- Kuru Türk çayını yediriyoruz (K.52).
- Çay yapıp içiriyoruz. Şekerli (K.54, K.73, K.77).
- Nişasta onu annem kaynanam çıkarırdı. Buğdayı ıslarsın 1 gün ya da 2 gün. Temiz çuvala koyacaksın ve temiz çizmeyle ezeceksin, süzgecin üstünden temiz suyla yıkayacaksın nişasta altında kalıyor onu da hayvana verirdik kesiyor tamamen (K.56).
- Nar ekşisi içiririz (K.57).
- Soda içirilir (K.60).
- Hayvana kepek vermem. Küspe veririm (K.74).
- Bulgur unu veriyoruz (K.93).
- Hamur yapıyoruz ve yediriyoruz (K.98).
- Kına ve demli çay iyi gelir (K.101).

4.4.2. Kabızlık

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Kabızlık büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarda sıkça karşılaşılan bir rahatsızlıktır. Bu hastalığa yakalanan hayvanlara su içirilmez ve sadece kuru ot yedirilir. Bu hastalığı tedavi etmek için en sık başvuru yöntemlerinde zeytinyağı, ayçiçeği yağı, suda çözülmüş karbonat ya da demli çay içirilmektedir. Hem büyükbaş hem de küçükbaş hayvanlarda kabızlık görülür. Kabız olan hayvana su verilmez ve yem olarak sadece kuru ot yedirilir. Kabızlıkta tedavi amacıyla hayvana zeytinyağı, ayçiçeği yağı, suda çözülmüş karbonat veya demli çay içirilir. Hayvanın arka bölgesine (rektum) sabun eritilerek, kalıp sabun, kuru soğan, güneşte kurutulmuş acı biber yerleştirilir. Farklı bir diğer uygulamada ise sigara yakılarak dumanı hayvana çektilir (solutmak) (Yüksel, 2012: 99).

Adana'nın Karaisalı yöresinde kabızlığı tedavi etmek amacıyla toprak suya

katılarak süzölür ve süzölün su hayvana içirilir. Pekmez ve şerbetin de bu hastalık için yararlı olduğu söylenmektedir. Bir başka yöntem ise sabunu eriterek hayvana içirilmesiyle uygulanmaktadır (Köylü, 2020: 41).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Ağızda bir yer var kimse bilmez sadece benle abim bilir orayı jiletle ya da kamışla çıkarır üstüne tuz ve rakı dökerdik “Hineyfsi” derler Arapçayla et onu çıkarırdık iyileşirdi. Biz babam ve dedemden görmüştüğ. Sadece ben ve abim yapardık. Herkes bizi çağırırdı (K.1).

- Maya ve su içiriyorduk. Mideyi çalıştırıyor. 1 defa veriyoruz (K.3).

- Kepek verilebilir (K.5).

- Granül diye bir şey var onu yemin içine koyuyoruz bu ilkel değil. Biz nar ekşisi içeriz ama ata içirmedim hiç (K.7).

- Zeytinyağı içiriyoruz. 200 gram vermek gerekir. Fazlası zarar verebilir. Zeytinyağı ve nar ekşisi içiriyoruz (K.8).

- Fazla ot veririz, Zeytinyağı içiririz, bol bol yürütürüz (K.9).

- Hayvanımız kabızsa yeşil ot veriyoruz (K.10).

- Kabız olursa zeytinyağı içiriyorduk (K.14).

- Kabızlık durumunda yarım kilo 1 kilo zeytinyağı içiriyoruz. İşkembenin suyu hem şişkinliği hem kabızlığı önlüyor (K.15).

- Kalın bağırsakta gaz oluşmuşsa hayvanı sürekli gezdirmek lazım hiç durmaması lazım ve hayvanın rahatlamasını için zeytinyağı soda gibi takviyelerde verilebilir (K.16).

- Büyükbaşlarda kabızlık kolay kolay olmaz ben denk gelmedim (K.18).

- Kabızlıkla ben karşılaşmadım. Öyle bir ilaç yok (K.19).

- Kabızlık genellikle ekin biçimlerinden sonra düşen maddelerin aşırı tüketilmesinden dolayı hayvanlarda görülür. Kabız olan hayvan mide şişkinliği yaşar bu sebeple rahat hareket edemez. Bizim kullandığımız tedavi yöntemi saf zeytinyağı

ve soda içirmektir. Hayvanın makatına defne yağı sürülmesiyle kabızlığı ortadan kaldırırsınız (K.20).

- Erişkin koyunlarda nadir görülen kabızlık kuzularda daha çok görülür sebebi ise inek sütü veya hazır mama kullanılmasıdır tedavi amaçlı olarak inek sütünü bulandırmak veya yemin içine ot karıştırmak yararlı olacaktır. Yapılan tedavilerden sonuç alınamazsa zeytinyağı veya yaş maya sütün içine karıştırılıp verilir maya sindirim sistemini düzenleyecektir bir çay kaşığı maya yeterli olacaktır (K.21).

- Zeytinyağı içirirdik (K.28, K.31, K.43, K.56).

- İşkembenin suyunu içiririz. Karbonat içiriyoruz (K.38).

- Genellikle zeytinyağı veya sarımsak, nar ekşisi, zeytinyağı karıştırılıp içirilirdi (K.48).

- Soda içiriyoruz (K.52).

- Zeytinyağı, maya içirilir (K.89).

4.4.4. Öksürük/ Yel Değmesi/ Beyaz Kas Hastalığı

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Öksürük kışın sıkça görülmektedir. Bir diğer adı ise “Yel hastalığı”dır. Kışın sık görülür. “Yel hastalığı” da denir. Büyük ve küçükbaş hayvanlarda öksürük ile birlikte soğuk algınlığı, burun akıntısı, titreme oluştuğunda soğan (*Allium cepa*) közde pişirilerek, doğranır ve odun külüyle karıştırılarak hayvana yedirilmektedir. Bu hastalığın tedavisinde yarım litre pekmez ve üzüm yarım litre su ile karıştırılarak 2 gün boyunca günde 1 kez olmak kaydıyla sığıra içirilir. Dut pekmezi de öksürüğe iyi gelmektedir. İnek ve buzağılara öksürük kesilene kadar dut pekmezi içirilir ya da içme sularına 1 yemek kaşığı dut pekmezi ilave edilir. Dut pekmezinin öksürük ve balgamı söktürücü özelliği vardır. Büyüsel işlemlerde ise bu hastalık için muska ahırın kapısına asılır. Bununla birlikte Fatiha suresinin de okunmasıyla hastalığın geçtiği düşünülmektedir. Hayvanın üzerine tuz serpme uygulaması da tedaviler içerisinde yer almaktadır. Tuzla yapılan bir diğer işlem ise tuzun ateşe atılmasıyla gerçekleştirilir (Alan, Eryol, Özen, 2021: 163).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Kara kamış yaprakları, Kırrom bitkisi çok faydalıdır. Bir de yumurtanın kabuğuyla beraber çiğ yumurta ezeceksin dökeceksin ağzına demişlerdi yaptım ama iyileşmedi

(K.1).

- Hastalığa yakalanmış olan kuzularda görülen belirtiler arka bacakların ön bacaklara doğru yaklaşması ve başın öne doğru düşmesi görülür hastalığa yakalanmış kuzular çok beslenemediği ve sürüyü yetişemediği için güçsüz düşer ve yüzde doksan oranında ölüm oranı vardır (K.21).

- Kış zamanlarında soğuk aldıklarında öksürük oluyor. Biz eskiden doğal yollarla kamış yaprağı yedirerek ya da hayvanı ısıtarak kuru yere çekerek, rutubet almayan yere çekerek tedavi ediyoruz. Dere kenarından koparabildiğimizi 1 bağ şeklinde veriyorduk. İyileşse iyileşmese öyle yapıyorduk (K.8).

- Ben pekmez yediriyorum. Pekmezi su ile karıştırıp veriyorum. Öksürük soğuktan oluyor. Pekmez de soğuğu alıyor (K.9).

- Öksürük varsa ilaç kullanırız (K.15).

- Pekmez içirdim geçti (K.24).

- Zeytinyağı, şekerli su içiriyoruz (K.56).

4.4.5. Boğulma

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Literatür taramasından edinilen bilgiler ışığında söylemek gerekir ki böyle bir rahatsızlık göz önünde bulundurulmamıştır. Boğulma sorunu hayvanların herhangi sert bir maddeyi yutamayarak boğazlarında takılması ve nefessiz kalması sonucunda oluşmaktadır. Genellikle büyük ve sert meyveleri yemeye çalışan hayvanlar boğulma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Hayvan sahipleri bunu fark edebilir ise ki kimi zaman geç kalınan bir durumdur, müdahale edilir ve boğazdan sert madde dışarı atılır.

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Biri benden inek almıştı, hurma tanesi boğuyormuş hayvanı. Gittim oraya, bir kamış, zeytinyağı bir bez kamışı deldim bezi sardım zeytinyağı döktüm. Açtılar ağzını kamışı karnına doğru indirdim ölecekti hayvan şişmişti nefessizlikten, hurmayı ittirdim kurtuldu (K.1).

- İnek hurma ağacından hurma yemişse boğazında kalır ve boğulur. Bir değneğe bez bağlarlar o bezi yağlarlar ağzını açarlar dilini çıkarırlar ve hurmayı aşağı doğru indirirler biz öyle yapardık (K.2).
- Hayvan bir şey yiyip boğulursa bir şeyle itekliyoruz (K.10).
- Boğulma durumlarında plastik veya oklava gibi bir şeyle yardımcı oluyoruz (K.15).
- O olay ile pek karşılaşmadım. Hayvanda o pek olmuyor (K.17).

4.4.6. Yüksek Ateş

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Hastalığın teşhisinden farklı olarak hayvanlarda yüksek ateş gözlemlenmektedir. Hayvan sahipleri öncelikle yüksek ateşi düşürmek için eylemlerde bulunmaktadır. Yüksek ateşin hayvan sağlığına zararlı etkileri olduğundan öncelikli uygulama ateşi düşürmeye yönelik yapılmaktadır. Yüksek ateş hayvanın kulaklarından gözlemlendiği gibi hayvanın hareketleri de değişmektedir. Muş bölgesinde yüksek ateşe “ta girtin” adı verilmektedir. Yüksek ateşin tedavisi için ise hayvanın üzerine soğuk su dökülür ya da hayvan derede bekletilir. Şerefedin Dağlarında kalan son karların üzerinde hayvanın iki saat gezdirilmesi ateşini düşürmektedir. Bir diğer yöntem ise hayvanın koşturulması şeklinde uygulanır. Küçükbaş hayvanlarda ise hayvan gölgeye bırakılmaktadır. Büyükbaşlarda karınlarının altında bulunan bir damar vardır ve o damar kesilerek ateşin düşmesi sağlanır. Bu uygulama küçükbaş hayvanda ise koyunun meme bölgesinden yapılmaktadır. Orada bulunan damar kesilerek kirli kan dışarıya akıtılır. Farklı bir uygulama ise teşi (eğirmen) ile hayvanın burnuna vurulur ve burun kanadığında ateş düşmektedir (Kardaş, 2019: 102).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Ateş olunca hayvanın derisi süngerleşir, hayvanın derisi 3 santim kadar jilette kesiliyor içine zeytinyağı ve tuz basıyorlar içerideki mikrop dışarı akıyor, pis kan dışarı çıkıyor 4-6 kesik sırtta atılıyor. İyileşiyor (K.3).
- Kumaştan yapılan hararlar suya batırılıp üzerinde bırakmak gerekir. Akşam saat 9 gibi ateşi çıkıyorsa gece 3e kadar bu kumaş üzerinde bırakılır (K.8).

- Ateşlenme hastalıklarında soğuk su tedavisi uyguluyoruz (K.15, K.107).

4.4.7. İştahsızlık

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Sığırlarda iştahsızlığa soğan (*Allium cepa*), sarımsak (*Allium sativum*), kuru yonca (*Medicago sp.*), yaş maya, saman ve kuru ot, toz haline getirilmiş şeker ya da tuz iyi gelmektedir. Hayvanın iştahı düzelene kadar 3-4 gün boyunca kuru dut (*Morus sp.*) ıslatılarak veya yarım kg “pirpirim” (*Portulaca oleracea*) suda kaynatılarak suyunun içirilmesi hayvana iyi gelmektedir. Artıkları ise yem ile harmanlanarak hayvana yedirilir. Bir diğer yöntemlerden biri ise pekmez [dut (*Morus sp.*) / üzüm (*Vitis sp.*)], zeytin (*Olea europaea*) yağı, yumurta, “paryavşağı” (acı yavşan) (*Teucrium polium*) otunun, kaynatılmış suyu ya da tuz, un ve su karıştırılarak bir su bardağı kadar hayvanlara içirilerek uygulanmaktadır. İştahı olmayan atlarda ise dilin üzerinde bulunan dikenler çekilir ve hayvanın iştahı düzelir. Farklı bir uygulama ise kulaktan kan akıtılarak uygulanmaktadır (Özen, Eryol, Alan, 2021: 64).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Kuru incir bağırsakları çalıştırır. Yemlerine tuz koyardık su içmesini sağlardık (K.1).
- Nar Ekşisi, ekşi yiyecekler, yeşil ot (K.3).
- Kuru ot, yalama taşı, incir de çok iyidir. Başlı başına incir işe yarar. Nar ekşisi de çok iyidir. 250-gram nar ekşisi 250-gram zeytinyağı ve arasına sarımsak ezerek karıştırıp içiririz (K.8).
- Gezdiririz, incir veririz, kuru ot veririz, dut ağacı yaprağı veririz birçok ot koparır veririz amaç geviş getirmesi rahatlaması (K.9).
- Tuz hayvanların susamasını sağlıyor ve hayvanlar fazla su içtikleri için mide ve bağırsakları temizleniyor ve gelişimlerine yardımcı oluyor (K.11).
- İştahsızlık varsa, incir veya buğday yedirilir (K.14).
- İştahsızlık olduğu zaman hayvana soğan, turp ve yeşillik yediriyoruz. İştahı açılıyor

(K.15).

- Eskiden hayvanın önüne büyük kaya tuzlarından konuluyordu (K.19, K.45).

- Hayvanlar geçirdikleri hastalıklardan sonra iştah kesilir ılık suya un ve tuz eklenerek bir karışım hazırlanır bu karışım her sabah hayvanlar meraya salınmadan önce içirilir (K.20).

- Şekerli yumurta (K.24).

- Dilinin altına bakarlardı tomurcuk gibi şeyler olurdu cımbızla çekerlerdi Yoğurt ile tuz sürerlerdi (K.37).

- Yürütürler (K.39).

- Kuru ot yediriyorduk (K.44, K.93).

- Biraz zeytinyağı, tuz ve bulguru kaynatıyordum sonra inek yedi şişkinlik varsa da gider (K.46).

- İncir yediririz (K.54).

- Farklı bir yemek türü veririz ot gibi. Soda içiririz (K.56).

- Nar ekşisi içiririz mideyi açardı (K.65).

- Sarımsak, nar ekşisi (K.72).

- Çay içiririm ve mercimek çorbası yaparım (K.73).

- Maya içiririz (K.74).

- Zeytinyağı içiririm (K.78).

- Maya ve soda içiririz (K.80).

- Ağzına gem koyarız o geviş getire getire iştahı açılır (K.89).

- Zeytinyağı, nar ekşisi, sarımsak veririm. Kulaklarına dokunurum eğer soğuksa sırtındaki deriyi biraz jilette kesip tuz koyarız (K.95).

- Kuru ot atıyoruz. Soğuk suyla yıkarız (K.101).

- Soğuk su dökeriz hayvana 2-3 saat bahçeye serin bir yere bırakırız (K.107).

4.4.8. Mide Dönmesi

Bu hastalık türünde hayvanın midesinin yer değiştirdiği gözlemlenmektedir. Hastalığın teşhisinin konulduğu bazı semptomlar da ise hayvanın yemek yememesi, geviş getirmemesi ve karında şişkinliğin olması yer almaktadır.

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- En çok gördüğüm hastalık mide dönmesi, mide dönmesinde zeytinyağı içiriyoruz, sarımsak dövüp veriyoruz, günde 1 kere yapıyoruz, 2-3 günde iyileşiyor. Sarımsak, zeytinyağı ve 1 kaşık nar ekşisi karıştırıp veriyoruz (K.10).

- Hayvanda mide dönmesi olursa bol bol kuru saman, kuru otlardan veriyoruz (K.15).

- Hiç karşılaşmadım (K.29).

- Yağ ile müdahale ediyorduk düzelmezse ölüyordu (K.31).

- Hayvanın içine mıknatıs atıyorduk ve içinde demir veya çivi gibi şeyleri dışkıyla atıyordu (K.34).

- Bilmiyoruz (K.43).

- Bazen midesi ters dönüyor. Koyunların tedavisi için genelde hayvana takla attırılıyor tabi hamile ise kesinlikle yapılmaması gereken bir uygulamadır. Bu hastalık genelde büyükbaşlarda görülür küçükbaşlarda nadirdir (K.45).

- Hayvanı asıyoruz ve ters çevirme işlemi yapıyoruz (K.61).

- Kepeği fazla veririz (K.72).

- Ben karşılaşmadım ama bir yerden duydum 3-4 adam hayvanı tutup sağa ve sola döndürünce iyileşiyor (K.73).

- Direk kasaba veririz (K.80).

- Hayvan serbest dolaştığı için öyle bir şeyle karşılaşılmazdı (K.93).

- İşkembe suyu var ya onu sıkıp hayvana içiriyoruz o biraz fayda ediyor (K.101).

- Kuru yemler veririz (K.103).

- Eskiden yoktu mide dönmesi. Ama olunca hayvanı yan yatırıyoruz. (K.106).

4.4.9. Kolik Sancı Bağırsak Dolanması

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Birçok hastalığın belirti semptomlarından biri olan sancı tek bir rahatsızlık olarak seyretmemektedir. Sancılanmaya yol açan sebeplere baktığımızda hayvanların ıslak ve nemli duvarda yatmış olmaları, terli ve yorgunken sulanmaları bunlarla birlikte fazla yem yemeleri olarak görülmektedir. Hayvanın sancılandığına işaret eden semptomlarda hayvanın karnının üzerine yan yatacak şekilde konumlanması ve titremesi gözlemlenmektedir. Bu hastalığın tedavisinde “sancı değnekleri” kullanılmaktadır. Sancı değneğinin hammaddesi bölgede kutsal kabul edilen “merhem ağacı”ndan oluşmaktadır. Merhem ağacından oluşan değnekler iki hutbe arasında (bayram ve cuma) minber altına konulur. Cuma namazından sonra ise bu değneği bir erkek almaktadır. Dini inançlar sebebiyle bu değneği kadınlar ellememelidir. Bazı değneklerin üzerinde ayetler vardır ve bu değnek ile hayvanın karnına üç, beş ve yedi kez vurularak bu eylemde ayetler okunur. Yapılan bir başka uygulamada ise hayvanlara zeytinyağı, hintyağı, pekmez, ayırık otu kaynatılarak içirilir (Yerlikaya, 2002: 135).

Birden oluşan ve şiddetli bir biçimde seyreden sancıların sebebi hayvanlara terliken soğuk su verilmesidir. Hayvanların yemlerinde kırağılı, küflenmiş, kedi veya fare pisliği içeren yemlerin yedirilmesi de bir diğer sebeplerdendir. Sancı tedavisinde ayçiçeği yağı, sabunlu su gibi laksatif etkili sıvılar hayvana içirilmektedir. Turşu suyunun içirilmesi de hayvandaki sancıyı almaktadır. Hayvanın kulağından kirli kan akıtılarak sancının giderilmesi amaçlanır (Sinmez, 2011: 45).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- 4 sarımsak, 250 gram nar ekşisi, zeytinyağı karıştırır zorla içirirdik. Gazi giderdi. Soldan ve sağdan olmak üzere toplam 4 yerden yaradık içine kalın tuz ve zeytinyağı koyardık kurtlanmasın. Sinekler zeytinyağına konmaz. Derisinden hava çıkardı, pis kan çıkardı, derisi hava alırdı hayvan rahatlardı (K.1).

- Hayvanlarda gaz yaygın olur. Genelde yemini azaltacaksın, kuru ot

vereceksin. Sabah akşam da yarım litre zeytinyağı vermek gerekir (K.8).

- Bazı zamanlarda hayvanlarda gaz olur, yemek yemezler. O zaman sağa ve sola sırtından iki jilet kesiği yapılır. Şimdi genellikle danalar ve inekler, soğuk aldığıında karnı şişiyor. Zeytinyağı içiriyoruz, hayvan rahatlıyor (K.10).

- Bir inek karnı şiştise, bel tarafından yarıp iki taraftan zeytinyağı ve tuz koyuyoruz (K.14).

- Gaz şişkinliği olursa karbonat, hamur mayası karıştırıp içiriyoruz midesi rahatlıyor. Bunları hayvanın büyüklüğüne göre göz kararı koyuyoruz (K.15).

- Şişkinlik yani gaz için şunda soda veya zeytinyağı veriyoruz. Zeytinyağı o şişkinliği götürüyor. 400-500 kg bir inek için en azından 1kg zeytinyağı içirmek lazım (K.18).

- Gaz sorunu için gene özel bir ilacı var (K.19).

- Zeytinyağı içirilir (K.26, K.29, K.80, K.101).

- Bazı otlar kullanılıp yürütürlerdi ağaç dalı gibi şeyler kullanıyoruz (K.33).

- Herhangi bir şey yapmazdık (K.35).

- Sarımsak, zeytinyağı, nar ekşisi ağzına dökerlerdi (K.47).

- Şişeye bol limon suyu, zeytinyağı, defne yağı, bol tuz ve dövülmüş tane sumak koyularak hayvana içirilir (K.49).

- Sirke, zeytinyağı içiririz (K.56).

- Soda, maya, küllü su içiririz (K.59).

- Soda içiririm (K.65).

- Gaz, idrar sancılarında yaş mamayı su ile karıştırıp ata içiriyorum atı yürütüp koşturuyorum gazı çıkarıyorum. 2 yemek kaşığı 1 litre su cam şişe içinde karıştırıyorum (K.5).

- Atlarda sancı olduğunda veteriner yok, iğne yok En az yarım saat atı dolaştırıyoruz. Uzun iple lonj dediğimiz olayı yaparak koşturuyoruz. Yeşil ot

yedirmeye çalışıyoruz içeride bir sıkışma varsa rahatlaması için içindekini çıkarır. Atın sol arka tarafında karın boşluğu dediğimiz yere 10-15 dk masaj yapıyoruz. Gaz çıkarmak için. İçeride bağırsak düğümlenmiş ise bir şey yapamayız tedavisi yok. At bitmiştir çünkü atlar kusamaz (K.7).

- Atlarda kalın bağırsak vardır. İşkembe yoktur. Şuanda veteriner ve iğneler ilaçlar ile çözüm buluyoruz. Ama ben soda ile mayayı karıştırıp içiriyordum. Hayvanın rahatlamasını sağlıyordu (K.16).

4.4.10. Şeker Krizi

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- At yere yatıyor ve titremeye başlıyor. Kalkıp sancılanmış gibi tepkiler veriyor. Sancı gibi görünse de karaciğer yağlanması dolayısı ile şeker insülininden kaynaklanan kriz olabiliyor. Tedavisi yok. Atı dışarıda yeşillığe bırakmak doğasında bırakmak iyi gelebilir. Yemden uzak tutmak iyi gelebilir (K.5).

- Ben karşılaşmadım (K.16).

- 1 kilo şekeri sulandırıp yediririz. Pekmezde ise yarım kilo pekmezi ılık suyla ineğe yediririz. İnek kendini sağdırmak zorunda yavaş yavaş dokunacaksın eğer memesinde şişkinlik varsa huylanır sağdırmaz kendini bir tarafa yavrusunu salarsın bir taraftan da sütü sağabilirsin (K.22).

- Doğumdan sonra kalsiyum Ademin veririz (K.29).

- Şekerli şeyler yediriyorduk (K.44).

- İncir (K.87).

4.4.12. Burun Akıntısı

Soğuk algınlığıyla birlikte seyreden burun akıntısı insanlarda olduğu gibi hayvanlarda da görülen bir rahatsızlıktır.

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- En basit yöntem içeri hortum sokup su fişkırtabiliriz. Burun daha rahat aksın diye. İlkel yöntem budur. Gerisi ise ilaçtır (K.7).

- Hayvan yemden kesilirdi iyileştirmek için yağ içirirdik veya nar ekşisi içirirdik (K.40).

- Sarımsak, zeytinyağı, incir, pekmez, bal (K.87).

4.5. Salgın Hastalıklar

4.5.1. Kuduz

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

16. yüzyılda Türkçe kaleme alınan Gazaname ve Baytarname eserlerinde “kuduz, yırtıcı hayvanlarda kan hareketinden ve yakıcı sevdâ galebesinden olur; kuduz kurt, kuduz köpek, kuduz arslan ve tilkinin ısırıldığı dahi kuduz olur” ifadesi geçmektedir (Dilgimen, 1947).

Kuduz hayvandan insana bulaşabileceği gibi hayvandan hayvana da bulaşabilen bir hastalık türüdür. Bu hastalık kuduz olan hayvanın bir diğerini ısırmasıyla bulaşır ve öldürücü etkisi bulunmaktadır (Ok, 2005: 66).

Adana İmamoğlu ilçesinde yapılan çalışmada kıran hastalığındaki gibi tedavi edilemez olduğu belirtilmektedir. Bu hastalığa yakalanan hayvan silahla vurularak toprağa defnedilmektedir. Bazı uygulamalarda ise kuduz ocağına giden hayvan sahibi, o ocakta tuz okutur. Halk dilinde buna aşılama da denir (Değirmenci, 2019: 88).

Bir hayvana kuduz hastalığı bulaşmış ise hayvanın göz bebekleri büyür, ağzından salyalar dışarı doğru akar ve hayvan dik dik bakar. Muş yöresinde bu hastalığa “har-bun” (kudurmak) adı verilmektedir. Tedavi amaçlı hayvan gübresinin biriktirildiği yerde hayvanın sığabileceği genişlikte bir yer açılır. Bu hastalığa yakalanan hayvan üç kez olmak şartıyla buradan geçirilir. Genellikle diğer bir hayvana bulaşma olmaması için hayvan öldürülür. Bazen de kuyruk altında bulunan damar kesilir ve o bölgeye tuz basılırdı (Kardaş, 2019: 70-71).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Bizim oralarda başımıza gelen bir rahatsızlık değildi ama bildiğim ve babamdan da Öğrendiğim kuduz hayvan azami suretle telef edilir derin bir çukur kazılıp bol kireçle birlikte gömülür ki diğer hayvanlara bulaşmasın (K.20).

4.5.2. Şap (TABAK)

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Elazığ ve çevresinde bu hastalık için halk dabak, tavağ, tevek, tebek gibi isimler kullanmaktadır. Hastalığın belirtileri genellikle ayaklarda, tırnak aralarında yaraların oluşmasıyla ortaya çıkar. Bu yaralar ağız kenarlarında da oluşmaktadır. Şap hastalığı bulaşan bir hastalıktır. Bulaşma şekli ikiye ayrılmaktadır; meraya çıkan hayvan yağmurdan sonra toprakta oluşan yosunlara basınca ayakları yara olmaktadır. Diğer bulaşma şekli ise bu hastalığa sahip yaban domuzlarının bastığı yere basan hayvan bu hastalığa yakalanmaktadır. Tedavisi oldukça zordur. Hayvanlar çoğunlukla telef olmaktadır. Tedavi etmek için yapılan uygulamalar; ayakta oluşan yaralar kıl ipi ile açılır, dövülen göztaşı kanayan yaraya koyulur. Yara zamanla kurtlanır ve kurtlanan yaralara katran, naftalin ve DDT tozu koyulur. Gaz yağı ve katran suyu ile ayak yıkama işlemi de yapılır. Bu yaraların ağızda olanları için yapılan uygulamada ağız salça ve tuzla ovulur. Sirke ve tuz karışımı ile de tedavi edilmeye çalışılır. Bitki kökenli tedavilerde kekik otu ve ılgın kökü kaynatılır ve hayvana içirilir (Yerlikaya, 2002: 136).

“Şap hastalığı Yörüklerde genellikle tabak hastalığı olarak adlandırılmaktadır. Bu hastalık çift tırnaklı olan deve, koyun, keçi ve sığır gibi hayvanlarda görülmektedir. Hayvanların tırnaklarının arasında ve ağızda yaraların oluşmasıyla kendini belli eder (Seyirci, 2000: 191; Çabuk, 2008: 182; Gönüllü, 2004: 296). Ayaklarında oluşan yaralardan hayvan yere basamaz ve meraya çıkıp otlayamaz. Ağızda yaraların olmasıyla bir şey yiyemeyen hayvan zamanla zayıflar. Mersin bölgesinde bu hastalığa “tabak” denmektedir. Tedavi amaçlı yaraya limon sıkılır. Çam püsesi ve yağ sürmekte bu hastalığa iyi gelmektedir (Bali, 2015: 375). Erdemli bölgesinde de bu yaralara püse sürülmektedir (Kırmızı, 2015: 156). Bu tarz uygulamalar Antalya’da da yapılmaktadır (Gönenç, 2011: 76).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Veteriner yoktu, baytar vardı. Adana’da bir baytar buldum. Benim hayvanlarım tabak hastalığına yakalanmıştı. Baytarın adı Mehmet bana bir ilaç tarifi verdi tarif şu şekilde: Şap, karbonat, şeker, tuz ve az miktar su bir kabın içinde dövülecek. Bu hastalık hayvanların ağızda yara yapar. Dudak altı dil ucu pişer sabah akşam soğuk suyla serpeceksin ağızına 3 gün süreceksin. Yaptım. 3 gün olmadan iyileştiler. Ayakları bu hastalıktan yara olurdu ayaklarına motor yağı sürerdik, çamurda yürütürdük, soğuk su dökerdik. 3-4 günde iyileşirlerdi. Bu tedavi yokken çok uzun

sürerdi. Baytar bana öğretince iyileştiler. Ben de herkese öğrettim. Herkes yapmaya başladı. Herkesin hayvanı bu yöntemle iyileşti (K.1).

- Tedavisi yok. Bulaşıcıdır bir hayvan bu hastalıktansa diğer hayvanları uzak tutmak gerek (K.2).

- Karbonat, limon tuzu ve şap bunları karıştırıyoruz. Hepsinden 2 yemek kaşığı koyuyoruz. Bunları hayvanın ağzına döküyoruz. Bu hastalık en çok yüksek ateş yapıyor bunun için de günde en az 3-4 defa yıkıyoruz. Kış olsa bile yıkamak gerekiyor. Ateş 40-41 dereceye geliyor. Hayvanın ağzı dili iltihaplanıyor bu yüzden ağzına bu karışımı koyuyoruz. O ateşten hayvan yemek yiyemiyor, nefes borusuna kadar iltihaplanma oluyor (K.3).

- İneklerin nefes yollarında iltihaba sebep oluyor. Ağızlarında yara oluyor. Ahır kireçliyorlar ve hayvanın ağzını da benzin, mazot ile günde 2 kere yıkıyorlar. Bu hastalık bulaşıcıdır. Bu sebeple dikkat edilir (K.6).

- Doğuda gelen hayvanlarda çok olur. Yaz aylarında sık sık görünür. Hayvanın ayaklarını bol bol soğuk suyla yıkayarak yanık yağ kireçle ağızlarını benzinle yıkayarak götürüyor ama büyük bir hasar bırakıyor hayvanda. Hayvanı zayıflatıyor, doğuran hayvanın buzağısı %99 yaşamaz o anda yakalanırsa. En az 1 hafta düzenli şekilde yapmak gerek. Toprak zeminde kalmalı hayvanlar beton onlara eziyet eder (K.8).

- Burnundan ağzından salya akar. Pis yerlerden bulaşır bu hastalık. İnsanlara nadiren bulaşır ama hayvanlara kesin bulaşır. Ağızlarına günde 2 kere İspirto, ayaklarına kireç atarız ahırın her tarafına da kireç dökeriz. Ayaklarına gene ispirto sıkıyoruz. Rakı ile ayaklarını ve ağzını temizleriz. Tabak hastalığı ağızlarında yara yapar rakı ilaç gibi kullanılır günde 2 kere verilir iyileşene kadar yaparız (K.9).

- Tabak hastalığına şap, karbonat karıştırıp ağzına günde iki kere, ayağına vuruyorsa asiye götürüyoruz, küçük balıklar yiyince düzelir (K.10).

- Ayaklarda mantar olur, çamurda gezdirmek veya yağ koymak iyi gelir (K.14).

- Tabak hastalığı iki çeşit oluyor. Ya bağırsaklarına ya da ayaklarına vuruyor. Ayaklarına vurduğu zaman genellikle biz eski yöntemlerle, tuz ve ekşili şeylerle onu geçirmeye çalışıyoruz, nar ekşisi falan. Bunları ağzına sürüyoruz, içiriyoruz,

ortalama yarım kilo veriyoruz, günde bir veya iki defa yapıyoruz, ortalama 3-5 gün içinde iyileşiyor. Ayaklar için ise genelde toprakta gezdiriyoruz. Vücutlarında yara olduğunda alkolle yıkanabilir, gres yağı sürülebilir, kantaron yağı sürülebilir, yaranın durumuna göre günde 1-2 defa yapılır (K.15).

- Ben kendimi bildim bileli devlet şap aşısı yapar köylerde ama eskiden hayvanların üzerine katran sürdüklerini biliyorum (K.18).

- Toynaklı bütün hayvanlarda oluyor. Özel ilaçları var onları kullanarak tedavi yapıyoruz bundan önce eski yöntemleri bilmiyorum (K.19).

- Bizim yöremizdeki ismiyle tabak hastalığı hayvanlar arasında aşırı bulaşıcı bir hastalıktır ve rüzgârdan bile diğer yakın bölgelerdeki hayvanlara bulaşabilir bu yüzden çoğu hayvan yetiştiricisi hayvanlarının içerisine dışarıdan kimseyi sokmak istemez. Bundan çok şikâyetçi olduğumuz için ahır ve ağıl girişlerinde ve içerisinde sürekli toz ve suyla karıştırdığımız kireci yerlere duvarlara uyguluyoruz. Kireç mikrobun yok edilmesinde eskiden beri en etkin kullanılan bir yöntemdir. Tabak olan hayvan iştahı düşer zayıflamaya başlar bu yüzden meraya salıncak ve dinlendirilir ağızda ve ayaklarda yara oluşur kireç suyla cıvık hale getirilir ayaklara tırnak içlerine ve ağıza sürülür tuz ve zeytinyağı karıştırılır aynı şekilde uygulanır (K.20).

- Motor yağı süreriz. Eklem yerlerine, tırnak aralarına, kireçle boyama yapardık (K.23).

-Kireç atarız temizleriz, ilaç kullanırız (K.24).

-Yanık yağ ve motor yağı dökerdik. Tırnaklarının arasına sürerdik. Çamur da iyileştirirdi (K.28).

- Belli bir yere su tutup ilacı koyup içiriyorduk (K.39).

- Yaş toprağa veya suya bastırırız faydası oluyor hamur yedirirdik (K.43).

- Yanık motor yağı kullanıyorduk (K.44).

- Tırnakların arasında çürür o çürümeden kireç serpilir kireç yoksa asi nehrine aside bağlardık balıklar yesin diye ağızda olursa ispiro koyardık (K.46).

- Nar ekşisi zeytinyağı tuz karıştırıp içirirdik hayvana ağzını yakacak şekilde hatta sumak, sarımsak dövüp koyardık antibiyotik görevi var. Ayaklarına da tuz koyarız orayı yakсын diye (K.49).

- Ağzına ayağına benzin koyuyoruz (K.52).
- Karbonat sürüyoruz. Kireç benzin sürüyoruz (K.54).
- Katrana batırırdık ayağını iyileşirdi (K.56).
- Ağzına vurmuşsa eğer tuzla ovarız. Ayaklarına vurmuşsa deterjan sürüyoruz (K.72).
- Omo Matik tozla yıkar bizde ise ağzın nar ekşisi sumak ve tuzla ovarız. Sarımsak ta çok iyi gelir. Şimdi ise şap aşıları çıktığı için tabağa düşmüyorlar (K.80).
- Tabak olunca benzinle yıkıyoruz (K.101).
- Sumak, sarımsak, salça, nar ekşisi, tuz süreriz ağzına (K.106).

4.5.3. Sarılık

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Sarılığın semptomlarında; hayvanın gözleri sapsarı görünür, derisi ve vücudunda da sararmalar olmaktadır. Hayvan iştahtan kesilir. Yüksek ateş görülmektedir. İdrarda ve sütte kan vardır (Sinmez, 2011: 55).

Sarılık hayvanlarda yüksek ateş yapmaktadır. Bu yüksek ateşi düşürmek için hayvan soğuk su ile yıkanır. 300 gr “Sıraç” (sıraca) otu 1 litre suyun içinde kaynatılır ve hayvana içirilir. Bu sudan keçilere 1 çorba kaşığı, sığırlara ise 1 çay bardağı içirilerek tedavi edilir. Diğer tedavi yöntemlerinden ise dut, dut kurusu, soğan, yeşil ot ve sarımsak hayvana yedirilir. Sarılık tamamen gidene kadar hayvana 1 su bardağı dut pekmezi içirilmektedir (Alan, Eryol, Özen, 2021: 163-164).

Birçok bölgede sarılık hastalığı kulaktan kan akıtılarak tedavi edilmektedir (Yiğit, Sinmez, Yaşar: 2015, Köylü: 2021, Sinmez: 2011, Kardaş: 2019).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Yazın görünür. İlaçlarla geçer. Biz eskiden günde 10 tane aspirini suya katarak iyileştirdik. Sabah öğlen akşam bunu yapardık (K.8).
- Ben hep yıkardım. Günde 3-4 defa ama iyileştiremiyordum (K.9).
- Bilmiyorum (K.37).

- Kurtaramadık (K.43).
- Sarılık otu var onu yediririz (K.57).
- Yarardık sırtını tuz basardık (K.58).
- Karşılaşmadım (K.59).
- Sarılık ağacı var bizde ondan kaynatıp suyundan içirmek lazım, ne kadar içirmek lazım içeceği kadar içer ve geçer (K.60).
- Pekmez içiririz (K.103).
- Sarılık zamanında benim bir ineğim öldü çaresi yoktu öldü maalesef (K.106).

4.5.4. Delibaş

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Bu hastalık bir parazit çeşidinin köpek ve tilkilerin ince bağırsaklarında yaşamasıyla varlığını sürdürür. Koyun, sığır, at, deve, geyik ve insanların merkezi sinir sisteminde de yerleşir ve orada gelişir. Bu parazit canlılarda sinir bozukluğuna sebep olur (Ok, 2005: 166). Muş bölgesinde yapılan saha çalışmalarında belirlenmiştir ki delibaş hastalığı bir yaşına kadar gelen küçükbaş hayvanlarda sık karşılaşılan bir durumdur. Sıklıkla kuzularda kendini göstermektedir. Hayvan sahiplerine göre bu hastalık burundan giren kurtların beyine kadar gitmesiyle oluşmaktadır. Semptomun belirtilerinde hayvan, hareket kontrolünü sağlayamaz ve sürekli döner (Kardaş, 2019: 50).

Bu hastalığın tedavisi tam olarak yoktur. Erken teşhis koyulabilmiş ise hayvan kesilir. Tedavi amaçlı demir şiş ateşte ısıtılır ve hayvanın başına dağlama yapılır. Yarma işlemi yapılarak kan akıtma eylemi bu hastalık için de uygulanmaktadır. Hayvanın gözünün ön bölgesinde bulunan damar kesilir. Bir başka tedavi yönteminde ise hayvan sahibi ateş yakarak hayvana ateşin dumanını solutur (Yüksel, 2012: 70).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Öyle bir olayda hemen sürüden ayırıyoruz. Hayvanın burnundan sıvılar geliyor. Kurtlanmaya daha çabuk yakalanıyor. Burunda dışkıda kurtlanma gözleniyor.

Hayvan normal halinden daha geç otlanıyor. Tedavisi yok yakalanan hayvanlar bıçak altına gidiyor (K.19).

- Ona çare yok (K.25).

- Bilmiyorum (K.41).

- Başını sürekli sallar tedavisi yok kesilir (K.51).

-Tedavisi yok. Delibaş olan hayvan sürüden geride kalır (K.107).

4.5.5. Üç Günlük Hastalığı

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Üç günlük hastalığının bulaşmasına etken sivrisinek ve tatarcık sineklerinin ısırmasıdır. Sığır ve mandalarda görülen bu hastalığın semptomlarına baktığımızda yüksek ateş, depresyon, iştahsızlık, titreme ve topallık oluşmaktadır. Bu hastalığın yayılmasındaki en önemli etkenler hayvan nakilleri ve rüzgârlardır. Bu hastalık Türkiye’de; Osmaniye, Adana, Hatay, Gaziantep, Adıyaman ve Şanlıurfa’da görülmektedir (Öztürk, 2012: 25-26).

Hastalık hayvanlarda seyrettiğinde; serum kalsiyum, inorganik fosfor ve total protein değerlerinde ciddi azalmaların olduğu ve tedavi amaçlı bu durumlarda ortaya çıkan farklılıkların değerlendirilmesi ve ona göre tedavilerin uygulanması gerekmektedir (Şahin, Çamkerten, Gürgöze, 2004: 73).

Hastalığın belli bir tedavi yöntemi bulunmamaktadır. Henüz bir aşı da bulunmamıştır (Tuncer, Yeşilbağ, 2012: 69).

Türkiye sahası halk veteriner hekimliği derleme çalışmalarında bu hastalığa ilişkin bilgi bulunmamaktadır.

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Eskiden yoktu bu hastalık hayvanlar meraya çıkardı otlardı önlem alınırdı sinek konmasının hastalık bulaştırmasını diye yağ sürerlerdi ama şimdi ilaçlara güveniyorlar ama ilaçlar önlemiyor hayvanlar hasta oluyor (K.3).

- O hastalık başka ilden geldi. Sadece Çukurova'ya ait bir hastalık, mevsimsel olarak geldi Akdeniz sineği ile birlikte belirli bir zamanda oldu geçti tüm Türkiye'de etkisi görülmedi. Bu tür hastalıklar için de gene ilaçlar var. Yani fiziksel olarak hayvanı sinekten korumak imkânsız ilaçlar ile tedavi sağlanıyor (K.17).

4.6. Doğum ve Jinekoloji

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Halk tarafından hayvanın doğumda zorlandığı zamanlarda müdahale edilmektedir. Bu durumlarda yavruyu bağlayarak iple çekme işlemi uygulanmaktadır. Bazı bölgelerde ise bu işle uğraşan kişiler (nalban, çoban, cambaz) el ile doğuma yardımcı olmaktadır. Dinsel tedavi yöntemleri de uygulanmaktadır. Doğum yapacak olan hayvana mavi boncuk, muskalar takılır ve doğum sırasında dualar okunup üflenir (Dinçer, 1967: 49). İnekler hayvan sahiplerinin bütün uğraşlarına rağmen gebe kalamamışlarsa Cuma günü akan suya üç kez olacak şekilde üzerinden sağa sola geçirilir ve ayaklarına ip bağlanır. İp suyun üzerinde kesilirken Kulhuvallahu duası okunur (Aça, 2018: 31).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Elimizle ters dönen bebeği çevirirdik ama çok zor midem bulanırdı. İnek doğururken kokusu oluyor ben yapmaya yanaşmazdım. Abilerimin de midesi bulanırdı. İki kişi yapardık biri annesinin memesini tutar verirdik emmediyse sütü ağzına sağardı biri de zorla kaldırırdı ayağa. 7 güne kadar ayağa kalkıp emmeyen vardı biz yardım ederdik çeşit çeşit olurdu hayvan kendi yiyen de olurdu bizim yardım ettiğimiz de doğdu ve baygınsa burnuna soğan koyardık. Torbayla doğmuşsa nefessiz kalır ve ölür biz o torbayı yırtardık bir cisimle (K.1).

- İneği 20 gün bekliyoruz boğa isteği olmuyorsa belli olur ya da derisinin parlamasından anlıyoruz. Başka bir yöntem de elle bakıyoruz. Hayvanın sağ tarafından 5 buçuk 6 ay sonra elle bastırarak anlıyoruz. Annenin sütü sağılır içine çiğ yumurta kırılır bebeğe içirilir. Vitamin amaçlı yaparız bunu yavru güçlensin diye. Pirinç, Buğday yedirilir. Şekeri düşmesin diye. Kan kaybı olan yarım kilo şeker 1 kilo su içiriliyor hayvana. Hayvan doğumdan sonra kendi eşini yemesin diye orayı hemen temizleriz çünkü onu yerse sütü azalır. Bunlar püf noktalar. İncir yediririz iştahı açılsın, sütü çoğalsın ve güçlensin diye (K.3).

- 11 aylık bir süreç var. 11 Aydan sonra 3-5 ay arasında gebelik dönemleri oluyor. Bu dönemde atların yumurtlama zamanları oluyor çiftleşmeyi yumurtlama zamanlarına denk getirmek lazım. Kadınlarda adet dönemi olduğu gibi atların da yumurtlama dönemlerinde akıntıları olur bu akıntı çiftleşmeye hazır olduklarını gösterir. Aygırın yanına götürülür arada

demir parmaklık olur birbirlerine gösterilir ve olumlu tepki varsa ikisinde de çiftleştirilir. Atların gebelik dönemleri 11 ay sürer. 11 ayın sonunda otlakta ise diğer atlardan ayrılarak kendine gizli bir yer bulur ve orada doğurur. Ahır gibi bir yerde ise takip etmek gerekir. Sınırlı alan olduğu için tay ters gelebilir ya da duvara sıkışabilir. Ters bir durumda müdahale ediyoruz. Bebek ters geliyorsa kendi ellerimizle bebeği atın rahmine geri iterek orada döndürüp kendi pozisyonuna koyarak çekiyoruz. Kendileri doğuramıyorsa bu şekilde biz yardım ediyoruz. Doğumdan sonra 45 dakikalık bir süreç var. Tay kendi kendine annesinin yardımıyla kalkmıyorsa biz kucaklayarak onları kaldırıyoruz. Kalktıktan sonra annesinden süt emer ve sonra uyumaya geçer (K.5).

- Bazı ineklerin yavrusu büyük olduğu için inek yavrusunu kendiliğinden doğuramıyor biz de bu sebeple elimizi zeytinyağı ile yağlayarak ineğin rahmine götürüp yavruyu kaydırarak rahimden çıkarıyoruz. Çekme yapılması yanlıştır çünkü yavrunun uzuvları çekildiği takdirde sakatlanmalara sebep olabilir. Genellikle ters gelimlerde bunu yapıyoruz. Ama inek doğum yapamıyorsa yavru gelmiyorsa geleneksel yöntemle sezaryen yapıyoruz. İneği bağlıyoruz ve sağ ayağını kaldırarak havaya doğru bağlıyoruz. Karnına zarar vermeyecek şekilde deriyi 10 cm kesiyoruz rahmi kestikten sonra yavruyu çıkararak göbek bağına bağlıyoruz. Çuvaldız ve iplikle geri dikeyiyoruz. Bütün bu işlemler bittikten sonra göktaşı tozunu yaraya sürüyoruz. Doğum sırasında yere saman dökeriz ki doğacak yavru üzerindeki sıvıdan kaynaklı kayıp sakatlanmasın (K.6).

- 11 Aylık bir süreçtir. Gece bekliyoruz atları bazen kendiliğinden de doğurmuş olur. Kendisi doğurmamışsa yardım ediyoruz üzerindeki plasentayı alıyoruz. Çünkü su dolu bir torba içinde geliyor. Onu elimizle patlatıyoruz. Sonra göbeği kesip tayın göbeğini bağlıyoruz önce burun deliklerinden ağzımızla nefes veriyoruz kendine gelsin diye ve içeride beslendiği koyun dalağı gibi küçük bir şey var bazen boğazını tıkayabiliyor. Elimizi boğazına sokup onu çıkarıyoruz. Doğar doğmaz tırnaklarına vuruyoruz yarın öbür gün nal çakılacağı zaman insanoğlundan ürkmesin diye. Ama en önemlisi annesinden doğar doğmaz anne vücudundan önce kendi vücudumuzu koklatıyoruz bizi de annesi gibi görsün bize güvensin diye o koku hassasiyetini bilsin bu da benim familyadan desin diye yapıyorum bunu da yabancı insanlardan öğrendim. Doğumda ata tabi ki yardım ediyoruz. Atın yatışına göre bacaklarına, tırnaklarına doğru tayı çekiyorsun tabi düz geliyorsa öyle yapıyoruz. Ters geliyorsa içeride çevirmek gerekiyor boğulmadan yapmak gerekiyor. Tay doğumdan iki saat sonra kalkar ve dört nala koşabilir (K.7).

- Bir hayvanın tohumlanmasından sonra 9 ayda insan gibi doğuruyor. Yavruya kesinlikle ağız sütü verilmeli biz bazen yumurta veriyoruz. Soğan veriyoruz ilk doğduğunda ayılsın diye koklatıyoruz. Yavrunun göbek bağına tentürdiyotla yıkıyoruz ve bağlıyoruz.

Kesmiyoruz kendiliğinden kesiliyor. 3 aydan aşağı süt verilmez. Doğumda biz veterinerden daha uzmanız. Bir hayvan bazen doğurur 40 günde hemen tohumlanır tutar (K.8).

- 9 ay hamilelik süreci var. Kendi halinde doğurmazsa biz yardımcı olurduk. Yavru ters geliyorsa içeride düzeltirdik. Yavrunun ayaklarını bağlayıp çekerdik. Zemine saman atarız yer kaygan olduğu için yavru ona düşsün diye. Yavru doğduktan sonra üzerine su dökerdik ve soğan koklatırdık. Bilinci yerine gelsin ve nefes alsın diye yaparız. İneğin tansiyonu yerine gelsin diye şekerli su ve buğday verirdik, kuru incir, üzüm verirdik. Yavru 10 gün bağlanmaz annesinden süt içer ve 10 gün sonra bağlarız süt içireceğimizde ineğin 2 memesini ona veririz. Ağız sütünü içmeyiz yavrusuna veririz o içer ondan sonra biz o sütü sağıp akan suya dökeriz ki sütü aksın gelenektir bu daha da süt çoğalsın diye yaparız (K.9).

- Hayvan doğum yaparken zorlanıyorsa yardım ediyoruz. Yavru ters geliyorsa düzeltiyoruz. Biz dedemizden gördük. Hayvan doğduktan sonra kendine gelmediyse iğne yaparız, güçlü bir iğne, serum takarız. Bebeği doğunca suyla yıkıyoruz. Bazen inekler doğum yaparken, buzağılar baygın doğmuş olabiliyorlar. Anne karnındaki sudan boğulmuş gelebiliyorlar. Onun ağzını temizliyoruz, kendine gelmemiş ise kalp masajı yapıyoruz. Soğan kırıp onunla ayıltabiliyoruz. Annenin tansiyonu düşerse kuru incir, kuru üzüm yediriyoruz (K.10).

- İnek doğduğunda, ilk önce yavrusunu siliyoruz veya üzerine ılık bir su döküyoruz sonra annesinin önüne getiriyoruz üzerine tuz serpiyoruz, annesi onu yalayarak ayağa kaldırmaya çalışıyor eğer kalkmazsa biz yardımcı oluyoruz. Ağız sütü yavru için çok sağlıklı bir şey, bazen anne emzirmese bile biz emmesi için yardımcı oluyoruz. Çünkü onun için sağlıklı. Bir de bazen doğumlarda karşılaştığımız şeylerden biri, inek doğum yaptığında yavrunun kalbi durmuştu, Adnan İflazoğlu bacaklarından tutup baş aşağı sarkıttık, onun içmiş olduğu suyu kusturduk ve kalp masajı yaptık ve yavruyu hayata döndürdük (K.11).

- Keçileri biliyorum, memenin ön tarafından elinle tutup kaldırıncı karnındaki yavru eline değer. 5 ayda doğar. Kendiliğinden doğuramıyorsa, yardım ediyoruz. Bebek ters geldiyse geri itiyoruz. Kafa tarafından gelince çekerek yardım ediyoruz. Keçi rahat doğursun diye altına saman ya da talaş koyuyoruz. Bebek ilk doğunca arka ayaklarından kaldırıyoruz anne suyu içmişse kusuyor, nefes alması için burnunu siliyoruz, baygınsa soğan koklatıyoruz (K.12).

- Hayvan doğumda zorlanıyorsa yardımcı oluyoruz elimizle çekiyoruz. Hayvan doğurduğunda, yavruları temizliyoruz anne de yalayıp temizliyor, yavru kendine geliyor. Doğan yavru, ilk önce fazla ağız sütü içmiyor, sonra yine normal süt içmeye devam ediyor. Hayvan halsizleşiyor. İncir vs. yediriyoruz kendine geliyor (K.14).

- İnekler doğumu kendi yapamıyorsa kendimiz yardımcı oluyoruz. Yavru ters geliyorsa elimizle geri yerine itip düzeltiyoruz düzgün doğurmasını sağlıyoruz. Yeni doğan bebeği arka ayağından kaldırıyoruz, yüzünü siliyoruz, burnunu temizliyoruz, kalp masajı yapıyoruz, hayvan kendine geliyor (K.15).

- Atlarda suni dölleme yasak, normal dölleme vardır. Hamilelik süresi 11 aydır. Hamile olduğu zaman kısarak kendini ağırdan alır tüy döker ve tüyleri normalden daha parlak olur. Atların hamileliği inekler gibi değildir ilk 1,5 ayda zaten hayvan farklı davranışları ile belli eder. Evet, doğum sırasında yardımcı oluyorum hayvana büyük sancısı oluyor onun geldiğinde yavru doğum kanlına giriyor ve yavru bu kanaldan çıkmak için zorlanıyorsa doğarken ilk başta ön ayakları gelir ön ayaklarından çekerek yavrunun doğumuna yardımcı oluyorum. Eğer ters dönmüş ise elimle olması gereken hale döndürüyorum ama arka ayakları önce çıkarak da doğduğu oluyor sıkıntı olmadan. Tay doğduktan sonra ilk yarım saat bekliyoruz. Annesi yalıyor temizliyor sonrasında hayvan memeye gider. Gitmezse biz yardımcı oluyoruz ilk sütünü emmesi çok önemli tay için doğduktan sonra ilk 1 saat çok önemli içindeki dışkıyı atması lazım sütünü emdikten sonra dışkıyı atmazsa sorun olur. Bazı taylar hemen emmiyor annesine gitmiyor, onları biberon ile besliyoruz. Yavru doğduğunda dili biraz şişmiş geliyor ondan dolayı bazen emmiyorlar o gibi durumlarda biberon kullanıyoruz. Evet, yavrunun baygın geldiği de oluyor bazen o zaman soğan koklatırım kendine gelmesine yardımcı oluyorum, burnuna üflüyorum ağzını kontrol ediyorum bir sıkıntı var mı diye. Pekmezli su ya da şekerli su veriyoruz özellikle doğum sırasında çok fazla kan kaybeden kısaraklar oluyor özellikle onlar için gerekli bir takviye ben pekmezli su kullanıyordum. Günde 2 defa veriyordum (K.16).

- Her hayvanda doğum sırasında yardım ediyoruz. Doğum sancısına girdiğinden itibaren ona yardımcı oluyoruz. Buzağının ayaklarından tutuyoruz ve çıkmasında yardımcı oluyoruz. Kurutmasında yardımcı oluyoruz bazen bazı hayvanlar yavrularına bakmazlar biz yardımcı oluyoruz kurutuyoruz. Süt almasına izin vermese de sütü sağıp biberon ile içiriyoruz (K.17).

- Elimizle çekiyoruz gelmesine yardımcı oluyoruz. Eğer ters gelirse içerde düzelmesine yardımcı oluyoruz ondan sonra çekiyoruz. Kafa suyu yutmuştur düşüncesi ile ayaklarından bağlar ters çevirir yukarı kaldırırız başını boynunu burnunu suyla ovarak temizleriz hava alsın diye içindekileri akıtsın diye. Eğer kendine gelmez ise soğan koklatırız doğduktan sonra yavruyu sıcak tutmak ve rahat ettirmek için altına bir şeyler koyarız. Dişiyse 9 ayda doğurur erkekse 9 ay 10 gün sonra doğurur. Şimdi ultrason var hemen anlaşılıyor eskiden danaya çekildikten sonra 20 -25 günü geçirdikten sonra eğer danaya gelmez ise hamile demektir. Yavrusu en az 60 bazen 90 güne kadar çıkan günlerde emzirir. Doğum sonrası

tansiyonu düşüyor. Eskiden şekerli su içiriyorduk. Sonra bir veterinerin tavsiyesi ile pekmez vermeye başladık (K.18).

- 6 ay sürüyor koyunlarda. Hamile olduğunu anlamak için takip ediliyor koça gelmesi kuzuya döndüğü zaman koça geliyor. Hayvanın davranışları takip ediliyor bundan yaklaşık 2 ay sonra hamileliği anlaşılır hale gelir. El ile kontrol ediyoruz. Doğumdan sonraki 8 –9 ay sonrası kuzu olduğu dönem. Evet, el ile dışarı çıkmasına yardımcı oluyoruz. Daha önce ters dönmüş bir hayvanla karşılaşmadım. Yavru baygın gelmişse ağzındaki pislikler çıksın diye yıkıyoruz. Göğsünde yukarıya doğru hafif bir baskı uyguluyoruz. Eğer halada kendine gelmez ise soğan koklatabiliyoruz. Tansiyonu düşerse tuzlu ayran içiriyoruz. Önce yarım litre ile başlıyoruz hayvanın durumuna göre artırıyoruz. Hala daha hayvan kendine gelmezse vitamin takviyesi yapıyoruz. Yavrunun 3 ay süt emmesi gerekmektedir. Tabi bu süreçte sadece süt değil otla da besleniyor (K.19).

- Hayvanlarda gebelik belirtileri dişilerin erkekleri yaklaştırmamaları ile başlar ve vajinasından koyu bir sıvı salgılar. Genellikle gebe olduğunu düşündüğümüz hayvanları kasıklarından elle kontrol ederek içeride kese olduğunu anlarız doğumu yaklaşan hayvan indirme dediğim memelerin sütle dolması ve şişmesi bunu gördüğünüzde de doğumun çok yakın olduğunu anlarız. Hayvanın artık doğum zamanının geldiği ve doğurmak üzere olduğunu kendine tırnaklarıyla toprağı eşerek yer ayarlar ve bunu sürekli yapar. Kendine kuytu ve iç gudubet olarak yavruya zarar gelmeyecek bir ortam hazırlar. Yanına kimsenin yaklaşmasını istemez. İlk doğumda hayvan zorlanır ve yavruyu rahat doğuramaz. Yavru çıkmak ister anne zorlanırsa biz bir elimizle yavrunun ön bacaklarından tutarak diğer elle de çat dediğimiz makat kısmına bastırarak hayvanın zarar görmeden doğmasına yardım ederiz. Yavru baygın gelebilir. Genellikle ilk doğumu olan hayvanlarda görülür. Doğuma yardım edilip yavru çıkartılır, burnu sıkılıp içerideki sıvı boşaltılır ve buruna üflenir yavru baş aşağı tutulup ılık suyla biraz başına dökülür kendine gelmesi sağlanır (K.20).

- Hamilelik süreci 5 ay kadar sürer cinsine bağlı olarak çiftleşme süreleri ve gebe kalma günleri değişmektedir yerli ırklarda veya kangal türü koyunlar senede bir kez doğurur sonbahara girerken çiftleşir ilkbahar yaz döneminde doğum gerçekleşir. Sakız, Merinos ve Romanov cinsi koyunlar senede iki defa gebe kalabilirler doğumu sürecine giren koyunlar kendi başlarına doğumu gerçekleştirir yüzde iki veya üç ihtimalle yardım edilmesi gerekir. Açık besi olarak yetiştirilen koyunlar gezdikleri ve yeşil ot yediği için kuzunun anne karnında rahat etmesini sağlar ahırda beslenen koyunlar ise verilen kaba yemden dolayı yağlandığı için doğumda yardım gerekebilir. Yardım gereken durumlar ise kuzunun büyük veya ters gelmesi durumunda yardım edilir. Böyle durumlarda elle müdahale edilmesi gerekir doğum kanalları büyükbaş gibi olmadığı için kanal içinde döndürülmez kuzunun

kuyruğu bulunarak arka ayaklarıyla birlikte dışarı çekilir. Çoklu doğumlarda daha çok görülür. Baygın gelen yavruya ise hemen kesenin patlatılması gerekir ve annenin yanına getirilerek yalayıp kurulması sağlanır kuzunun ısı seviyesinin düzelmesi içindir (K.21).

- Dış taraftan bir bakarım, karın tarafından elimi içine sokarak kontrol ederim. Eğer ilk hamileliğiye kendini memesinden belli eder. Sağ taraftan kontrol ederim. Tüyleri parlak ve düzenli olur. 9 ayda bir doğum yapar. Doğurduktan sonra minimum 50 gün sonra hamile kalabilir. Şimdi bazı hayvanlar kendi doğumunu yapabilir. Eğer kendi yapamıyorsa elimize zeytinyağı süreriz. Elimizi sokarız eğer yavru içeride ters dönmüşse düzeltiriz. Bebek annenin suyundan içmişse en az 10 dakika ayaklarından havada tutmamız gerekir içindeki salyaları döksün diye. Bu durumda hemen burnunu sileriz. Bazen hayvan baygın gelir o zaman burnuna soğan tutarız. Baktık olmadı soğuk su dökeriz. Altı hep kuru kalsın diye, memesi iltihaplanmasın diye, doğum yaparken de yavru saman üzerine ya da kuru ot üzerine iner. Bebeği yaklaşık 2 ay annesinin yanında bırakırız. İlk 15 gün üstünde bırakılır gelişmesi için bir meme bırakılır sabah bir akşam bir eğer anne sütünü içerse daha çok güzelleşir daha güçlü olur. Eğer meme iltihaplanmışsa sürekli sağmamız gerekir yoksa buz ve zeytinyağı süreriz yumuşatmak için tıkanma varsa tavuk veya güvercin tüyünü memesine sokarız sıkıp sıkıp bırakırız memesindeki iltihabı atsın diye. Doğumda tansiyon düşerse yem veririz şekerli su ve pekmez yediririz. 1 kilo şekeri sulandırıp yediririz. Pekmezde ise yarım kilo pekmezi ılık suyla ineğe yediririz. İnek kendini sağdırmak zorunda yavaş yavaş dokunacaksın eğer memesinde şişkinlik varsa huylanır sağdırmaz kendini bir tarafa yavrusunu salarsın bir taraftan da sütü sağabilirsin (K.22).

- Doğurtmak için zeytinyağı kullanırız, sıcak su kullanırız, doğumdan sonra soğan koklatırız (K.23-K.107).

4.6.1. Plesentanın (Etene) Dışarı Atılamaması

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Hayvan doğum yaptığında eteneyi kolayca dışarı atabilmesi için genellikle hayvana ılık su içirilmektedir. Bir başka uygulama ise sıcak suyun içine beyaz şap konularak eritilir ve hayvana içirilir ya da hatmi otu yedirilerek etenenin dışarı atılması sağlanır. Doğum yapan hayvana tezek dumanı koklatılırsa da etene dışarı atılır bu da farklı bir yöntemdir (Kardaş, 2019: 83). Zeytinyağı, bir tabak mısır unu ya da kepek, kaynatılmış yıllanmış fasülye suyu ve beş adet aspirin ezilerek ılık su ile hayvana içirilir. Bu yöntem ile ineğin eşi (ayaktaşı) dışarı atılır. Hayvana kendi sütünün içirildiği de olur (Aça, 2018: 28). Doğum yapan hayvanlar bazı durumlarda

eteneyi yemektedir. Halk tarafından hayvanın eteneyi yemesinin olumsuz olaylara işaret ettiği ifade edilmektedir.

Hayvanın eteneyi yemesinin hayvana etkileri; huzursuzluk, sütün azalması, rahatsızlık, yerinde duramama gibi olumsuzluklardır(Batmaz, 2010: 267). Hayvanın eşini yememesi için eşi toprağa gömülür ya da yabancı bir hayvana atılır ki o yesin. Büyüsel işlem olarak ise etene akan suya atılır ve bu işlem yapıldıktan sonra sütün artacağı düşünülür (Kardaş, 2019: 83).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Doğumdan sonra inek eşini atamamışsa ineğe zeytinyağı ya da soda içirilir. 500 ml soda 4-5 gram maya karıştırılarak içiriliyor eşi düşüyor ama ne yazık ki bu yöntemin yan etkisi gazdır. 1 Hafta eşinin düşmesi bekleniyor ama düşmüyorsa bu yöntem yapılıyor tabi bu yöntemin de yan etkisi sebebiyle hayvan hastalanıyor iyileşmez ise kesime gönderiliyor (K.6).
- Bir tabak buğday verirdik. Şekerli su da verirdik bazen işe yarardı bazen yaramazdı (K.9).
- İneğin eşi düşmemişse onu bir kaç gün bekleriz sonra taş falan bağlayıp düşürürüz (K.10).
- Hayvana şekerli su, bir kaşık tuz vs. düşürmesine yardımcı oluyor. Hayvanı kendine getiriyor. Ama kendisi düşürmesini tercih ediyoruz (K.15).
- Doğumdan sonra takip ediliyor genellikle kendisi düşüyor ama bir sıkıntı olursa dışarıdan elle ile müdahale ile biz çıkarıyoruz (K.16).
- İneğin eşi düşmemişse ona buğday yediririz, zeytinyağı içiririz ve bekleriz onu 1 kilo arpa yarım kilo zeytinyağı içirmek lazım (K.22).
- İlk doğum yaptığı zaman sağlam buğday veriyoruz. Olmazsa veterinerine haber veriyoruz (K.26, K.29).
- Buğday yedirip nar şerbeti içirirdik. Pekmez içirirdik (K.39).
- Eşini aç olan anne yer ama bile bile hiçbir at yemiyor karnı aç olan her canlı yer onu. Benim baktığım hiçbir atta buna şahit olmadım (K.7).
- Şekerli su veriyorduk doğumdan sonra 100 milim kalsiyum veriyoruz. İnciri kaynatıp yediriyoruz. Bağırsağı yumuşasın diye tereyağı veririz (K.43).
- Atların eşlerini yemesinin sebebi doğada kan kokusunu alan başka hayvanların gelmesini engellemektir. Bu sebeple hayvan eşini yer ve

doğurduğu tayını yalamaya başlar ki yırtıcı hayvanlar bu kokuyu alıp onları yemeye gelemesin. Eş yemesinin hiçbir zararı yoktur. Tabi bizim yanımızda av durumunda olmadıkları için biz eşlerini önlerinden alıyoruz (K.5).

4.6.2. Göbek Bağı Kesimi

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Göbek bağı kendi kendine düşmemiş ise oraya kolonya konulur. Veterinerin tavsiyesiyle halk kolonyayı döktükten sonra çuval ipi ile göbek bağını bağlar (Sinmez, 2011: 59).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Yavru doğunca göbek bağını bağlamak gerekir (K.3).
- Göbeği kesip tayın göbeğini bağlıyoruz (K.7).
- Yavrunun göbek bağını tentürdiyotla yıkıyoruz ve bağlıyoruz (K.8).
- Göbeğini sert bir cisimle kesip bağlarız (K. 22- K.107).

4.6.3 Rahim Patlaması

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Rahim dışarı çıktığında yerine geri yerleştirmek için hayvan doğumu konusunda tecrübeli halk baytarları bu iş için çağrılır. Muş bölgesinde bu işlem iki yöntemle yapılmaktadır. İki yöntemde de rahim iyice yıkanmalıdır. Yıkandıktan sonra rahim yerine tekrardan yerleştirilir ve dikilir. Rahim dikildikten birkaç saat sonra açılır. İkinci yöntemde ise rahim odun ile yerleştirilir ve oduna bağlanmış olan ipler hayvanın ön ayağına ve başına bağlanır. Birkaç gün sonra hayvan iyileşir (Kardaş, 2019: 84).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Rahmi patlayan ineklere de dikiş yapılıyor. Dışkısını yaparken ya da ıkınırken rahmi dışarı çıkıyor ve dikiliyor bu da kısırlığa sebep oluyor. Kısır olan ineğin de sütü olmadığı ya da üreyemediği için inek direk kesime gönderiliyor (K.6).
- Rahim patlaması olduğunda ilaç verilir, olmazsa veteriner tedavi eder. Edemezse

kesime gider (K.15).

- Rahmi içeri itiyorduk (K.34).

- Rahmi içeri itiyorduk ve bir kaç gün yatmasını engelliyorduk bu hastalık genellikle doğumdan sonra oluyordu (K.40).

- Etrafta gördüm içine geri koyuyorlar. İçine atıyorlar hemen (K.51).

- Ustaları var içine geri koyarlar onu (K.56).

- Kalçasını yukarı kaldırırın. Elini ılık suyla sabunlarsın ve elinle içine geri koyarsın (K.57).

- Hiç karşılaşmadım (K.72).

- Onu direk kasaba veriyoruz dikince bile tutmuyor (K.80).

- Kesime yollarız (K.72).

4.6.4 Kısırlık

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Muş yöresinde hayvanın kısır olduğuna iki yılda gebe kalmadığı takdirde karar verilir. Kısır olan hayvana müdahale, yuvasına jiletle kesik atılarak edilir. Gebe olma yaşına gelen hayvanların aşırı kilo alması önlenir. Bütün çabalara rağmen kilo alan hayvana ağır işler yaptırılarak zayıflaması amaçlanır. Bu yörede yoğun olan inançlardan biri de ikiz getiren hayvanın yavrularından birinin kısır olacağıdır. Büyüsel işlem olarak kısır hayvan için karayılan öldürüldükten sonra baş ve kuyruk kısımları kesilerek yakılır. Karayılan küçükbaş hayvanların tuzlarına karıştırılarak yedirilir ve böylece hayvanın kısır olmasının önleneceğine inanılır (Kardaş, 2019: 70).

Malatya bölgesinde ise gebe kalamayan hayvan çiftleştirildikten sonra “ten”lerine (klitoris) bölgesine kızgın demir ile dağlama yapılır ya da kızgın tava ile bu işlem uygulanır. Kış zamanları ise çiftleşme gerçekleştiğinde hayvanın rahmine bir avuç kar konulur. Farklı bir uygulamada ise “hayvanın teni”ne jiletle bir kesik atılır ve kesğin üzerine tuz basılır. Elazığ’da ise kısırlık için hayvanın “teni” iğne

yardımla dışarı çıkarılır “teni”nin bir kısmı kesilir (Yüksel, 2012: 106).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Boğaya çektirirdik. Herkes benim boğama getirirdi ama ben para almazdım (K.1).
- Hayvan boğa istesin diye arpa veririz beden olarak güçlenir. Boğanın yanına bağlanır (K.3).
- Sabunlu su veya zeytinyağı ile cinsel organa masaj yaparak çiftleşmeye yönlendiriyoruz. Bu çok işe yarıyor çünkü bastırılmış cinsel arzuları açığa çıkarıyoruz. Bu baskılanmanın en büyük sebebi sürüde bulunan başka baskın aygırların hükmü altında ezilerek kendi erkekliğinin farkında olamayabiliyor biz de bu farkındalığı oluşturarak çiftleşmelerini sağlıyoruz. 5- 6 aylık bir tayın sürüsündeki aygır genellikle tayları sürüden kovduğu ve baskıladığı için taylar sürüden ayrı sürünün peşinden gelerek erkekliklerinin farkında olamayarak gelişip büyüyorlar biz de bu işlemi yaparak onlara farkındalık oluşturuyoruz (K.5).
- Hayvanın hamile kalması için Yayladağı dağlarında çakşır otu var. Bunu hayvanlara sabah öğlen akşam azar azar veriyoruz ve tohumlanmak istiyor (K.8).
- Kısıraklar 18 yaşından sonra kısırlaşır doğurmazlar. Atlar kendi akrabaları ile çiftleşmez kendi akrabalarını unutmaz ve çiftleşmez (K.16).
- Kısır hayvanları kesime gönderiyoruz (K.18).
- Bizim orda kısırlığın herhangi bir tedavisi bulunmamaktadır besili hayvanlarda tutmama durumu çok görülür bu durumda hayvan ya kesime gider ya da beslenmeye devam edilir (K.20).
- Kısır olan koyunların direk olarak kesime gönderilmesi gerekir eski ve yeni olarak tedavi edilmesi mümkün değildir. Kısır olduğunu anlamak içinse çiftleşmiş ve gebe kalmamışsa kısır olduğu anlaşılır veya diğer hayvanlar çiftleşirken kısır olanlar çiftleşmez (BEKLENİLEN SÜRE 3 ÇİFTLEŞME DÖNEMİDİR) (K.21).
- Çakşır otu yedikten sonra danaya gelirdi (K.29, K.65).
- Çakşır otu yedirirdik. Boğaya gelirdi o zaman. Bir de babam hayvan çiftleştikten sonar rahmini ısıtılmış demirle hafifçe dağlardı (K.42).
- Keseriz (K.56).

- Boğaya geldikten sonra toz biberle tuz basıyoruz (K.70).
- Boğa çekildiği zaman tutmayan hayvanın rahmine dağlama yapılır (K.95).

4.6.5. Kısırlaştırma (Kastrasyon)

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Kısırlaştırma uygulaması hayvanların üremesini kontrol etmek, kilo almasını, hayvanın sakinleşmesini ya da işinde daha güçlü olması sağlamak için yapılmaktadır. Bu işlemin tıptaki adı kastrasyondur. Erkek hayvanların gametleri oluşturan cinsiyet organlarının farklı yöntemlerle körleştirilmeleri veya etkisiz hale getirilme uygulamaları yapılmaktadır (Tellioğlu, 1974: 125). Hamurabi kanunlarına bakıldığında hayvan kısırlaştırma uygulamaları ile ilgili bilgilerin yer aldığı belirlenmektedir. Ancak Hamurabi kanunlarının yanı sıra Mısır kaynaklarında da kısırlaştırma uygulamaları ile ilgili bilgiler bulunmaktadır (Tellioğlu, 1974: 127). Kısırlaştırma, Anadolu bölgesinde farklı adlandırmalarla anılmaktadır: “eneme”, “hasi” “iğdiş etme”, “hes” ve “gasik” (Kutlu, 1987: 106).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Besi olarak yetiştirilen koyunlarda erkek olanlarda kısırlaştırma yapılabilir daha çabuk büyüdüğü öngörülür (K.21).
- Bizde bu işleme mıkse de denir. Keçilere yapılır bu işlem. Zamanla keçi koku yapar yapmaması için yaparlar bu işlemi. Bunun için hayvanın testislerini kırarlar. Ama hayvanın özgürlüğünü tamamen bitirmiş oluyorsun. Bunu yapınca koku kalmıyor (K.107).

4.7. Paraziter Hastalıklar

Hayvanların çok sık karşılaştığı sorunlardan biri de paraziter hastalıklardır. Bu hastalık türü iç ve dış olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Halk tarafından bilinen isimleri şu şekildedir; kene, pire, kaya, bitlenme, uyuz, sülük, kurtlanma, kızılkurt. Bu paraziter hastalıkların tedavisinde genellikle kimyasal ve bitkisel işlemlere başvurulur.

4.7.1. Bitlenme- Pirelenme- Kene

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Özellikle bahar mevsimlerinde meraya çıkan hayvanlara kene yapışmaktadır. Hayvanların uzun bir süre aynı ahırda kalmalarıyla bit, pire, kene gibi parazitler çoğalmaktadır ve hayvanlara yapışmaktadır. Bunun önlenmesi için DDT kimyasalı veya gaz yağı hayvana sürülmektedir (Değirmenci, 2009: 85). 3-4 aylık olan kuzuların tedavisinde gök taş adı verilen yeşil bir taş tereyağı ile birlikte eritilerek kuzuya yedirilmektedir. Bitkisel tedavilerin özellikle bu paraziter hastalığa iyi geldiği bilinmektedir. Merujark adı verilen bitki topraktan çıkarılarak kaynatılır ve hayvana verilir (Öncül, 2011: 102). Kardaş'ın Muş ve çevresinde yapmış olduğu çalışmada bitlenme ve uyuz hastalıklarına yönelik bilgilerde bitlere “spi” adı verildiği ve bitlerin genellikle küçükbaşlarda olduğu yer almaktadır. Paraziter hastalık olan bitlenme için deri hastalığında da kullanılan gaz yağı kullanılmaktadır (Kardaş, 2019: 42). Dinçer'in yapmış olduğu çalışmada ise birçok bölgede olduğu gibi görülebilen parazitlerin el ile temizlendiği belirtilmiştir. Diğer bir yöntem olarak ise tütün tek başına veya acı yavşan ile karıştırılarak kaynatılır ve elde edilen su ile hayvanlar banyo edilir. Baytop'ta kurt düşürmek için yavşan kullanıldığını belirtmektedir (Dinçer, 1967: 43-44).

Konya bölgesinde koyunlarda olan bite “kırkışlı” adı verilmektedir. Bu bit koyunların zayıflamasına sebep olmaktadır. Tedavi amacıyla tüylerin arasındaki bit yumurtaları tek tek seçilerek temizlenir. Bitli olan deriye katran ve bezir yağı kaynatılarak sürülür. Keçi kılının da kaynatılarak bitli deriye sürüldüğü uygulamalar da vardır. DDT ahıra ya da ağıla dökülerek yakılır. Bu işlem ile bit ve pireler ölmektedir. “Termiğe” (Lupinus albus L.) suyu ile derideki bitler temizlenir. Kükürt yakılarak hayvanların barındıkları alan tutsülenir. Tütün kaynatılarak, hayvanlar tütün suyu ile banyo yaptırılır (Yaşar, Sinmez, Aslım, 2015: 2).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Duvarlara ve atın üzerine kireç atıyoruz (K.5).
- Bir leğenin içine kireç suyu koyulur ve koyunlar iki kişi tarafından leğene batırılır (K.6).
- Eczaneden ilaçlar alıyoruz. Kene gördüysek hayvanlarda zeytinyağı ilaçtan daha iyi onlar için. Kenenin üzerine zeytinyağı sürüyoruz. 1-2 saate kadar üzerinde kalmıyor. Bitte gider zeytinyağıyla. Genelde bunları bit banyosu yaptırıyoruz ilaçlama

yapıyoruz. Ahırdaki biti kireç götürür. Acilse zeytinyağı (K.8).

- Zeytinyağını vücuduna süreriz. Defne yağını da vücuduna süreriz. Ahır kireçleriz (K.9).

- Pire ve bit varsa, balık yağı sürüyoruz iyileşiyor. İdrarını yapamıyorsa biz keseriz (K.10).

- Zeytinyağı veya gaz ile siliyoruz pire, bit, kene düşüyor (K.14).

- Bitlenme, pire gibi durumlarda 2 çeşit ilaç var onları kullanırız (K.15).

- Pire için toz var onu kullanıyoruz (K.16).

- Onların da kendi içinde çeşitli ilaçları var onları kullanıyoruz tabi yazın önce yıkıyoruz güzelce ondan sonra ilaçları uyguluyoruz. Kışın da sırtına dökerek kullanılan bir ilaç var onu kullanıyoruz. Kafasından kuyruğuna kadar onu vücut emiyor ve pire bit vs. bitiyor. İlaçsız kurtulamazsın ondan biz kendimizi bildik bileli ilaç kullanıyoruz hem insanlarda hem de hayvanlarda ilaçsız önüne geçemezsin kurtulamazsın (K.17).

- Eskiden tütünü kaynatıp suyuyla yıkarlardı hayvanları (K.18).

- Eğer bitlenme varsa hayvanın yeri kesinlikle değiştirilmez değiştirdiğiniz sürece bitlenme artacak sabit bir alanda yatıp kalkıyorlar otlandıkları alanda sabit oluyor şampuanı var onunla hayvanı yıkıyoruz böyle tedavi uyguluyoruz. Eskiden de kirece yatırırdık hayvanları bitlenme tedavisi için (K.19).

- Küçükbaş hayvanlarda sıklıkla bahar aylarında görülür görülmesinin nedeni ağ veren dediğimiz bir bitkinin kuru yapraklarının altından bahar aylarında kene çıkar eskiden kene elle haftanın bazı günleri temizlerdik. Bit ve pire temiz tutulmayan ağıllarda çok görülür ve en etkin ilacı katrandır katran sürülen hayvan hem daha temiz yün, kıl çıkarır hem de deride bulunan tüm parazitler yok olur (K.20).

- Pire, bit vs. olmaması için ahırın temiz tutulması gerekir çoban köpeklerinin sürekli olarak temizlenmesi ve 3 ayda bir iç dış parazit iğnelerinin yapılması gerekir ve ahırın içinin sürekli olarak temizlenmesi gerekir ahırın içine keçi tarzı hayvanların girmemesi gerekir üç dört ayda bir ise hayvanların iç dış parazit aşılarının yapılması

gerekir pire bit vs olan hayvanlara ise İvermectin içerikli ilaçlar verilmelidir. Ahır zeminin ise sürekli kuru kalması gerekir her üç ayda bir zeminin üstüne kireç atılarak dezenfekte edilmesi gerekir (K.21).

- Eskiden balık yağı kızarttığımız yağları saklardık hayvanların üstüne dökerdik. (K.22).

- Yok o dönemlere yetişmedik. Biz bu tür şeyleri veterinerlere sorardık (K.23).

- Mazot dökeriz (K.25).

- Sıcak suyla yıkıyoruz (K.26, (K.27).

- Eskiden ilaç yoktu kireç atardık yüksek ihtimalle geçerdi (K.28).

- Böcek ilaçları sürüyoruz kireç dökerdik hayvan idrarını yaptığı zaman yakar (K.39).

- Tütünü kaynatıp suyunu süerdik (K.41).

- Tütünü kaynatırdık acılı suyu süerdik şuan ambar tozu veya parazit ilaçları kullanıyoruz (K.43).

- Defne yağı veya zeytinyağı süerdik (K.44).

- Zahra tozu koyardık (K.46).

- Dipterex derlerdi ilaç eskiden onu getirir süerdik (K.51).

- DDT diye bir ilaç vardı onu süerdik (K.53).

- Kükürt, ambar tozu (K.87).

- Zeytinyağı ve yanık yağ süreriz (K.89).

- Ahıra benzin süreriz. Hayvana toz dökeriz koltuk altlarına (K.107).

4.7.2. Uyuz

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Bu hastalığa Konya bölgesinde “kermecik”, “kellik”, “gicimik” tabirleri kullanılmaktadır. Uyuzun belirtilerine baktığımızda hayvanın boynundaki derisi

kalınlaşır, tüyleri dökülür ve farklı bir kıvama bürünür. Deride kepeklenme gözlemlenmektedir (Yaşar, Sinmez, Aslım, 2015: 3).

Dinçer'in yaptığı çalışmada uyuz hastalığının halk ağzındaki karşılığının kaşıntı, gicimik ve ya gecimik olduğu belirtilmiştir. Bu tabirler 16. yüzyıl ve sonrasında kaleme alınan baytarnamelerde de yer almaktadır. Tarama sözlüğüne bakıldığında ise 14. yüzyıla ait eserlerde de uyuz bu tabirler ile örneklendirilmektedir. Gicişti kelimesi kaşıntı manasına gelmektedir. Kaşgarlı Mahmut Divan'da kaşıntı manasına gelen kelimeleri gicişti, kiçidi olarak belirtir; burada kiçimek kelimesi kaşımak anlamındadır (Dinçer, 1967, s. 44).

Uyuz, hayvanlarda kaşıntıya ve deri dökülmelerine sebep olan bir hastalıktır. Bu hastalığa bit ve alerjik fonksiyonlar sebep olmaktadır. Hayvanların kaşınmalarına, tüylerde dökülmeye, kepeklenmeye sebep olan bu rahatsızlık kolay bulaşmaktadır. Bu nedenle de ekonomik anlamda hayvan sahiplerini zarara uğratmaktadır (Kardaş, 2019: 98)

Hayvan uyuzdan kaşındığı için boyun bölgesini duvara ve ahırdaki direklere sürterek kendini kaşımaya çalışır. Tedavi amaçlı uyuz olan hayvan kükürtlü bir sabunla veya Arap sabunu ile yıkanır. Uyuzlu bölgeye tereyağı, yoğurt, bitkisel yağlar, gres yağı, tuz, otomobil atık yağı, gaz yağı sürülür. Tütün kaynatılarak suyu ile hayvan banyo edilir. Tavuk pisliği de uyuzlu alana sürülür. Bir başka yöntemde ise meşenin külü su ile karıştırılarak hayvana müdahale edilmesi olarak bilinmektedir (Yaşar, Sinmez, Aslım, 2015: 3).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Derisi soyuluyor. Kireçle tedavi yapıyoruz bu iyileşsin diye (K.6).
- Hayvanda uyuz veya mantar varsa vitamin eksikliğinden olur. Sıvı sabun, macun sürüyoruz. Ahıra kireç döküyoruz mikrop ölsün diye (K.10).
- Genellikle kullanılan bir hap ilaç var onları kullanarak tedaviye başlıyorum 15 –20 gün sonra da yıkıyorum böylelikle uyuzdan kurtulmuş oluyor (K.17).
- Sarımsak, nar ekşisi ile birlikte hastalıklı yere sürülürdü o tedavi ederdi 1 kupa nar ekşisine 1 baş sarımsak ezilerek yapılırdı. Günde iki defa yapmak lazım bu bileşeni (K.18).

- Uyuz hastalığı ara ara başımıza gelen bir hastalıktır tedavi edilmezse tüm sürüye bulaşır uyuzun tedavisi kükürt zeytinyağı ve tuz karıştırılır ve uyuz olan bölgelere geçinceye kadar sürülür ve güneşte hayvanlar bekletilir bir kaç gün içinde dökülen tüyler çıkar kaşıntı geçer (K.20).
- Zeytinyağıyla sürerlerdi Mintax deterjan sürerlerdi (K.25).
- Asi nehri var bitişiğimize suya girdik bağlardık balıklar yerdi uyuzu sadece ayağına kadar. Boğazında olduğu zaman zeytinyağı sürerdik bizim zahter (kekik) hem vücuduna süreriz hem içirirdik eğer hayvanda sancı varsa içirirdik (K.27).
- Uyuz olunca domates salçası biraz tuz üfelerdik (K.28).
- Yanık yağ sürerdik (K.51).
- O bölgeyi yarıp tuz basarız (K.53).
- Defne yağı, sirke (K.56).
- Tuz, Kükürt, yanık yağ bunları karıştır sür geçer (K.59).
- Zeytinyağını tuzla karıştırıp üstüne sürüyoruz tamamdır (K.107).

4.8. Dış Etkenler

4.8.1. Yılan veya Akrep Sokması

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Yılan sokması insanlarda olduğu gibi hayvanlarda da görülmektedir. Bilhassa sütü olan keçilerin sütünü içmek için gelmektedir. Süt içmeye gelen yılan keçinin vücuduna temas ettiğinde bundan rahatsızlık duyan keçi yılanı uzaklaştırmak için hareket ettiğinde yılan buna karşılık olarak keçiyi sokmaktadır. Yılan sokmasına uğrayan keçi bağıırır ve bunu fark eden keçi sahipleri müdahale eder. Yılan ısırığı ayak bölgesinde ise keçi topallamaktadır. Farklı bir bölgeden ısırılmış ise o bölge sarkık bir et şeklini alır. Tedavi yöntemi olarak çuvaldız ısıtılarak ısırığın olduğu bölgeye batırılmaktadır. O bölgede delikler açılır. Demir bir alet ısıtılarak ısırığın olduğu bölge çember şekilde dağlanır ve zehrin etrafa yayılması önlenir. Delik açılan bölgelerden zehir sıkılarak boşaltılır. Sarıkeçili Yörüklerin belirttiği farklı bir şifa

yöntemi de keçinin “boğa diken” bitkisini yiyerek kendiliğinden tedavi olduğudur (Büyükşahin, 2017: 208).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Sadece bir kere yılandan hayvana zarar geldi. Isırılan hayvanı karantina altına aldık. Tedavisini daha rahat yapabilmek için tedavi sürecinde hayvanı otlatmıyoruz sadece yem yediriyoruz. Sağ arka bacağından ısırılmıştı. Isırılan yere bıçakla işlem uygulanıyor. Kan akması ile zaten zehir çıkıyor. Bu yılanın kaç diş izi varsa o kadar yapılıyor. Genelde 2 tane olur 2 tane büyük kesi atılıyor ısırılan bölgeye daha sonra farklı antibiyotik ve kremlerle tedavi işlemine devam ediyoruz. İyileşmesi kolay ve hızlı olmuyor çünkü kurtlanma da başlıyor orada kurtlanma için de ilaç ve soğan kullanıyoruz. Tabi bu işlem zehir çıktıktan sonra ayak kurtlanırsa yapılıyor. Hayvanın yaşaması sizin dikkatinize bağlı. Isırıldıktan sonra hemen fark ederseniz ve erken müdahale ederseniz kurtulma olasılığı yüksek. Fark edemezseniz ölür (K.19).

- Fark edersem hemen kanatırım orayı (K.107).

4.8.2. Kurt Isırması

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Genellikle güçleri küçükbaş hayvana yeten kurtlar, doğada aç kaldıkları zaman tek başına veya grup halinde küçükbaş saldırmaktadır. Kurtlar yüzünden çok sayıda hayvan yaralanmakta ya da telef olmaktadır. Sürüden ayrılan hayvanın kurt saldırısına uğraması olağandır. Kurt saldırısına uğrayan hayvanın kurtulması ne yazık ki çok zordur. Hayvanları kurt saldırısından korumak için halk dinsel uygulamalar yapmaktadır. Kurtağzı bağlama eylemi dinsel bir işlem olmakla birlikte büyüeldir de. Bu uygulama dinsel olarak Kur'an-ı Kerim'den birçok ayet okunurken dua sırasında bıçağın ağzı kapatılarak veya üç düğüm atılarak büyüsel işleminde gerçekleştirildiği bir uygulamadır. Tek başına sihre dayalı uygulamada ise kuşburnu bitkisinin dalına bir düğüm atılır. Hayvancılıkla uğraşanlar çoğu zaman düğümlemiş olan bu ipleri ceplerinde taşımaktadırlar. Yapılan bu ritüel ile kurtların hayvanlara zarar vermeyeceği düşünülmektedir (Kardaş, 2019: 74). Anadolu bölgesinde Kurt Ağzı bağlama ritüeli yapılır ki hayvanlar kırdaki kurtlar tarafından parçalanmasın. Balıyan Türkler'inde ise bu eylem kötü kişinin ağzının okunarak bağlanması şeklinde gerçekleşir. Bilirkişi bu iş için çağrılır ve “Ağız bağlama” yapan

kişi iki muska yazarak muskaların birini “ulu ağaç” altına gömer, diğeri ise eşi altına koyar (Kalafat, 2006: 175).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Başka tehdit kurt kapması ile karşılaşım sürümü kurt kaptıysa zaten geçmiş olsun. Benim başıma bir kere geldi tabi ki kurtarma imkânım yok kurtlar sürü halinde gezindiğı için giden bir koyun olsun deyip kendi canınızı düşünöyorsunuz (K.19).

4.8.3. Zehirlenmeler

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Zehirlenmelerin halk ağzında birçok tabiri vardır; ot tutma, tuz dokunması, ot vurma ve kan tutma gibi. Ancak bunların tümüne çelme denilmektedir. Hayvanın zehirlenmesine hayvanın fazla tuzlanması, zehirli otlar tüketmesi ve pis kanın sebep olduğı bilinmektedir. Bu hastalık genellikle mevsim değışikliklerinde ya da yem değışikliğinde, köyden yaylaya çıkma zamanlarında, kuru yem tüketirken yeşil ota geçişlerinde görölmektedir. Çelermenin belirtilerinde “yürek dövme” denilen çarpıntı, kasılma, titreme, şişkinlik gibi etkiler görölmektedir ve ani ölümlere neden olmaktadır (Kutlu, 1987: 104). Kutlu gibi Yeşilkaya’da Anadolu bölgesinde zehirli bitkilerin hayvanları zehirlediğini belirtmiştir. Bu zehirlenmelerin önüne geçmek amacı ile halk otların hangi bölgede ve hangi mevsimde çıktığını bilerek o zamanlarda hayvanları o bölgelere götürmemektedir. Tedavi amaçlı ise hayvanın göz kenarı kesilir ve oradan kan akıtılır. Zehirlenen hayvana sirke, ayran, sarımsaklı yoğurt içirilmektedir. Bir başka tedavide ise hayvanın sırtı yarılr ve yarılan bölgeye dövölmüş sarımsak yerleştirilir. Hayvana tuz dokunmuş ise sıcak saca hayvanın ayakları bastırılır (Yerlikaya, 2002: 134-135).

Büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarında tuz değmesi ya da tuz dokunması rahatsızlığı görölmektedir. Bu hastalığın sebebi hayvanın fazla tuz tüketmesidir. Tedavisinde ise hayvana süt içirmek gerekir. Hayvanın boğazına tuzsuz yağ dökmekte bir diğeri tedavi yöntemidir (Yüksel, 2012: 95). Ottan zehirlenen hayvanın koltuk altından, kulağından ya da kuyruk ucundan kan akıtılır (Öncöl, 2011: 105). Hayvan zehirlenmişse ve karnı şişmiş ise ponksiyon yapılır. Hayvandan kan akıtma işlemi de uygulanmaktadır. Bununla birlikte zehirlenen hayvana sarımsaklı yoğurt, ayran yoğun tatlılar içirilir; zeytinyağı, bol su ve yumurtanın akı da içirilir. Bol kahve

ve şekerli sütte iyi gelmektedir (Dinçer, 1967, Avan: 2010, Kutlu: 1987, Üçüncü: 2019, Değirmenci: 2009).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Kurumamış yaş dut ağacı yaprağı mayıs ayından önce yerse zehirlenirdi, Geliç bitkisi hayvanlara zarar verir ve öldürür. Buzağıya veya hayvanlara fazla kepek verilerse ayaklarına basamazlar. Çok yemek yemişe ve mide fesadı geçiriyorsa o hayvanı koşturur, yürütürdük. Zeytinyağı ve nar ekşisi içirirdik (K.1).
- Yoğurt, ayran, tuz içiririz. Midesini temizliyor bunlar (K.3).
- Yoğurt verilebilir denirdi yapmadım. Zeytinyağı, nar ekşisi, sarımsak ve rakı bunların her birinden 200 gram koyarak karıştırmak lazım. Sabah, akşam yapmak yeterli (K.8).
- Hayvanlar zehirlenirse, soğuk suya vuruyoruz, göle sokuyoruz. Zehirlenme olduğunda, beyne vurmasın diye ya kulağını keseriz ya da burnundan kan getirip rahatlamasını sağlarız (K.15).
- Semizotu yedirilirdi (K.33).
- Dedemden gördüm dilinin altını kanatırdı. Nar ekşisi, külü eleyerek küllü su içirirdi (K.59).
- Nar ekşisi içirirdik (K.60, K.98).
- Kasaba gider (K.87).

4.8.4. Nazar

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

İnsanlar gibi hayvanlara da değdiği düşünülen nazar oldukça yaygın bir inanç olarak karşımıza çıkmaktadır. Nazar inancına yönelik farklı sağaltım yöntemlerine başvurulmuştur. Nazar kavramı tek başına folklorik yapı olmasının yanı sıra çok eski dönemlerden günümüze kadar gelen geleneklerin parçasıdır. Diğer bir tabiri ise göz değildir. Nazar insanlara, eşyalara ve hayvanlara değmektedir. Nazarın değmesi için kötü niyetli ve gözü keskin bir kişinin haset ettiği kişiye dikkatle bakarak güzel sözler söylemesi gerekmektedir (Acıpayamlı, 1962: 1). Büyükbaş ve küçükbaş

hayvanlara nazar değdiğinde sütün kesilme, zayıflama gibi etkiler gözlemlenmektedir. Hayvanların nazardan korunmasını sağlamak için “muska” yapılarak hayvanlara ya da ahır girişlerine asılır. Muskaların içinde Kuran-ı Kerim’den ayetler yer alır. Korunmak istenen hayvana üç kez İhlas Suresi okunur ve hayvanın yüzüne üflenir (Yüksel, 2012: 106). Nazar değmesin diye hayvanların çanın kayışının yanına nazar boncuğu takılır. Gözde olan, sevilen hayvanlara nazar değeceğı düşünülerek nazar boncuğu takılır. Boncuk kimi yörede de öncü koyuna nazar değmesini engellemek için takılır (Gökdemir: 1997: 25).

Hayvana nazar değdiğine işaret eden belirtilerden biri hayvanın vücudunda göze benzeyen izler belirmesidir. Hayvanın iştahı kesilir ve hayvan zamanla kilo kaybeder. Nazar değen hayvanın birden bire çatlayarak öldüğü de gözlemlenmiştir. Nazardan kurtulmak için halk köy imamına ve nazar verene tuz, su okutur hayvana verir. Ahırın girişine ve hayvanın boynuna nazar boncuğu takılır. Üzerlik otu yakılır ve hayvanın etrafında gezdirilir (Karahana, 2019: 109-110). Hastalıklar hayvanlara bulaştığında zor tedavi edilirler. Nazarda hayvanın üzüntüye kapıldığı düşünülmektedir. Bu yüzden önceden önlem almak gerekir ve hayvanı nazardan korumak gerekmektedir. Nazardan korunmak istenen hayvana muska, kurdele, nazarlık, nazar boncukları takılır (Dinçer, 1967: 29). Nazara yönelik uygulamalar tedavi amaçlı olmakla birlikte önlem amaçlı da yapılmaktadır. İneğin hazımsız, iştahsız ya da karnında şişlik olduğu gözlemlenirse hayvana nazar değdiği düşünülerek evin küçük çocuğı hayvanın arka bacaklarından birine küçük abdestini yapar. Küçük bir çocuğa bu işlemin yaptırılmasının sebebi ergenliğe girmediğı için günahlardan da sorumlu olmadığı düşüncesidir. Bu sebeple de temiz olan çocuğun nazarı bozacağına inanılmaktadır (Aça, 2018: 31).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Okurduk üfürürdük, ben yazarım evvel Allah bir şey kalmaz, burada bir ağaç var adı “zeyzefün” (İğde ağacı) ondan boncuk yapardık ya boynuna ya boynuzlarına takardık kesinlikle nazardan korurdu. İki boynuz arasına un dökerler sırtına dökerler eve uğur getirsin diye, eve alışsın diye. Biz nazardan korkmazdık. Allah’ın adını anardık. Kur’andaki nazar suresini okurduk. Nehirli köyünden mal getirdim komşumun avradı ahırda oturmuştu ben görünce gözlerim karardı burada ne işiniz var dedim oturuyorum dedi seyrediyorum. Akşamleyin o doğurmuş inek 7 kilodan

fazla kan sağdı. Kuruttu hayvanı kadın, bu kadına bir daha ne süt ne yağ vereceksin dedim eşime bu kadın nazar edecek. Buhur yakardık. Sen yokken gelip bakarsa koruyamazsın hayvanı nazardan (K.1).

- Ayet okunur. Ben okurdum. Allah'ın ve Hızır'ın gücüyle iyileşir. Buhur iyi her şeye yararı var. Kimseye göstermeyeceksen nazar boncuğuna gerek yok ama otlaması için bırakacaksın nazar boncuğu konur (K.2).

- Güzel atların ahırlarına cinlerin geldiğini söylerler ve bu cinler o ahırdan çıkarken atların saçlarını örerler bu atın örgüsünü keserseniz uğursuzluk getireceği söylenir bu sebeple kimse ellemez. Gece at huzursuz olur sağdan sola doğru daire çizerek hareketler eder, sabah ahıra geldiğinizde at yorgunsa bu sebepten olduğu söylenir. Büyük amcamdan duydum bunu. O gün at dinlendirilir, örgüye dokunulmaz. Beyaz atların üzerine kına sürerler nazar değmemesi için. Doru atlara da bu yapılır. Kır atların kuyruklarına ve ayaklarına bu işlem yapılır. Hipodromda yapıldığını gördüm bunun. Buhur yakarak, dua ederek nazardan koruduğumuza inanıyoruz. Ahıra atın nalı, hayvanın üzerine nazar boncuğu asıyoruz. Koyun sürüsünün iyi ve bereketli olup olmadığını anlamak için çoban dereye iner eğer sürüsü peşinden dereyi keserse o sürünün çok bereketli olduğu söylenir. Dedem anlatmıştı bunu bana. Sabah hayvan bakımını yapmak için ahıra girildiğinde dualar okunarak ahıra girilir (K.5).

- Nazar boncuğu takılır ve buhur yakılır. Ben göze inanırım bizim kültürde bu var buna şahit oldum ve herkese de söylerim. Danamı satacakken biri geliyor görüyor. Başka biri daha geliyor o da görüyor birkaç kişi böyle gördükten sonra danam hastalandı. Ben bunu yıllardır söylüyorum o insanların bazılarında göz var nazar değiriyorlar. Benim dayımın dansında da şahit oldum. Danası çok iyiydi ve ben uyardım bu danayı kimseye gösterme dedim. Dayım satmak için birkaç kişiye göstermiş. Ben köye gittiğimde dayım dansının hastalandığını söyledi üzerinde yaralar oluşmuş. Uyuz olmuş dana. Dana 2 haftada zayıfladı. Hiçbir şey yapamadık iyice zayıfladı ucuza gitti. Puhur gezdirip okumadık (K.6).

- Cevşen takanları gördüm. Hayvanlara eskiden eğerin altına, keçenin üstüne nazar boncuğu koyanlar gördüm. Kolyeler kullananlar gördüm. Göz değdiği için direk senin gözünü alacak bir şey koyuyorlar o da nazar boncuğu. Herhangi bir şey de takabilirsin. Ata, İneğe, danaya direk bakmaman için bir şey koyuyorlar ki gözün oraya gitsin. Bu da kötü göz enerjisidir. İçinde iyilik ve sevgi barındırmayanlar sebep

oluyor. Ben kendim için diyorum sevmediğim bir insan geldiği zaman kötü bir şey olacak gibi hissediyorum bazen de evet kendim yarattığıma da inanıyorum. İşte bu adam geldi illa bir şey olacak ve oluyor. O negatif enerji girdimi oraya o kaygıya giriyorum ve bazen kendim yapıyorum bunu diyorum ama evet nazar oluyor. Yalnız yaşayan atlara cin örgüsü yaparlarmış bizim ailede. Ahırın içine tütsü yakarlardı. Ayakkabı asanı gördüm ben giyilmiş pis bir erkek ayakkabısı. Boynuzu ahır kapısının girişine asarlardı (K.7).

- Biz eskiden Zeysfün dalını koparıp ahırın kapısına ya da hayvanın başına asıyoruz. Yıllardır gördüğümüz bir uygulama. İnanç varsa işe yarıyor. Keçi boynuzu, nal nazar için ahırlara takılıyor. Babamgilin zamanında 2-3 tane güzel danamız vardı annem onları su içirmeye çıkarmıştı. Komşumuz gördü. Anneme eşin bu hayvanları ne zaman getirdi dedi. Bunu der demez hayvan yere yığıldı. Şimdi adak adar, ziyarete zekat koyarım iyileşir. İneklerin boynuna nazar boncuğu asılır. Hayvan ticaretini yaparken bizden satın alan bazı kişiler hayvanını gece getirmemizi istiyor kimse görüp nazar değirmesin diye. Kimisi de hayvanı eve geçirirken biraz ekmek yediriyor ve boynuzunun arasına un sürüyor. Uğur getirsin diye yapıyorlar. Beyaz uğurdur. Ekmekte berekettir (K.8).

- Allaha tevekkül ediyorum. Nazar boncuğu, koyun boynuzu, kurbağa kabuğu koymuşlar ahırlara. Ben inanmıyorum nazara. Süslensin diye nazar boncuğu takarız biz. Bereketli olsun diye un koyardık kafasına beyaz olduğu için boynuzun arasına koyardık. Buhurlardım. Allah'a dua ederim. Annemden görmüştüm inek doğum yapmıştı sağmasını engelliyordu tepiyordu Şıh Kasim türbesinden toprak aldı oradaki yeşil bezden aldı biraz içine buhur koyarak onu dikti. Boynuzunun arasına onu astı ve bir daha hiç ayağını kaldırmadı. Annem inek satın aldığı anda adardı. Bu ineğin sütünden peynir, tereyağı yapıp sattığı ve aldığı ilk parayla çanak çömlek alarak ziyarete bağışlayacağını söyledi ve öyle yaptı (K.9).

- Ben inanmam batıl inanç bu (K.10).

- Hayvana nazar değmesin diye üzerlik diye bir ot var böyle nohut gibi, onunla soğan kabuğu, sarımsak kabuğu, acı biber, tuz onları yakarız, ahırın nazarı gitsin diye. Hayvanımıza göz değdikten sonra bunu yapıyoruz veya bir hocaya gidip hocaya okutuyoruz. Hayvanı alınca bereketli olsun diye yüzüne un sürerdik (K.15).

- Yelesine mavi boncuk takardık. Buhur yakardık. Duanın pek hayrı olacağını zannetmiyorum (K.16).

- Nazar konusunda ben sütte gördüm süt söylendiğinde süt kaçıyor. Sütü kimseye söylemeyeceksin hayvanın ne kadar süt verdiğini söylemeyeceksin veya kesimden sonra şu kadar et çıktı diye dillendirmeyeceksin kimseyle paylaşmayacaksın bir nazarlık takacaksın. Bu kişinin inancına göre değişiyor. İnsanların kendilerini nasıl rahat ve iyi hissettiğine göre değişiyor. Bazıları köpek kafası, bazıları öküz kafası takar ahırlarına. Hayvanlarımdan bir tanesine bir adam talip olmuştu bende satmadım adamda bana sen bana bunu satmazsan inşallah en kısa zaman da ölür dedi adamı koydum evden 20 dakika sonra hayvan çatladı öldü (K.17).

- Valla ben inanmıyorum ama benim eşim inanır nazar boncuğu takar hayvanlara nal, kaplumbağa kabuğu gibi şeyler bence batıl inanç gerçekliği yok. Yeni hayvan aldığımızda hayvan ilk geldiğinde hamur koyarız başına. Birkaç gün durur üzerinde kurur hamur. Onu yer bereket getirsin diye (K.18).

- Hayvanların yanına kimsenin girmemesine ve kimsenin görmemesine dikkat ederiz (K.21).

- Nazar boncuğu takarız. Günlük otunu yakıp ahıra koyarız. Hayvanımızın iyileşmesi için şeker dağıtırız (K.25).

- Göz değmesin diye kimisi yazı yazardı kimisi göz boncuğu koyar, bahhur çörek tuz köpek dışkısı karıştırırlardı. Süte göz değmişti inek daha yeni doğurmuş memesi semsert olmuş (K.28).

- İğde ağacından küçük bir parça alırlar boynuna bağlarlar (K.37).

- İğde dalı boyunlarına bağlardı, ishallerde kuyruklara kırmızı ipler bağlardı (K.39).

- Yaramaz bir adam geçti mi ahırımızın önünden hemen buhur yakarız. Bazı sureleri okuruz. Nazar boncuğu gibi şeyler asmayız (K.42).

- Boncuk takardık (K.44).

- Boynuna nazar boncuğu takardık mavi kırmızı sarı 3 katlı boncuk takardık. Zeysfün

koydum, kaplumbağa koyanlar vardı. Biz koymadık ama 2 tane yumurta kabuğu. Güzel bir ineğimiz vardı 25-30 kilo süt veriyordu yengen süt götürüyordu. Nahi Rende vardı. Getirdiği süt bidonu boyanmış süt gözükmessin diye. Bir süte bakmış birde Şihrizana. Sattı sütü. Geldi sonra inek süt vermedi bir çay bardağına sağdık yarı kan yarı süt, memeleri çaput olmuş babanı çağırdım sabah erkenden uyandım veterinerlere gittik. Babanla arası iyi durumu anlattık veteriner tedavi lazım dedi ama pahalı dedik bir faydası olmadı ondan sonra düzelmedi inek sonra kuzenim gördü rahatsız dedim dediki Nahi bunu görmüş olmasın ha. Araba bekliyordu. Nahi geldi ineğin var mı? diye sordu. İnek kan sağıyor. Nahi Allah Allah dedi inek nazardan kurtulmadı sonra öldü (K.47).

- Kekik yakarız biz, mavi boncuk asan var. Sütü görüyorlar şaşırıyorlar bir inekten mi sağdın iki inekten mi nazar değiriyorlar ineğin memesi kör oluyor. Kızarıyor. Adak adamadım hiç hayvanım için ama yapan var bizim burda. Hayvanım iyi olursa keçi keserim diyen var (K.51).

- Önlemek için çok fazla insana göstermiyorum hayvanımı. Bir hayvanım vardı 600-700 kiloluk geldi adam gördü adama sattım sabah olunca alacak götürecekti, hayvanın da hiçbir şeyi yok sabaha bir baktım hayvan ölmüş. Dedim bundan sonra nazara inanacam (K.53).

- Üç Kulhu bir elham, üç ihlas, bir fatiha okunur. Adaçayı yakarız her cuma akşamı buhur yakarız. İğde dalı asarız. Bizim köyde bir adam vardı o adam bir hayvanı gördü mü muhakkak hayvana zarar gelirdi (K.56).

- Zahter yakarım (K.58).

- Ahırımın önüne göz değmesin diye boynuz asmışım geğik boynuzu. Balık kuyruğu da asmışım (K.59).

- Nazar boncuğu takarız, nazarı degecek kişinin kıyafetinden haberi olmadan bir parça alınır ve yakılır (K.60).

- Muska yazılır, buhur yakılır. Ayakkabı, terlik asarız ahırın kapısına (K.61).

- Başımıza geldi kestik iyileşmedi hayvan (K.62).

- Kekik yakarız. Hoca ekmeğe nazar duası yazardı o ekmeği de hayvana yedirirdik

(K.65).

- Benim inancım yok ama eşim inandığı için ahıra iğde dalı, nal ve nazar boncuğu asmış (K.72).

- Buhur yakarız. Biri ahıra girmişse ateş yakarım kömürün külünü hayvanım başına ve sırtına sürerim. Ahıra iğde ağacı da asarım (K.73).

- Nazar boncuğu asarım. Sabah hayvanı sağmaya indiğimde bir baktık ki her yer kan memesinden akıyordu. İyileşmesi için buhur yaktım bir şeyi kalmadı (K.74).

- İğde ağacı iyi gelir (K.77).

- Daha geçen yaşadım bu olayı ahırıma bir tane adam geldi. Kırk danadan bir tanesini bile beğenmedi. Çünkü gözü pis, üç tanesine fiyat verdim yine de anlaşılamadım. Danaların bir tanesinin adam gittikten sonra testisleri şişti bunu tedavi etmek için dananın başının üstüne üç tane kurşun patlattık. Yedi tane çiviye kömürle eritip suyunu döktük. Bir saate kadar iyileşti (K.82).

- Hayvanı ilk aldığımızda kafasına un sürüyoruz (K.98).

- Eskiden bizim hocalar vardı okurdu. İğde ağacı var onu asarız ya da nazar boncuğu asarız (K.103).

- Bohur yakarım (K.107).

4.8.5. Yabancı Cisim Yutma

Türkiye Sahası Halk Veteriner Hekimliğinde

Halk arasında bu hastalığa “demir aleti var”, “çivi yutmuş” denmektedir. Hayvanın çivi, iğne, tel, mih vb. delici ya da batıcı yabancı cisimleri yutmasıyla oluşur. Belirtilerinde hayvanda iştahsızlık, belli biçimde zayıflama, yediği yemden verim alamaması, ineklerde sütün kalitesinde düşüşler, hayvanın sürekli olarak başını yere doğru sarkıtması, hayvanın inler biçimde sesler çıkarması, adımlarını sağlam basamaması, sürünün gerisinde kalması gözlemlenmektedir. Bu hastalığa yakalandığı düşünülen hayvanlar hemen satılır ya da veteriner hekimin tavsiyesi ile hayvana mıknaş yedirilir (Sinmez, 2011: 40).

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Eskiden tedavisi yoktu bilemezdik yuttuğunu. Baytar gelirdi aman sat ineğini derdi (K.1).

- Çivi yutarsa mıknatıs yutturuyoruz, mıknatıs metalleri bir yerde topluyor (K.15).

- İshal neden olan sebepler ise hızlı yem geçişi ve merada yediği “yabancı cisim” veya otlardan olabilir soğuk almış olabilir veya bakteriyel bir durum olabilir. İshale neden olan bakteriyel bir durumsa ilk önce antibiyotik tedaviye başlanır ve koyun sürüden ayrılır ve bulunduğu yer kireçlenir. Koyun herhangi bir yemden hasta olmuşsa sadece insanlarda kullanılan bir ilaç olan Reflor kullanılır sadece ishali keser ya da İncomin adı verilen ilaçta kullanılabilir (K.21).

4.9. Kanatlı Hayvanlarda Barınma, Bakım, Temizlik ve Tedavi Yöntemleri

Kanatlı Hayvanlarda Barınma

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

Herkes kendi maddiyatına göre kümes yapar. Kışın sıcak ortam gerekir. Rüzgar ve yağmur suyu geçmeli içine yazın ise serin bir yer lazım. Örnek vereyim Benim kümesimin tamamını kiremitten yapmışım yanlarını kapatmışım sadece kapısını açık bırakmışım tabi kış olduğu için öyle. Etrafını naylonla sarmışım tel örgüleri var kışın naylonu sararım yazın ise naylonu çıkarırım hava alsınlar diye (K.11).

Kanatlı Hayvanlarda Beslenme

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Evden ne çıkarsa ekmek vs. her şey verirdim yerler. Bahçeye bırakırdım gezerler ne bulurlarsa yerler (K.13).

- Ev yemekleri çok iyi darı yediriyoruz. Sıcak su ile karıştırarak arpa veriyoruz. Hem yumurtlamaları için hem daha sağlıklı olduğu için veriyoruz (K.11).

4.9.1. Yumurtlama ve Kuluçka

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Tavuğu soğuk suya günde 2-3 defa oturtursun. Bir daha kuluçkaya oturmazlar (K.3).

- Ben kuru ot koyuyorum. Kümesin köşesine koyuyorum. Tavuk oraya yumurtluyor. Kendi yapmıyor. Eğer tavuk kuluçkaya oturmak istiyorsa ve sen oturmasını istemiyorsan, onun sıcak vücudunu soğutmak için soğuk suya batırırsın. Ateşi geçince kuluçkaya oturmak istemez. Cıvcıv istemiyoruz, yumurtayı yemek istiyoruz o yüzden kuluçkaya oturmasını istemiyoruz. Tavuk kuluçka dönemi geldiği zaman altında yumurta olsa da olmasa da kuluçkaya oturur. Bunu istemedi imiz için yaparız (K.11).

- Tavu un yumurtasını arttırmak için sıcak su kaynatarak içerisine bulgur koyar ha layıp tavuklara yedirirdim i e yarardı (K.13).

- Bir tavu un kendi yumurtlad ı yerde oturması daha iyi ama tavuktan tavu a de i ir. Kimisi 20 kimisi 100 yumurtaya oturur yaz aylarında 3 günde bozulur. Yumurta o yüzden altlarına taze yumurta koyulmalı dolapta olduğu sürece yumurta bozulur güneş görmemeli cıvcıv çıksın diye 10-15 kendi yumurtasını koymuyorum birazını koyuyorum annelik duygusu geli sin diye özellikle Hint tavukları saman talaş toprak karı tırıyorum. Bit, pire, kene için tavuklar eğer saman çuvalı tercih ederler rahat olduğu için hem yumurta sıcak kalır. Ben üstlerini  rt yorum kavga etmesinler diye. Kı  ayları tavu u 2 günde bir dışarıya  ıkarıyordum. Oturuyor psikolojisi bozuluyor. Ben oturtuyordum hepsinin çıkmasını bekliyorum cıvcıv yumurtadan çıkarken üstüne kapanıyor ben yardım ediyorum. İlk gün kesinlikle dışarıya çıkar mıyorum daha ıslaklar eğer hava serinse cıvcıv ölebilir yem ve suda vermiyorum. Kuruduktan sonra ilk 20 gün annesinin altında kalıyorlar yemeklerini ben yediriyorum ve cıvcıv yemi yediriyorum. İçinde protein var. Besi yemi gibi kıyılmış cıvcıvler yiye bilsin diye onun dışında bir şey yedirilmemesi lazım yoksa dı kısını yapamaz ölür. Tavuklar içine kapanıyor ıslak olmuş olabilir annesi üstüne basmı  olabilir annesinin yanına kendin geçiriyorsun ısınıyor zeytinyağı ve su karışımını i iriyorum dı kısını rahat yapsın diye cıvcıvler ölmesin diye aspirin ve su karışımı veriyorum dirençleri artıyor (K.30).

- 18-21 gün kuluçkaya yatarlar (K.33).

- 21 gün oturur yumurtlayabildi i kadar yumurtlar sonra oturur kuluçkaya eskiden yem olarak ince bulgur verirdik sandığın aya ına ba lardık tavu u cıvcıvler etrafında. Kuluçkaya yatmasın diye ise; suya batırırlar iple kanatları ba larlar vazgeçiyor. (K.47).

- Kuluçka süresi yazın 18- kışın 21 gün sürer (K.75).

4.9.2. orak Hastalığı

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- orak hastalığı olduğu zaman tavuk halsizleşiyor, başı morarmaya başlıyor ve ağzından salyalar akmaya başlıyor. O zaman ölümün döşeğinde olmuş oluyor (K.11).

4.9.3. iek Hastalığı

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- iek hastalığı başında beyazlaşma oluyor, tedavisi var. Tedavisi sıcakta bırakacaksın. Bir de eczaneden merhem getiriyoruz (K.11).
- Beyaz olan şeyler yaraya dönüşüyor (K.30).
- Tentürdiyot ile silerim kurutur (K.75).

4.9.4. Nabza

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Patates haşlayıp yapanlar var patates sıcakken ayağını içine sokup çekince çıkıyordu ben hiç yapmadım genellikle kendim skerdim kahveyi yakıp koyuyordum kanı kesiyor diye damar gibi bir şey var kahveyi koyduğum zaman kan kesiliyor sonra kendi kabuk tutuyor (K.30).

4.9.5. Ses Kısıklığı

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Horoz temiyorsa boğazında pislik vardır. Onun ya kuyruğundan ya da kanadından bir tüy alıp boğazını açıyoruz (K.11).
- Hızlı yemek yiyor takılıyor kendi su içiyor onun dışında başka bir şey varsa biz bir şey yapamayız tüy kaçarsa biz çıkartabiliriz ama (K.30).
- Bir şey yapamayız. Kestim yedim valla (K.68).

4.9.6. Boğulma

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Eğer yetişirsek boğazını açıyoruz. Ya tüyle ya da pipetle. Ağzına pipet geçiriyoruz, ağzımızla çekiyoruz (K.11).

4.9.7. Kabızlık

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Hayır tavukta öyle bir şey yaşamadık (K.11).
- Tavuk kabuzsa hastadır büyük ihtimalle ölecektir (K.30).
- Yiyeceklerin yanında nahit ile tuzu karıştırarak koymalıyız (K.75).

4.9.8. Tüy Dökme

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Şimdi tavuk ve horozlarda, yılda bir kere oluşan bir şey, tüye girmesidir. Biz buna tüy zamanı diyoruz. Eski tüylerini döküp, yeni tüyler çıkarıyor. Tüy zamanında, tüyleri daha çabuk çıksın diye vitamin veriyoruz veya yemeğine daha özen gösteriyoruz. Kelleşmeyi sadece tüy zamanında görüyoruz ama hastalık olarak görmedik (K.11).

4.9.9. Pire-Bit

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Eczaneden ilaç alıyoruz. Büyüklerimizden duyduğumuza göre, bezi yakıt yağına bandırıp tavuklara, horozlara, ineklere sürüyoruz. Bit, pire hiç bir şey bırakmıyor (K.11).
- Yıkarlardı (K.47).
- Evin önünde ateş yakarız geriye ateşin külleri kalır onlarda oraya gidip eşelenir pire falan kalmaz hayvanda (K.64).

- Kümesi temizledikten sonra etrafa birazcık mazot koyuyorum (K.75).

4.9.10. Felç

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Geçen ay bizim tavukları dışarıda bırakmı ız bayağı soğuk yemi ler ve yağmurun altında kaldıkları için bizim bir tavu umuzun ayağının biri fel  geçirdi. Tedaviyi şöyle yaptım sıcak su ile yıkadım sıcak ortamda bıraktım (K.11).

4.9.11. Göz Hastalıkları

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Kı ın olur sıcak yerde tutmalıyız. G z kapanmı sa elimizle açıyoruz ve oraya zeytinyağı sürüyoruz. İyile mezse eczaneden ilaç alıyoruz (K.11).
- G z n  iyice temizleriz ve tentürdiyot süreriz. Ilık  ay koyarım. Nar ekşisi iki damla damlatırız (K.75).

4.9.12. Nazar

Hatay Yöresi Halk Veteriner Hekimliğinde

- Nazar de di ini görmedim ama kümese nazar boncu u takıldığı görülmüştür (K.11).
- Nazara pek inanmam başıma hiç gelmedi (K.30).

SÖZLÜK

Cülben :Yabani bezelye, burçak.

Lazka : Yakı.

Hımmeyda : Yabani kuzu kulağı bitkisi.

Hineyfsi :Hayvanın dilinin altında çıkan küçük et çivileri.

Nahit toprak :İnce palas.

Karamık :Dil biti.

Kımeyle :Dil biti.

Kırrom :Yabani hardal bitkisi.

Zahra Tozu :Ambar tozu.

Zahter :Kekik.

Zeysfün :İğde ağacı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kültür; bir toplumun ya da ulusun gelenek göreneklerini içinde barındıran ve nesilden nesle aktarım yoluyla gelişip büyüyen maddi ve manevi olgular bütünüdür. Halk bilimi ise bu kültür içinde oluşan toplumun belli başlı değerlerini inceleyen bir disiplindir. Bu sebeple halk bilimi ve kültürün birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğu aşîkârdır. Sözlü kültür ürünü olan halk veterinerliğı de halk biliminin ve kültürün irdelediğı bir konu olarak dikkat çekmektedir.

Halk veteriner hekimliğı, halk bilimi içinde sözlü kültür ürününün parçası olarak yüzyıllar boyunca Anadolu'da gelişerek nesilden nesle aktarılmıştır. Bu çalışmada halk veteriner hekimliğıne ait tedavi, yöntem ve süreçlerin Hatay ilinin genelinde ne şekilde oluşum gösterdiği irdelenmiştir. Bu oluşum içinde halk veteriner hekimliğı ve hayvancılığın sözlü kültür verilerinin bir araya getirilmesiyle tarihi sürecine, tedavi usullerine ve bu usullerin sağaltıcı etkilerine değinilmiştir. Bu bilgilerin Hatay bölgesinin sözlü kültür geleneğı içinde gelişim göstererek geçmişten geleceğı nesiller boyu geleneksel aktarım ile günümüze kadar ulaştığı açıkça gözlemlenmektedir.

Veteriner hekimin olmadığı dönemlerde çaresiz kalan insanoğlu, hayvanlarının hastalıklarını tedavi etmek için türlü yollar denemiştir. Deneme yanılma yöntemi ile tecrübeler sonucu halk veterinerliğı alanı oluşarak tedavi usulleri gelişim göstermiştir. Bu tedavi usullerinin bütünü folklorik yapı içinde halk veterinerliğinin katmanlarını oluşturmaktadır. Halk veterinerliğı kavramına baktığımızda, geçmiş dönemlerde veterinerin olmadığı durumlarda halkın hayvanlarının hastalıklarına yönelik teşhis ve tedavi amaçlı yöntem ve teknikleri oluşturduğu uygulamaları içeren yapıları ifade etmektedir.

Özellikle kırsal kesimlerde yaşamlarını sürdüren insanların geçim kaynaklarına baktığımızda tarım ve hayvancılığı dayalı olduğu bilinmektedir. Bu sebeptendir ki geçim kaynağı hayvanlar olan bir halkın hayvan hastalıkları için geleneksel yöntemler geliştirmeleri olağandır.

Anadolu bölgesinde halk veteriner hekimliğinde sağıaltıcılar tarafından uygulanan tedavi yöntem ve süreçlerinin bölgeden bölgeye ya da kişiden kişiye farklılık gösterdiği tespit edilerek aktarılmıştır. Halk veteriner hekimliği uygulamalarında sağıaltım yöntemlerinin üç ana başlıkta incelendiği tespit edilerek bu başlıkların;

1) Tümüyle akılcı yöntemler,

2) Tümüyle büyüklük işlemler,

3) Büyüklük ve akılcı katışık işlemler olarak çalışmaya yön verdiğini söylemek mümkündür.

Özellikle halk veteriner hekimliği uygulamalarının çıkış noktası olarak dini ve büyüsel sağıaltım yöntemlerinin rol oynadığı belirlenmiştir. Daha sonra ise çeşitli emlerin de denenmesi ile dini ve büyüsel işlemler; madensel, hayvansal ve bitkisel kökenli emlere yerini bırakmıştır. Bölgenin tarımsal faaliyetlerini de göz önünde bulundurduğumuzda bitkisel emlerin yörenin mahsulüne göre şekillendiği sonucu da ortaya çıkmaktadır. Bunlara örnek olarak Hatay bölgesinde; zeytinyağı, nar ekşisi, pekmez, defne yağı, sabunu vb. dikkat çekmektedir.

Hayvansal emlere baktığımızda hayvansal ürünlerden olan süt ürünleri ve yumurta sağıaltım uygulamalarında ön plandadır. Maden kökenli malzemelerden ise tuz, soda ve dağılama aracı olarak demir kullanımı yaygınlık göstermektedir. Hatay bölgesinde özellikle büyüsel ve dinsel işlemler çoğunluktadır. Büyüsel işlemlerde özellikle bölge halkının kutsal kabul ettiği maddelerin kullanımı göze çarpmaktadır. Buna örnek olarak Domuz başı adlı hastalığın tedavisi için atadan kalan miras tava ısıtılarak hayvanın hastalıklı bölgesine uygulanır. Dinsel işlemler ise nazar inancına yönelik yapılmaktadır. Hayvansal ürünün kalitesinin düşmesinde ya da ortada hiçbir sebep yokken hayvanın zamanla zayıflamasında ve iştahı kesilmesinde nazarın etkili olduğunu düşünen halk, dinsel uygulamalara başvurmaktadır. Nazarın kötü etkilerinden hayvanı korumak için buhur, üzerlik otu vb. yakılarak hayvanın etrafında gezdirilir ya da nazar boncuğu gibi renkli nesneler hayvanın boynuna asılır. Bunların dışında hayvanın barındığı bölgenin kapısına geyik boynuzu, iğde dalı, nal, okunmuş muska vb. asılmaktadır. Bu bilgiler ışığında Hatay bölgesinde yaptığımız çalışmalardan yola çıkarak bölgenin halk veterinerlik uygulama yöntem ve teknikleri

açısından geçmişten günümüze gelişim gösteren bir folklorik yapısının olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4

Hatay Halk Veteriner Hekimliğinde Küçükbaş ve Büyükbaş Hayvan Hastalıkları ve Kullanılan Malzemeler

Hastalıklar	Malzemeler	Menşei
Boynuz ve Ayak Bölgesi Kırığı	Yumurta, darı, gres ve yanık yağ, tuz, sabun, zift ve benzin, çamur, antibiyotik sprey ve ağı kesici, katran, kına, un, tahta	Bitki, Hayvan, Kimyasal
Göze Perde - Boz İnmesi	Yoğurt, tuz, daldan ince bir çubuk, tükürük, şeker, yoğurt, buğday sapı, deniz suyu, limon, ayran, cam tozu, teramisin, yabani ot, zeytinyağı, elma sirkesi, mermer tozu, kızgın şiş	Bitki, Hayvan, Maden, İnsan ve Kimyasal
Siğil	Sülük, arpa, ağaç kökü, yılan kabuğu, naylon iplik, nur çalısı, defne yağı, naylon ip	Bitki, Hayvan
Çıban	Balçık, yılan derisi, antibiyotik	Maden, Hayvan, Kimyasal
Mantar	Yanık yağ, salça, tuz, zeytinyağı, күкүрт, çamur, sarımsak, nar ekşisi, mavi spray, jilet, kantaron, motor yağı, kekik, defne yağı, mısır koçanı, karabiber, sana yağı, limon, tereyağı, cam	Bitki, Hayvan, Maden, ve Kimyasal
Domuzbaşı	Domuz dişi, ayakkabı, zeytinyağı, barut, kızgın tava, terlik, boncuk, su, araba yağı, buz	Bitki, Hayvan, Maden, ve Kimyasal
Dil Biti- Kırpma	Zımpara, yalama taşı, tuz taşı, cımbız, tuz, insan eli, nar ekşisi, sumak, yoğurt, makas, jilet	Bitki, Hayvan, Maden ve İnsan
Yanak Apsesi	Süs ağacı, ilaç	Bitki, Kimyasal
Yanıkara- Yaracak	Tuz, iğne, çuvaldız, jilet, bıçak, soğuk su	Maden, Kimyasal
Deri Kurdu – Dud – Ur	İnsan eli	İnsan
İdrar Tutukluğu	Mısır püskülü, ılık su, ilaç, kızgın tava, jilet, iğne, makas, yanık yağ	Bitki, Maden, Kimyasal
İshal	Darı yaprağı, kamış yaprağı, saman, kuru ot, nar ekşisi, bulgur unu, patates, ilaç, geliç bitkisi, mide suyu, Reflor, İnsomin, karbonat, yumurta, kırmızı kurdele, hamur mayası, ishal tozu, çay, kırmızı ip, limon, tuzlu yoğurt, zeytinyağı, karbonat, incir, kahve, nişasta, küşpe, kepek, kına, hamur, yabani hardal	Bitki, Hayvan, Maden ve Kimyasal

Kabızlık	Jilet, karnış, tuz, rakı, maya, su, kepek, granül, zeytinyağı, nar ekşisi, yeşil ot, işkembe suyu, soda, sarımsak	Bitki, Hayvan, Maden ve Kimyasal
Öksürük Yel Değmesi Beyaz Kas Hastalığı	Karnış yaprağı, yabani hardal bitkisi, pekmez, şekerli su, zeytinyağı, ilaç, yumurta	Bitki, Hayvan ve Kimyasal
Boğulma	Zeytinyağı, karnış, değnek, bez, oklava	Bitki, Maden ve Kimyasal
Yüksek Ateş	Jilet, zeytinyağı, tuz, harar, soğuk su	Bitki, Maden ve Kimyasal
İştahsızlık	Kuru incir, tuz, su, yeşil ot, nar ekşisi, yalama taşı, sarımsak, dut ağacı yaprağı, ot, soğan, turp, buğday, un, şeker, çay yumurta, cimbiş, yoğurt, soda, maya, zeytinyağı, gem, jilet, mercimek çorbası	Bitki, Hayvan, Maden ve Kimyasal
Mide Dönmesi	Zeytinyağı, sarımsak, kuru saman, nar ekşisi, kuru ot, yağ, mıknaş, kepek, işkembe suyu	Bitki, Hayvan ve Maden
Kolik Sancı Bağırsak Dolanması	Sarımsak, nar ekşisi, zeytinyağı, kuru ot, jilet, karbonat, soda, limon suyu, maya, defne yağı, sumak, sirke, yeşil ot	Bitki ve Maden
Şeker Krizi	Şekerli su, pekmez, kalsiyum, Ademin, incir	Bitki, Maden ve Kimyasal
Burun Akıntısı	Hortum, nar ekşisi, bal, zeytinyağı, pekmez, incir, sarımsak	Bitki, Hayvan ve Kimyasal
Şap (TABAK)	Şap, karbonat, şeker, tuz, motor yağı, limon tuzu, mazot, benzin, kireç, aşı, yanık yağ, ispiro, rakı, nar ekşisi, sumak, gres yağı, kantaron yağı, aşı, katran, su, toprak, sarımsak, deterjan, benzin	Bitki, Maden ve Kimyasal
Sarılık	Aspirin, su, sarılık otu, tuz, pekmez, jilet	Bitki, Maden ve Kimyasal
Üç Günlük Hastalığı	Yağ, ilaç	Bitki ve Kimyasal
Doğum ve Jinekoloji	Soğan, pirinç, buğday, şekerli su, incir, zeytinyağı, çuvaldız, ip, kuru üzüm, pekmez, vitamin, tuzlu ayran	Bitki, Hayvan, Maden ve Kimyasal

Plesentanın (Etene) Dışarı Atılamaması	Zeytinyağı, soda, buğday, arpa, incir, nar şerbeti, pekmez, kalsiyum, tereyağı	Bitki, Hayvan, Maden ve kimyasal
Göbek Bağı Kesimi	Tentürdiyot, kesici alet	Maden ve Kimyasal
Rahim Patlaması	İlaç, ılık su, sabun	Maden ve Kimyasal
Kısırlık	Arpa, zeytinyağı, su, sabun, çakşır otu, kızgın demir, toz biber, tuz	Bitki, Maden ve Kimyasal
Kısırlaştırma (Kastrasyon)	İp, tahra	Maden ve Kimyasal
Bitlenme Pirelenme Kene	Kireç, defne yağı, zeytinyağı, ilaç, DTT pire tozu, tütün, katran, İvermectin, balık kızartılmış yağ, pire aşısı, mazot, ambar tozu, yanık yağ, zahra tozu, Diptereks, kükürt, sıcak su	Bitki, Hayvan, Maden ve Kimyasal
Uyuz	Kireç, sıvı sabun, macun, sarımsak, nar ekşisi, deterjan, kekik, tuz, yanık yağ, defne yağı, kükürt, sirke	Bitki, Maden ve Kimyasal
Yılan veya Akrep Sokması	Bıçak, soğan, ilaç	Bitki, Maden ve Kimyasal
Zehirlenmeler	Nar ekşisi, yoğurt, tuz, ayran, zeytinyağı, sarımsak, rakı, kül, soğuk su, semizotu	Bitki, Hayvan, Maden ve Kimyasal
Yabancı Cisim Yutma	Mıknatıs, İncomin, Reflor	Maden ve Kimyasal

Tablo 5

Hatay Halk Veteriner Hekimliğinde Kanatlı Hayvan Hastalıkları ve Kullanılan Malzemeler

Hayvan Hastalıkları	Malzeme	Menşei
Çiçek Hastalığı	Tentürdiyot, Merhem	Kimyasal
Nabza	Patates, Kahve	Bitki
Ses kısıklığı	Tavuk tüyü	Hayvan
Boğulma	Tüy, Pipet	Hayvan ve Kimyasal
Kabızlık	Palas, Tuz	Maden
Tüy dökme	Vitamin	Kimyasal

Pire-Bit	Bez, Mazot, Yakıt yağı, Kül	Kimyasal
Soğuk algınlığı	Sıcak su	Maden
Felç	Sıcak su	Maden
Göz hastalıkları	İlaç, Tentürdiyot, Nar ekşisi, Çay	Kimyasal ve Bitki

Çalışmada yer alan tabloda Hatay bölgesindeki hayvan hastalıkları ve tedavi yöntemlerinde kullanılmakta olan malzemeler verilmiştir. Bu çalışmada elde edilen verilere göre hayvan hastalıklarını tedavi etmek amacıyla en çok kullanılan bitkiler; zeytinyağı, nar ekşisi, pekmez, sarımsak, sumak, domates salçası, kantaron, katran, defne yağı, limon, kekik, çay, incirdir. Hatay halk veteriner hekimliğinde en sık kullanılan hayvansal emlerde; yumurta başta olmak üzere süt ürünleri yer almaktadır. Bu malzemeler bir karışım halinde genellikle bitkisel ve madensel emlerle kullanılmaktadır. Madensel emlerde demir ve demirin kullanım alanları oldukça dikkat çekicidir. Birçok bölgede karşılaşılan bir tedavi yöntemi olan kan akıtma Hatay bölgesinde de sıkça rastlanan bir yöntem olması bakımından ilgi çekicidir.

Tarihten bu yana Türklerin geçim kaynağı olan hayvanlar, Türk toplumu için önem arz etmektedir. Bu sebeptendir ki hayvanların sağlığı ve verimli olması birçok pratik ve yöntemlerin oluşmasını sağlamıştır. Hayvan hastalıkları için kullanılmakta olan yöntem ve tedaviler halk kültürünün birer parçası oldukları için yöreden yöreye farklılıklar göstermektedir. Bu kapsamda Türkiye sahası baz alınarak farklı yörelerdeki hayvan hastalıkları tedavi ve yöntemleri Hatay bölgesi ile karşılaştırılarak benzerlikler ve farklılıklar bir arada verilmiştir.

Geleneğin bir parçası olan halk veteriner hekimliği günümüzde hala varlığını idame ettiren bir kültür unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeptendir ki folklorik açıdan önem arz etmektedir. Türkiye genelinde modern anlamda veteriner hekimliğin gelişmesi ve eğitim seviyesinin yükselmesi ile azaldığı düşünülen halk hekimliği yapılan çalışmalar neticesinde varlığını sürdüren bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayvan yetiştiricilerinin atalarından, etrafından ya da deneme yanılma yöntemi ile öğrendiği yöntemler günümüzde kullanılmakta ve nesilden nesle aktarılmaktadır. Günümüzde belediyeler, Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde devlet, veteriner hekimliği uygulamalarını üstlenmektedir. Bu sebeple halkın veteriner hekime ulaşması kolaylaşmıştır.

Hatay bölgesi birçok medeniyeti içerisinde barındırması bakımından halk veterinerliği uygulamaları alanında da kültürel manada çeşitliliğe sahiptir. Bu çeşitliliğin yanı sıra Hatay halkının köy kesimleri modernleşmiş bir yapıda olmasına rağmen hayvancılıkla geçimlerini sağladığı için atalarından öğrendikleri pratikleri devam ettirmektedir. Bu sebeple folklorik yapı kümülatif bir biçimde günümüze ulaşmıştır.

Hatay bölgesinde besi hayvancılığı ön plana çıkmaktadır. Merkez bölgelerde büyükbaş hayvancılığın yapıldığı dikkat çekmektedir. Küçükbaş hayvancılık Kırıkhan, Altınözü, Dört Yol ve Reyhanlı bölgelerinde yaygınlık göstermektedir. İnek bakımını ise genellikle kadınlar üstlenmekte ve elde ettikleri ürünler ile evin besin ihtiyacını ve geçimini sağlamaktadır. Küçükbaş ve büyükbaş hayvan hastalıklarının tedavilerinde kullanılan sağıltım yöntemlerinde benzerlikler mevcuttur. Örneğin doğum, dış hastalıklar, iç hastalıklar veya kırık çıkık hastalıklarında uygulanan pratikler ve malzemeler aynıdır.

Veteriner hekimliği alanı ile ilgili literatür taraması yapıldığında sonuç olarak Türkiye'nin birçok bölgesinde çeşitli çalışmaların yapıldığı ancak sayıca az olduğu, yazılı metinlerin genelinde derleme metni olduğu belirlenmiştir. Ayrıca Hatay bölgesi ile ilgili daha önce birçok folklorik yapı çalışması yapılmıştır. Hatay bölgesinde halk hekimliğine dair çalışmanın bulunduğu ancak halk veterinerliğine ait kapsamlı bir çalışmanın olmadığı sonucuna vardık. Kaynak taraması ve saha çalışması yapılarak halk veteriner hekimliği pratiklerinde Türkiye'nin çeşitli yerlerinde buna Hatay bölgesi de dâhil olmak üzere uygulamalarda kullanılan malzemelerin coğrafi şartlara ve bitki örtüsüne göre şekillendiği ve farklılıklar gösterdiği fakat inanç bağlamında uygulamaların benzerlik gösterdiği kanısına vardık. Sonuç olarak Hatay folklorunda, hayvancılık ve halk veteriner hekimliği ile ilgili folklorik geleneğin sözlü kültür ürünleri toplanarak geçmişten geleceğe uzanan tedavi yöntemlerinin ve pratiklerin devamlılığını belirtme ve bunları koruma çabası içinde kültürel yapının önemine değinmeyi amaç edindik. Folklorik yapının kültürel değerlerin kaybolmadan korunması amacı ile halkbilimi çalışmalarına bir yenisini daha ekleyerek katkıda bulunarak, kültürel mirasımızın değerine dikkat çekmeyi hedefledik.

KAYNAKÇA

- Acıpayamlı, O. (1978). *Acıpayam'da halk hekimliği*. Antropoloji.
- Acıpayamlı, O. (1989). "Türkiye folklorunda halk hekimliğinin morfolojik ve fonksiyonel yönden incelenmesi". Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, s. 1-8, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Aça, M. (2017). *Halk bilimi el kitabı*. İstanbul: Motif Vakfı.
- Aça, M. (2018). Doğu Karadeniz hayvancıları ve çobanlarının geleneksel veterinerlik uygulamalarına dönük tespit ve değerlendirmeler. 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Ankara.
- Alagöz, C. (1944). Coğrafya gözüyle Hatay. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 2 /2, 203-216. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dtcfdergisi/issue/66696/1043316>
- Alan Çavuş, S. Eryol, A. Özen, R. (2021). Adıyaman ilinde hayvan hastalıklarının tedavilerine ilişkin folklorik uygulamalar. *Vet. Hekim. Der. Derg.* 92/2, 159-172.
- Alptekin, M, (2018). Meddah Behçet Mahir'in halk anlatılarında halk hekimliği ve baytarlığı. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17/3, 879-893.
- Argun, T. (1967). *Hayvanlarda salgın ve parazitli hastalıklar*. İstanbul: Menteş Matbaa.
- Arı, B. Top, M. (2017). Hatay'da sağlık sorunlarını gidermek için başvurulmuş başlıca halk hekimliği uygulamaları, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 33/33, 57-67.
- Arı. B. (2020). *Hatay halk kültürü üzerine araştırmalar*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Arslan, E.D. (1998) *Ege bölgesi folklorunda veteriner hekimliği ve hayvancılık üzerine araştırmalar*. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Artun, E. (2011), *Türk halkbilimi*. Adana: Karahan Kitabevi.

- As, E. (2020). Hatay fevkalade murahhası Cevat Açıkalın'ın gözüyle Hatay devleti'nin kuruluş süreci ve dönemin diğer gelişmeleri. Ed. Ünelen, E. ve Tokur, A. *Anavatana Katılışının 80.Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. Ankara.
- Atahan. O. (2019). *Hatay yöresi halk hekimliği*. Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
- Atasoy, A. (2012). *Reyhanlı ilçesi'nin coğrafyası*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Avan, S. (2010). *Suşehri monografisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Niğde.
- Bahadır, G., Gündüz, A., Gökhan, S. ve Hatipoğlu, İ. (2013). *Hatay tarihi*. Ankara: Anıt Matbaa.
- Bali, A. (2015). *Mersin konargöçerlerinin halk kültüründe inanışlar ve bunlara bağlı uygulamalar*. (Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- Batmaz, H. (2010). *Sığırların iç hastalıkları semptomdan tanıya tanıdan sağaltıma*. Bursa: F. Özsan Matbaacılık.
- Bayat, A. H. (2016). *Tıp tarihi*. İstanbul: Üçer Matbaacılık.
- Baysal, N. (2014). *Gelenek ve değişim ekseninde Trabzon halk hekimliği üzerine bir araştırma*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Boratav, PN. (1994). *Türk Halkbilimi II 100 soruda Türk folkloru (İnanışlar, töre ve törenler, oyunlar)*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Büyükşahin, F. (2017). *Kültür-çevre bağlamında geleneksel ekolojik bilginin korunmasının önemi: Sarıkeçeli yörükler örneği*. (Doktora tezi) Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Çabuk, H. H. (2008). *Çukurova'da yörükler*. Adana: Ekrem Matbaası
- Çatalbaş, R. (2011). Türklerde hayvan sembolizmi ve din ilişkisi. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 3/12, 49-59.

- Çınar, A. A. (2001). Türk halk hekimliği ve veterinerliği üzerine kısa bir bibliyografya denemesi. *Kebikeç Dergisi*. 12, 249-284.
- Çobanoğlu, Ö. (1999), *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Dağıstan, E. Camcı, Ö. Parlakay, O. (2004). Hatay ilinin sosyo-ekonomik ve tarımsal yapısı. *MKU Ziraat Fakültesi Dergisi*, 9(1-2), 73-84.
- Değirmenci, F. (2009). *İmamoğlu ilçesi monografisi*. (Yüksek Lisans Tezi) Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Dilgimen, H. (1947). *Veteriner hekimliği tarihi*. İstanbul: Bozkurt Matbaası.
- Dinçer, F. (1967). *Türk folklorunda veteriner hekimliği üzerine araştırmalar*. Ankara Üniversitesi Veteriner ve Ziraat Fakülteleri Basımevi.
- Dinçer, F. (1976). "Türk folklorunda veteriner hekimliği (beş doğu ilimizde örnekleriyle). I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, DSİ Basım ve Foto Film İşletme Müdürlüğü, Ankara: 85-92.
- Dinçer, F. (1980). A raport on the folklore activities and folk veterinary medicine in Turkey. *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, Ankara, 27, 237-45.
- Dinçer, F. (1982). Türk folklorunda veteriner hekimliğin yazılı kaynakları. II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi, Ankara: G.Ü. Basın- Yayın Yüksekokulu Basımevi, s.124.
- Durmuş, İ. (2008). *İskitler (Sakalar)*, Ankara: Genel Kurmay Basımevi.
- Ekici, M. (2004). *Halk bilgisi derleme ve inceleme yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Ergün, A. ve Tuncer, Ş. D. (2015). *Hayvan besleme ve beslenme hastalıkları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi.
- Erk, N. (1957). Veteriner tababeti tarihine kısa bir bakış. *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*. 4(3-4), 139.

- Erk, N. (1962). Tarihte hastalık sebepleri konusunda düşünceler. Ankara Üniversitesi *Veteriner Fakültesi Dergisi*. 9/1, 62.
- Erk, N. (1966). *Veteriner tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayınları: 352.
- Goldstein, KS. (1977). *Sahada folklor derleme metotları*. Çev. Ahmet E. Uysal, Ankara, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 23, Kılavuzlar, El Kitapları Tarihçeler Dizisi: 3, Başbakanlık Basımevi, 77-119.
- Gökdemir, G. (1997). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyet’inde küçükbaş hayvancılık kültürü. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi. Ankara.
- Gönenç, A. (2011). *Antalya ili Korkuteli ilçesinde halk inanışları ve halk hekimliği*. (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Gönüllü, A. R. (2004). Alanya folklorunda veteriner hekimliği, Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri III, Alanya: Alsav Yayınları, 296-298.
- Gündüz, A. Özer, C. Pamir, H. (2011). *Hatay*. Ankara: Pozitif Matbaa.(Ed. Bulut, Y. Kaya, S.). TC. Hatay Valiliği.
- Hatay Valiliği (2012). Hatay il turizm stratejisi ve eylem planı. Hatay.
- Hatay Valiliği (2018). 2017 yılı Hatay ili ekonomik görünüm raporu. Hatay.
- Kafesoğlu, İ. (1998), *Türk milli kültürü*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kalafat, Y. (1995). *Doğu Anadolu’da Eski Türk inançlarının izleri*. Ankara: AKM Yayınları.
- Kara, A. (2020). Hatay’ın anavatana katılma sürecinin halkevi dergilerine yansması. Anavatana Katılışının 80.Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu Bildiriler. 4-6 Nisan/April 2019/ Hatay Yayına Hazırlayanlar Erdem Ünlen H. Aytuğ Tokur Ankara-2020 Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Karaarslan, B. (2010). *Dîvanu Lügati’t-Türk’teki bitki ve hayvan konuları üzerine bir inceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.

- Karadeniz, A. (1973). Güneydoğu Anadolu'da majik ve empirik halk tedavi usulleri. *Türk Etnografya Dergisi*. 13, 3-32.
- Kardaş, C. (2019). *Muş'ta halk veterinerliği ve geleneksel tedavi yöntemleri*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Kırmızı, Ö. (2015). Erdemli halk kültürü araştırması (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Mersin.
- Koca, S. (2002), *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Koşay, H. Z. (1956). Etnoğrafya Müzesindeki Nazarlık, muska ve hamailer. *Türk Etnoğrafya Dergisi*, 1, 86-90.
- Köylü, B. (2020). *Karaisalı yöresi halk veteriner hekimliği üzerine bir inceleme*. (Yüksek lisans tezi). Çağ Üniversitesi. Mersin.
- Kutlu, M. M. (1987). *Şavaklı Türkmenlerde göçer hayvancılık*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Leclainche, E. (1936). Histoire de la medicine veterinaire. Office du Livre, Toulouse, p.812.
- Ok, M. (2005). *Veteriner nöroloji*. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi
- Ögel, B. (1978), *Türk kültür tarihine giriş I*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öncül, K. (2011). Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Halk Hekimliği (Kars-Iğdır). Kars: Kafkas Üniversitesi Yayınları.
- Özen, R. (2021). Diyarbakır yöresinde hayvan hastalıkları ve yetiştiriciliğinde kullanılan bitkiler. *Dicle Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*. 14/1, 18-26.
- Öztürk, A. (2012). Bovine Ephemeral Fever (Sığırlarda Üç Gün Hastalığı). *Avkae Dergisi*. 2/2: 26-30.
- Rasonyı, L. (1993), *Tarihte Türklük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

- Salman, M. (1948). *Halk hekimliği ve halk veterinerliği*. Milli Kültür Araştırmaları: VII, Ankara: Ulus Basımevi.
- Sarı, Z. (1996). *Çağlar içinde Harbiye (Defne)*. Hatay: Temizyürek Matbaacılık.
- Sever, M. (2004). Mzelenme açısından halk inançları ve halk hekimliği uygulamalarında animasyon. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Mzelenmesi Sempozyumu Bildirileri, s.96.
- Seyirci, M. (2000). *Batı Akdeniz bölgesi yrkleri*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sinmez, Ç. Ç. (2011). *Bozlak kültüründe folklorik veteriner hekimliği ve hayvancılık üzerine araştırma*. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi. Konya.
- Sinmez, Ç. Ç. (2018). Sivas folklorunda büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ve hayvansal ürünlerin değerlendirilmesi. *Lokman Hekim Dergisi*, 8/2, 138-152.
- Sökmen, T. (1999). *Hatay'ın kurtuluşu için harcanan çabalar*. Ankara: Yeni Gün Haber Ajansı.
- şahin, H. (2011). *Hatay*. Ankara: Pozitif Matbaa.
- şahin, T. amkerten, İ. Gürgöze, S. (2004). İneklerdeki  gün hastalığında bazı biyokimyasal parametreler. *YY Vet Fak Derg*, 15 (1-2): 71-73.
- şen, M. (1995), Baytarnmeler, Türk kültüründe at ve ağdaş atılık, s.177-263.
- şenesen, R. O. (2015). Adana halk veterinerliği uygulamaları. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 55-55.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (2017). Hayvan yetiştiriciliği ve sağlığı hayvanların dış bakımı. Ankara.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2015). Hayvan yetiştiriciliği ve sağlığı barınak tipleri. Ankara.
- Tarhan, M.T. (1979), Eskiçağda “Kimmerler problemi”, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 355-369. M. Taner Tarhan, "Eskiçağ'da Kimmerler problemi", VII. TTK. Kongresi (11-15 Ekim 1976) Kongreye Sunulan Bildiriler, III,

TC. Tarım ve Orman Bakanlığı Strateji Geliştirme Bakanlığı Tarımsal Yatırım Danışma Ofisi “Hatay tarımsal yatırım rehberi (2022) İlçe Müdürlüğü Arazi Varlığı Raporları” (2002)

Tellioglu, S. (1974). Kuzularda kastrasyon kuyruk kesimi ve mules operasyonu. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*. 5/4: 123-145.

Tuncer, P. Yeşildağ, K. (2012) Schmallenberg Virus: Ruminantlarda görülen yeni bir hastalık etkeni. *Uludag Univ. J. Fac. Vet. Med.* 31/1: 63-71.

Turan, F.A. (2000). *Türkiyede halk ilacı araştırmaları*. İstanbul: Kültür Bakanlığı.

Türk, H. (2016). Antakya’da dinler arası hoşgörü ve habibi neccar örneği. *Folklor/Edebiyat*. 22/87, 181-198.

Üçüncü, M. (2019). *Gümüşhane Torul ilçesi Çizere köyleri monografisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Ordu Üniversitesi. Ordu.

Westermack, E. (1961). *Nazar değmesi inancı*. Ankara: Yeni Matbaa.

Yaşar, A. Sinmez, Ç. ve Aslım, G. (2015) İç Anadolu bölgesi Konya bölümünde (Aksaray, Karaman ve Konya) Folklorik Veteriner Hekimliği ve Hayvancılık Üzerine Araştırma. *Kafkas Univ Vet Fak Derg* 21/1: 1-7.

Yerlikaya, H. (2002). Elazığ ve çevresinde hayvan hastalıklarında halk hekimliği üzerine araştırmalar. *Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*. 8/2, 133-136.

Yeşildal, Ü.Y. (2015), *Mitten destana, destandan türküye Anadolu sahası Türk folklorunda geyik*, Konya: Kömen Yayınları.

Yüksel, E. (2012). *Aşağı Fırat Havzasında veteriner hekimliği folkloru üzerine araştırmalar*. (Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi. Elazığ.

Sözlü Kaynaklar

- K. 1.** Fadıl İFLAZOĞLU, 1940, okuryazar, çiftçi, Defne/Tavla.
- K. 2.** Mehmet İFLAZOĞLU, 1936, okuryazar, çiftçi, Defne/Tavla.
- K. 3.** Ali İFLAZOĞLU, 1992, ortaokul, besici, Defne/Tavla.
- K. 4.** Faris İFLAZOĞLU, 1950, ilkokul, serbest meslek, Defne/ Tavla.
- K. 5.** Ozan İFLAZOĞLU, 1997, lise, seyis, Defne/Tavla.
- K. 6.** Samim ÇEKİÇ, 1996, ortaokul, kasap, Defne/Tavla.
- K. 7.** Hikmet İFLAZOĞLU, 1972, ortaokul, seyis, Defne/Tavla.
- K. 8.** Metin İFLAZOĞLU, 1960, ilkokul, besici- ticaret, Defne/Tavla.
- K. 9.** Yahya İFLAZOĞLU, 1964, ilkokul, besici, Defne/Tavla.
- K. 10.** Cahit İFLAZOĞLU, 1957, ilkokul, boyacı, besici, çiftçi, işçi, Defne/Tavla.
- K. 11.** Şevket İFLAZOĞLU, 1989, ilkokul, dönerci, Defne/Tavla.
- K. 12.** Eymen İFLAZOĞLU, 2007, lise, Defne/Tavla.
- K. 13.** Levza İFLAZOĞLU, 1961, ilkokul, ev hanımı, Defne/Tavla.
- K. 14.** Mehmet Adil BULANIK, 1954, ilkokul, çiftçi, Altınözü/Sivrikavak.
- K. 15.** Hamza ÇAĞRI, 1968, ilkokul, çiftçi, Dört Yol/Merkez.
- K. 16.** Selbin İFLAZOĞLU, 1968, ilkokul, eski besici, Antakya/Merkez.
- K. 17.** Hüseyin KOYUN, 1971, ilkokul, besici, Defne/Çekmece.
- K. 18.** Fatih BOZOĞLAN, 1962, ilkokul, emekli, Altınözü/Merkez.
- K. 19.** Can YILMAZ, 2000, lise, besici, Defne/Ataköy.
- K. 20.** Uğur ÇİÇEK, 1986, lise, kasap, Samandağ/Yoğunluk.
- K. 21.** Zekerya CABIROĞLU, 1976, üniversite, fitness antrenörü, Defne/Çekmece.
- K. 22.** Adnan İFLAZOĞLU, 1968, ilkokul, besici, Defne/Tavla.

- K. 23.** ESER BOZO, 1983, ilkokul, inşaatçı, Defne/Hüseyinli.
- K. 24.** Mustafa GÖĞEBAKAN, 1972, ilkokul, çiftçi, Yörük/Kırıkhan.
- K. 25.** Nuriye GÖĞEBAKAN, 1979, ilkokul, çiftçi, Yörük/Kırıkhan.
- K. 26.** Umut TOPALOĞLU, 1978, ilkokul, besici, Defne/Çekmece.
- K.27.** Saadettin SAYAR, 1952, ilkokul, emekli, Defne/Aknehir.
- K. 28.** İda AVCI, 1952, eğitim yok, ev hanımı, Reyhanlı/Terzihöyük.
- K. 29.** Turan GENÇOĞLU, 1964, ilkokul, besici, Altınözü/Karsu.
- K. 30.** Nedi Erdi İFLAZOĞLU, 2001, lise, Defne/Tavla.
- K. 31.** Aburrahman SAĞIRKAYA, 1968, ilkokul, besici, Defne/Çökek.
- K. 32.** İbrahim HARBELİOĞLU, 1981, lise, belediye personeli, Defne/Değirmenyolu.
- K. 33.** Rıfat BİRKAY, 1960, üniversite, besici, Kırıkhan/Kızılkaya.
- K. 34.** Fehmi AYTAÇ, 1967, ilkokul, emekli, Defne/Subaşı.
- K. 35.** Nihat ATASOY, 1964, ilkokul, besici, Antakya/Dikmece.
- K. 36.** Mehmet SAPÇI, 1939, okuma-yazma, çiftçi, Reyhanlı/Terzihöyük.
- K. 37.** Elif SAPÇI, 1937, okuma-yazma, çiftçi, Reyhanlı/Terzihöyük.
- K. 38.** Musa TÜMKAYA, 1964, ortaokul, çiftçi, Antakya/Oğlakören.
- K. 39.** Mustafa ATIÇ, 1972, ortaokul, besici, Antakya/Narlıca.
- K. 40.** Alaaddin DÜZGÜN, 1959, İlkokul, besici, Defne/Tavla.
- K. 41.** Murtaza YALDIZ, 1945, ilkokul, çiftçi, Yayladağı/Şakşak.
- K. 42.** Mehmet USLU, 1969, ilkokul, çiftçi, Yayladağı/Şakşak.
- K. 43.** Mehmet HUYLÜOĞLU, 1949, ilkokul, çiftçi, Altınözü/ Merkez.
- K. 44.** Tahsin İFLAZOĞLU, 1962, ilkokul, esnaf-çiftçi, Defne/Tavla.

- K. 45.** Saadettin SAYAR, 1952, ilkokul, emekli, Defne/Aknehir.
- K. 46.** Şihrizan İFLAZOĞLU, 1950, ilkokul, besici, Defne/Tavla.
- K. 47.** Necim İFLAZOĞLU, 1948, ilkokul, besici, Defne/Tavla.
- K. 48.** Güzide SAYLAMOĞLU, 1960, ilkokul, çiftçi, Altınözü/Merkez.
- K. 49.** Murat SERT, 1969, ilkokul, kasap, İskenderun/Karaağaç.
- K. 50.** Mehmet TOYGUN, 1954, ilkokul, çiftçi, Arsuz/Kale.
- K. 51.** Naciye TOYGUN, 1960, eğitim yok, çiftçi, Arsuz/Kale.
- K. 52.** Mehmet KAYMAZ, 1993, ortaokul, besici, İskenderun/Karaağaç.
- K. 53.** Mustafa ALTUN, 1958, ilkokul, besici, Karaağaç/İskenderun.
- K. 54.** Nihat AĞRI, 1991, lise, besici, Karaağaç/İskenderun.
- K. 55.** Fatma NAĞAÇ, 1954, ilkokul, besici, Belen/Kııcı.
- K. 56.** Murat NAĞAÇ, 1974, üniversite, ticaret-besici, Belen/Kııcı.
- K. 57.** Hasan TAŞKIRAN, 1951, eğitim yok, besici, Kırıkhan/Merkez.
- K. 58.** Nureddin HASAR, 1968, ilkokul, besici, Arsuz/Konacık.
- K. 59.** Mehmet KIRAR, 1959, ilkokul, çiftçi, Arsuz/Konacık.
- K. 60.** Erdal YAKUT, 1956, ilkokul, çiftçi, Arsuz/Konacık.
- K. 61.** Ali KAYA, 1966, ilkokul, çiftçi, Arsuz/Konacık.
- K. 62.** Şahin DEREBOĞAZ, 1977, ilkokul, çiftçi, Arsuz/Konacık.
- K. 63.** Heves KAYA, 1975, ilkokul, ev hanımı-çiftçi, Arsuz/Konacık.
- K. 64.** Gülizar TAN, 1958, okuryazar, çiftçi, Arsuz/Konacık.
- K. 65.** Münir YAKUT, 1962, ilkokul, çiftçi, Arsuz/Tünek.
- K. 66.** Hüseyin CAN, 1981, ilkokul, çoban, Antakya/Derince.
- K. 67.** Ayfer YAKUT, 1967, ilkokul, ev hanımı, Arsuz/Tünek.

- K. 68.** Nuray YALÇIN, 1969, ilkokul, ev hanımı, Arsuz/Tünek.
- K. 69.** Davut YILDIRIM, 1969, ilkokul, çiftçi, Arsuz/ Konacık.
- K. 70.** Gülcan YILDIRIM, 1974, ilkokul, temizlikçi, Arsuz/Konacık.
- K. 71.** Kamile BAL, 1964, ilkokul, ev hanımı, Antakya/Serinyol.
- K. 72.** Maksut BAL, 1962, ilkokul, serbest meslek, Antakya/Serinyol.
- K. 73.** Fahriye AÇIKGÜL, 1964, okuryazar, ev hanımı, Antakya/Serinyol.
- K. 74.** Emel DAĞ, 1977, okuryazar, ev hanımı, Antakya/Serinyol.
- K. 75.** Selim KELLEÇİ, 1969, okuryazar, apartman yöneticisi, Antakya/Serinyol.
- K. 76.** Hüseyin DİLAVER, 1977, ilkokul, besici, Antakya/Narlıca.
- K. 77.** Ahmet ÖZDOĞRU, 1967, ilkokul, besici, Antakya/Narlıca.
- K. 78.** Mithat YILMAZ, 1981, ilkokul, kasap, Samandağ/Uzunbağ.
- K. 79.** Mustafa ALKAN, 1962, ilkokul, emekli besici, Samandağ/Çökek.
- K. 80.** Necat PEKMEZ, 1960, ilkokul, besici, Samandağ/Çanakoluk.
- K. 81.** Mehmet ATALAY, 1960, ilkokul, besici, Yayladağı/Merkez.
- K. 82.** Uğur PEKMEZ, 1992, ilkokul, besici, Samandağ/Avcılar.
- K. 83.** Mehmet Çınar BÜYÜKDALYAN, 1984, ilkokul, çiftçi, Samandağ/Merkez.
- K. 84.** Mehmet Can CULHA, 1990, lise, tüccar, Samandağ/Uzunbağ.
- K. 85.** Malik CULHA, 1953, ilkokul, tüccar, Samandağ/Uzunbağ.
- K. 86.** Mehmet Ali SALİHİ, 1990, ilkokul, kasap, Defne/Çekmece.
- K. 87.** Arafat KABLAN, 1965, yüksekokul, emekli memur, Yayladağı/Kışlak.
- K. 88.** Nusret RÜZGARESEN, 1986, ilkokul, kasap, Dört Yol/Merkez.
- K. 89.** Süleyman AKEMOĞLU, 1981, ilkokul, kasap, Defne/Çekmece.
- K. 90.** Edip CULHA, 1957, ilkokul, besici, Samandağ/Uzunbağ.

- K. 91.** Ali Kilisli, 1967, ilkokul, besici, Defne/Döver.
- K. 92.** Recep KOYUNCU, 1992, ortaokul, besici, Antakya/Derince.
- K. 93.** Reşit ELMAS, 1979, ilkokul, besici, Antakya/Orhanlı.
- K. 94.** Salih REYHANİOĞLU, 1964, ilkokul, besici, Defne/Çekmece.
- K. 95.** Levent ERASLAN, 1978, ilkokul, besici, Defne/Çekmece.
- K. 96.** Erol ERKAL, 1978, ilkokul, besici, Antakya/Büyükdalyan.
- K. 97.** Doğan KÖSE, 1989, ortaokul, besici, Samandağ/Tavuklu.
- K. 98.** Metin YILDIZ, 1973, ilkokul, besici, Defne/Çekmece.
- K. 99.** Şehmuz SADUN, 1961, ilkokul, besici, Dört Yol/Merkez.
- K. 100.** Hakan KOYUNCU, 1986, ortaokul, besici, Antakya/ Derince.
- K. 101.** Halil CAN, 1974, ilkokul, besici, Antakya/Derince.
- K. 102.** Nurettin KAÇMAZ, 1970, ilkokul, besici, Dört Yol/Merkez.
- K. 103.** Ahmet CAN, 1976, ilkokul, besici, Reyhanlı/Merkez.
- K. 104.** Bekir GÖNAL, 1969, ilkokul, besici, Antakya/Kisecik.
- K. 105.** Yusuf ATIÇ, 1978, ortaokul, besici, Antakya/Narlıca.
- K. 106.** Ferhat ATIÇ, 1991, lise, besici, Antakya/Narlıca.
- K. 107.** Ahmet CAN, 1983, ilkokul, çoban, Antakya/Derince.

EKLER

Ek-1

Görüşme Formu

1. Adınız, soyadınız, doğum tarihiniz, doğum yeriniz, eğitim durumunuz ve mesleğiniz nedir?
2. Bu bilgileri nereden ve kimden öğrendiniz?
3. Bu bölgedeki küçükbaş ve büyükbaş hayvan cinsleri nelerdir?
4. Hayvan barınma alanları nasıl olmalıdır?
5. Hayvanların beslenmeleri, bakımları ve temizlikleri nasıl yapılmaktadır?
6. Hayvanlarda en sık karşılaştığınız hastalıklar nelerdir?
7. Hastalığın teşhisini nasıl yapıyorsunuz?
8. Tedavi yöntemleriniz nelerdir?
9. Uygulama için kullandığınız araçlar ve gereçler nelerdir?
10. Hayvanın hamile olduğunu nereden anlıyorsunuz?
11. Hayvanın hamilelik sürecinde neler yapıyorsunuz?
12. Hayvan doğumunda uyguladığınız yöntemler nelerdir?
13. Yeni doğan yavrunun bakımı ve beslenmesi nasıl olmalıdır?
14. Etenenin dışarı atılması için uyguladığınız yöntemler nelerdir?
15. Yeni doğum yapan hayvanın bakımı nasıl olmalıdır?
16. Kısır olan hayvanları nasıl tedavi ediyorsunuz?
17. Hayvanlarda işaretleme yöntemi neden ve nasıl yapılmaktadır?
18. Hayvanlara nazar değdiğine inanıyor musunuz?
19. Nazar değdiğini düşündüğünüz hayvanlara hangi uygulamaları yapıyorsunuz?
20. Kanatlı hayvanların hastalıklarının tedavisinde hangi yöntem ve uygulamaları yapmaktasınız?

Ek-2

Fotoğraf 1. Küçükbaş hayvan doğumunda katılımlı gözlemci olarak yavruya ağız sütünü verdiğim an.

Fotoğraf 2. Doğumdan sonra Plesentanın düşüşü.

Fotoğraf 3. Yavrunun beslenmesi.

Fotoğraf 4. Çiçek hastalığında mavi spreylle tedavi.

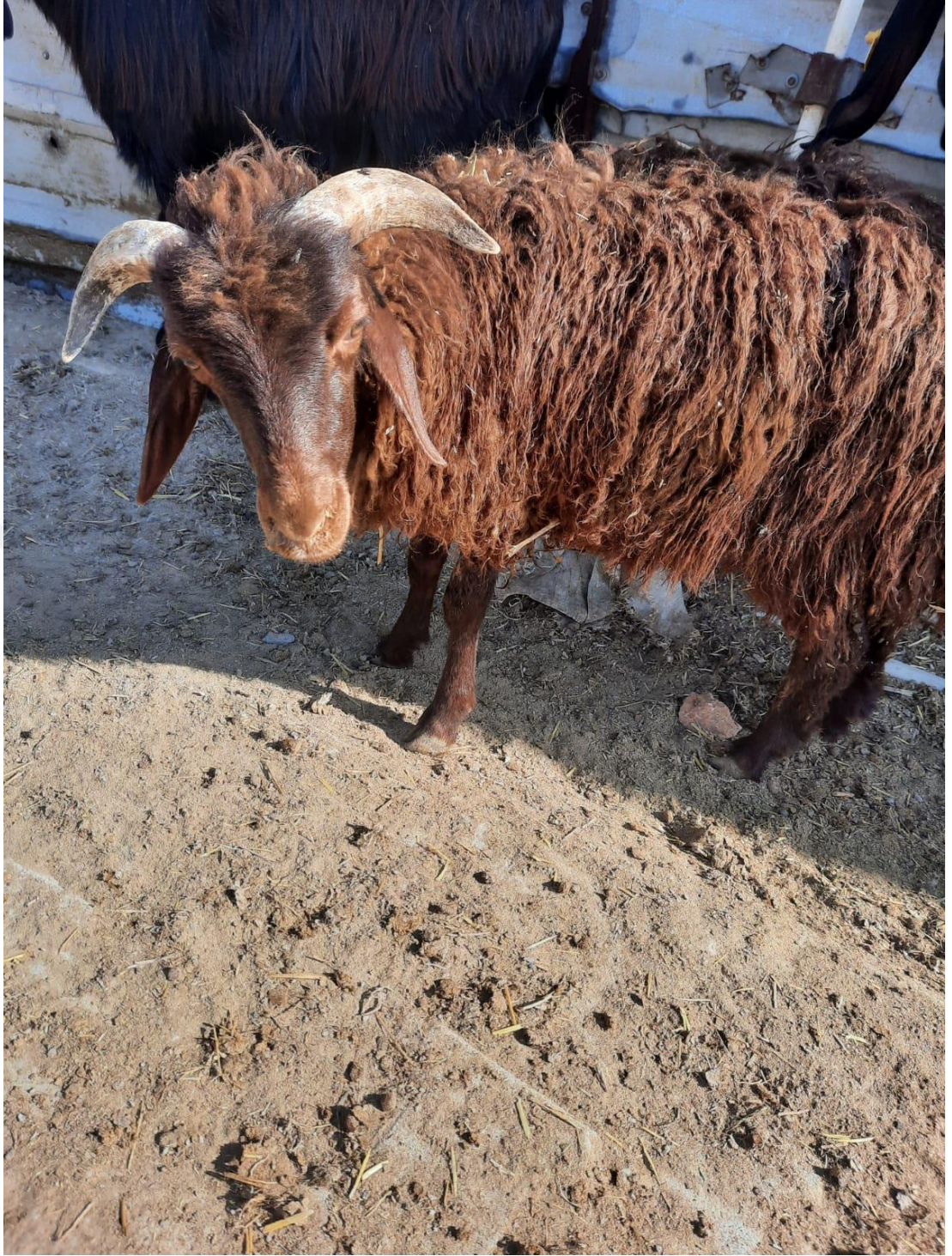
Fotoğraf 5. Çiçek hastalığı belirtileri.

Fotoğraf 6. K    baş s  r  s  .

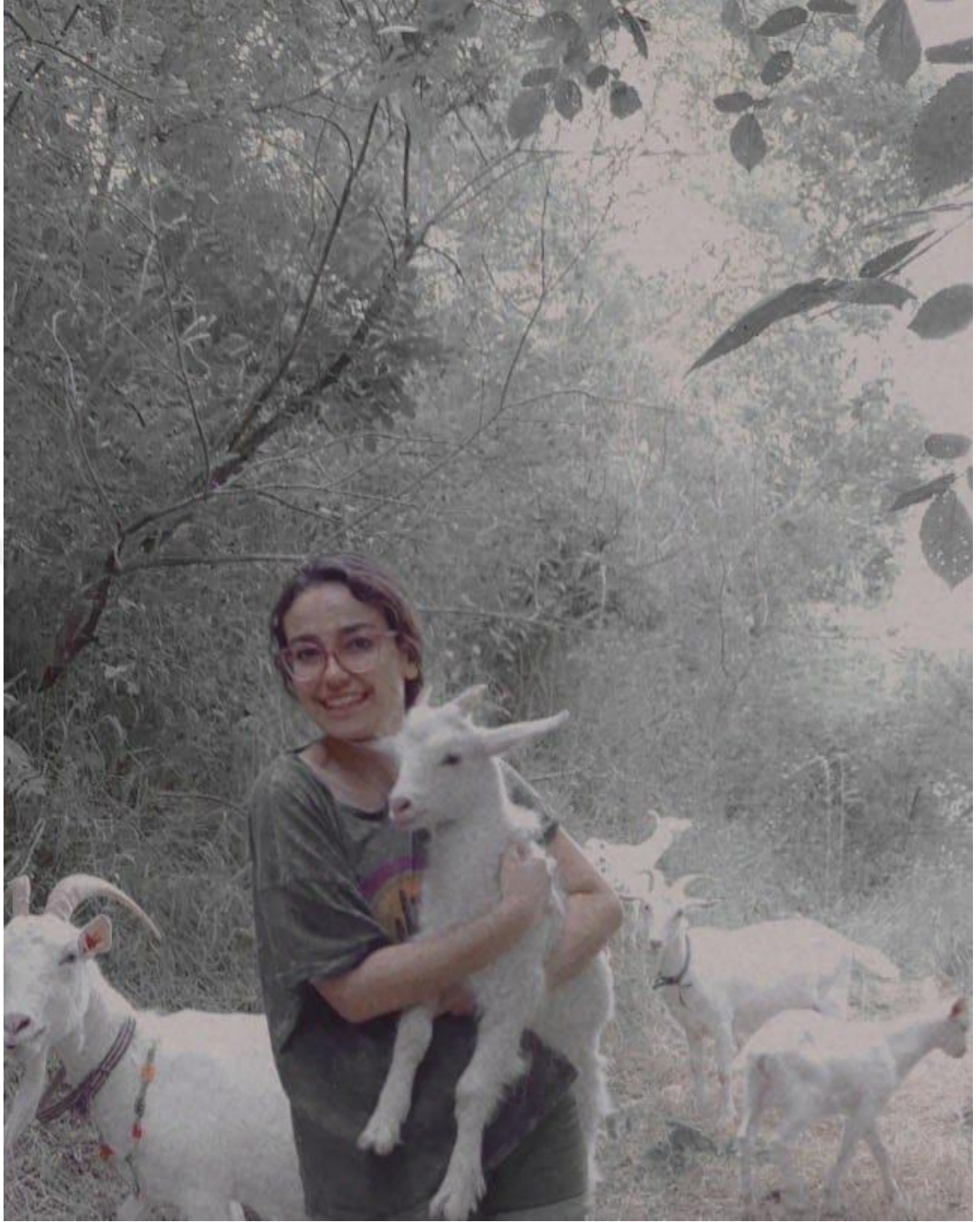
Fotoğraf 7. K.9'un uyuz tedavisi için yapmış olduğu ilaç.

Fotoğraf 8. Delibaş hastası olan bir küçükbaş.

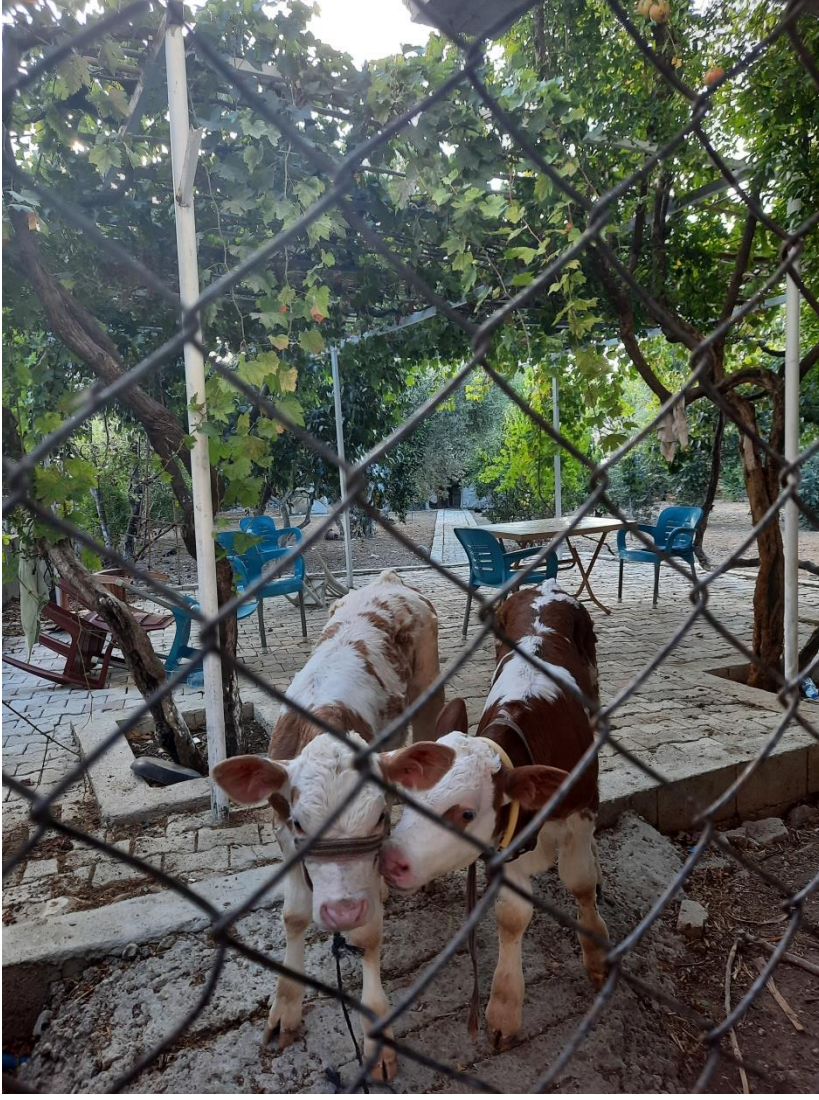
Fotoğraf 9. Küçükbaş sürüsünün mera zamanı.

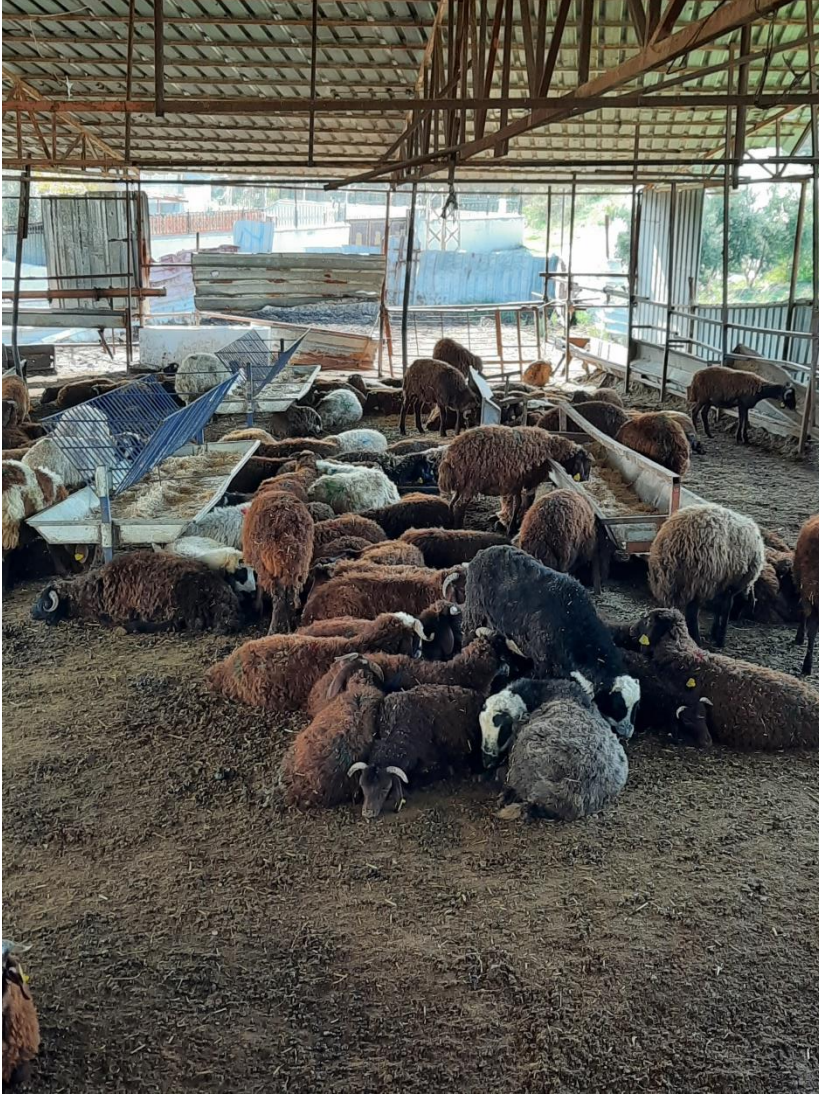
Fotoğraf 10. Kuzuyu severken.

Fotoğraf 11. Büyükbaş hayvanların barınma alanı.

Fotoğraf 12. Buzağılardan bir kare.

Fotoğraf 13. K    ba   hayvanların barınma alanı.

Fotoğraf 14. Uyuza yakalanmış bir dana.

Fotoğraf 15. Hayvan beslenmesinde etkili beyaz darı.

Fotoğraf 16. Hayvan beslenmesinde etkili yonca.

Fotoğraf 17. K.22 küçükbaş hayvanlarını beslerken.

Fotoğraf 18. K.22'nin küçükbaş hayvan beslenmesinde kullandığı saman.

Fotoğraf 19. Atlı spor salonunda bir midilli.

Fotoğraf 20. Atların barınma alanı.

Fotoğraf 21. Kanatlı hayvanların barınma alanı.

Fotoğraf 22. Horoz.

Fotoğraf 23. Tavuk ve civcivleri.

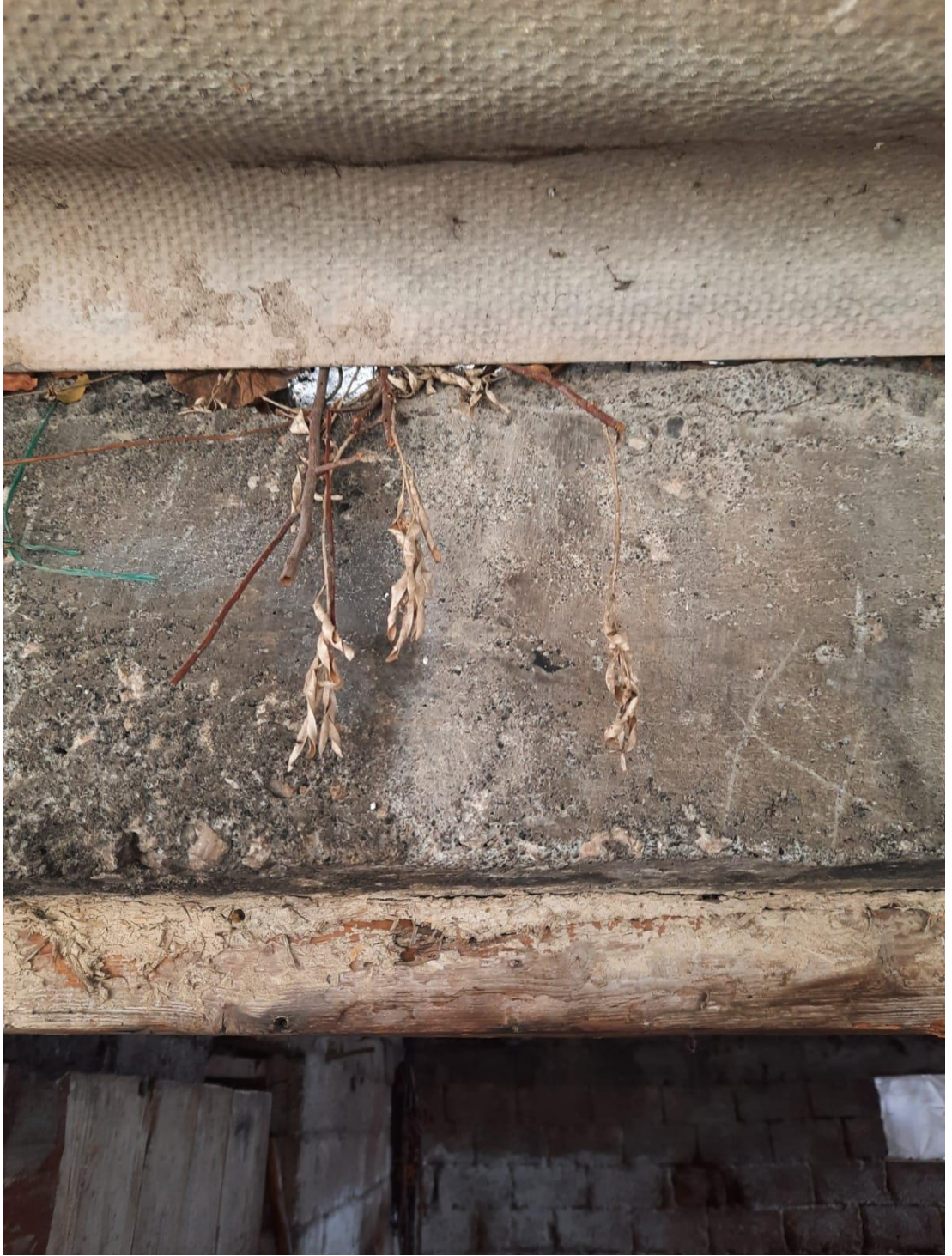
Fotoğraf 24. Hayvanları nazardan korumak için ahırın kapısına asılan balık kuyruğu, süpürge, nazar boncuğu ve nal.

Fotoğraf 25. Hayvanları nazardan korumak için ahırın kapısına asılan geyik boynuzu.

Fotoğraf 26. Nazara karşı ahıra asılan nal.

Fotoğraf 27. Nazardan koruduğuna inanılan iğde dalı.